PANNON TÜKÖR

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

2003

III.
NEGYEDÉV

GÁBOR MIKLÓS
1919. 1998.

K U L T U R Á L I S F O L Y Ó I R A T

8. évfolyam, 3. szám 2003. III. NEGYEDÉV

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Bogár Imre (Zalaegerszeg), Kiss Gábor (Zalaegerszeg), Müller Róbert (Keszthely),
Papp Ferenc (Nagykanizsa), Szántó Endre (Hévíz), Vajda László (elnök)

*

SZERKESZTŐSÉG

PÉNTEK IMRE főszerkesztő; BENCZE LAJOS (Szlovénia) főszerkesztő-helyettes

*

CZUPI GYULA, KISS GÁBOR, KOSTYÁL LÁSZLÓ, MOLNÁR ANDRÁS, SZÁLINGER BALÁZS, SZEMES PÉTER, TAR FERENC
szerkesztők

*

MUNKATÁRSAK

Horváth M. Zoltán; Tóth Imre, Kabdebó Tamás (Newcastle, Írország), Major-Zala Lajos (Svájc), Makkai Ádám (Chicago, USA)

*

FERENCZ GYŐZŐ olvasószerkesztő; TÁNCZOS KATALIN kiadói titkár

Készült Hévíz, Keszthely, Nagykanizsa, Zalaegerszeg és Zala megye önkormányzatának,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatásával.
Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
ISSN 1219-6886

A címlapon: Gábor Miklós Kalapos nő, pasztell, é. n., belső borítón: A művész zalaegerszegi szülőházán elhelyezett domború,
Béres János szobrászművész alkotása, a hátsó belső borítón: Balázs Samu portréja, 1947., a hátsó külső borítón: Asztalnál ülő társaság, é. n.
Szövegközi illusztrációként Gábor Miklós grafikáit használtuk fel: 3. oldal Hamlet-variáció, 1962, tus; 26. oldal Somlay Artúr portréja,
1947.; 33. oldal Mami é. n.; 48. oldal Hamlet-variáció, 1962.; 67. oldal Oidipusz király szerepében, 1969.;
68. oldal Ruttkay Éva kislányával, 1954.; 70. oldal Vass Éva, 1959.; Önarckép é. n.; Ruttkay Éva, 1961.; Makláry Zoltán, 1947.

Fotó-illusztrációk:
43. oldal Tüntetés Nagykanizsán 1956. október 25-én (fotó: Kerecsényi Edit); 44. oldal 1956. október 26.
Budapest, felfordított villamos és a ledöntött Sztálin-szobor maradványa (Bojár Sándor felvétele); 46. oldal 1956. október 24.
Menekültek indulásra várnak Budapesten, a Duna-parton (Fehérváry Ferenc felvétele); 49. oldal Csordás János portréja;
50. oldal Zsuppos ház Lentiben, a falu végén, 1934.; 52. oldal Rönkszállítás kisvasúttal a Lenti Fűrészüzembe, 1935.;
54. oldal A Nagyház a II. világháború utáni években; 59. oldal Gábor Miklós portréja, próbaszünetben, 1983. szeptemberében
a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház fotóarchívumából; 60. oldal A művész szülei, Gábor Béla és felesége a 30-as években, a Balatonnál;
63. oldal A szülők Székesfehérváron, az 1940-es évek elején; Madách Az ember tragédiája 1983 októberében,
a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színházban, Gábor Miklós Lucifer szerepében, Ádám Szalma Tamás, Éva Fekete Gizella.

Szerkesztőségi cím:
Deák Ferenc Megyei Könyvtár, 8900 Zalaegerszeg, Deák Ferenc tér 6.
E-mail: pannont@dfmk.hu; Telefon: 92/311-341/12

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTÉRIUMA

Kiadja a Zalai Írók Egyesülete. Felelős kiadó: Lackner László
Előfizethető a Zalavölgye takarékszövetkezet III. sz. fiókja Zalaegerszeg 75500801-10001882 sz. számláján,
vagy a kiadó címén, rózsaszín postai utalványon: Pannon Tükör
(Zalatour Kft. címén), 8900 Zalaegerszeg, Kovács K. tér 1.
E-mail: zalatour@zalaszam.hu
Az egyes számok ára: 300 Ft. Előfizetési díj egy évre: 1000 Ft.

Nyomda előkészítés és nyomdai munkák:
Gura Nyomda Bt., Zalaegerszeg, Bánya u. 2. E-mail: gurabt@axelero.hu

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék **2**

Szépirodalom **3**

Demény Péter: Hazám 3
László Zsolt: Zörög a sóvirág 4
Kabdebó Tamás: Tanú a regényben, regényeimben 6
Széki Patka László: tértivevényes révületek, égi(es) epigramma,
előre még inkább visszafelé 14
Kránitz Rita: Más/Kép, Hommage Weöres Sándornak,
Visszaúton, Új Saulok 15
Karinthy Márton: Ördöggörcs (Akkor kezdődött) - Regényrészlet 16
Sárándi József : Fegyvered a toll, Párhuzamos történet,
Egy hibás terv ellehetetlenülése 27

Tanulmány, kritika **28**

Vasy Géza: Kormos István Rab Zsuzsához írott leveleiből 28
Mezey László Miklós: A teljesítmény gyönyörétől az írás iszonyáig
(Sárándi József: Az írás iszonya) 34
Garai László: Kiért is szól a harang?
(Bence Utrosa Gabriella: Mégis harangoztak) 38
Kilián László: Lenn Lendélen
(Széki Patka László: Amorgosz II. III.) 41

Múltba néző **43**

Győri László: Kádár megőrült, Maiéter hatvanezer emberrel a Bükkben,
a Szovjetunióban kitört a forradalom
(Hírek, álhírek, rémhírek, legendák az 1956-os forradalom után) 43
Lackner László: Bensőséges álmok a múltból
(Részletek Csordás János: Aranymennyegző című szociográfiájából) 49

Színház **58**

Gergely Anna: "Fehérváron megtanultam a vidéki életet kicsit..."
(Beszélgetés Gábor Miklóssal) 58
Szigethy Gábor: Gábor Miklós önarcképei
(Gábor Miklós rajzainak emlékkiállítása a Hevesi Sándor Színházban) 68

Események, hírek **71**

Borbás György: Egy évtizede a magyar kultúra szolgálatában
a Mura mentén és a Kárpát-medencében
Tíz éves a Lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet 71

Demény Péter

Hazám

1.

„Temetni jöttem hazám, nem dicsérni."
Nem válik be a régi fordulat.
Temetni?! Hiszen halva született,
bennem, nekem, velem és általam.
Általam is, ezt azért ne feledjük.
Meg nagy- és déd- és ükapáim által,
kik bevették a régi hülyeséget
és nagy magyarok, összeegyesültek
kívántak lenni mindig s mindenáron.
Az árat megfizettük, szó se róla,
s felmenőim is megfizették persze,
mikor nyálas, beképzelt nyikhajok
jöttek le gyorsan rendet tenni nálunk,
és megbánták szegény erdélyiek,
hogy csodákat vártak a pestiektől,
s hogy gondoltak bár az egyesülésre.
(Akkor már inkább így, ahogy vagyunk:
ott születtem, ahol gyűlölnek engem,
s én is ott őket, ahol ők születtek.)
Hazám hát nincs: túl fennkölt ez a szó,
és túl meleg, hogy jelentene bármit,
nekem, aki a hidegben születtem,
és ritkán érzem még a langyost is.
(Olyankor viszont elviszi a ritmust.)
Nem nevezhetem hazámnak, ahol
belémlövetne minden senki hadnagy,
ha felfordulás lenne bármiért.
És nem nevezhetem hazámnak azt sem,
ahol románnak szólítanak engem,
s tán nem is tudják, hogy magyar vagyok,
ha piros vagy hupikék is a plecsnim.
De talán jó így: másképp csak úgy élnék,
problémátlanul, patetikusan,
mint akinek nincs kérdeznivalója,
mert megvan neki mindig mindene.
Hazám, hazám, még gondolkodom rajtad:
így értelme van minden pillanatnak.

Néha arra ébredek hogy az ablakunk alatt
a fán dermedt vigyorú patkányok lógnak,
vagy hogy figyelnek minket valakik.

Egyelőre csak éjszaka, persze,
nincs is miért félni, belátom.

A feleségem vasal, azt mondja,
hogy is ölhetné meg bárki a kislányunkat,
nem látom, milyen édes.

A patkányok szürkék, mint az ég, ha
rossz idő van.

Gábor Miklós: Hamlet-variáció, 1962.

László Zsolt

Zörög a sóvirág

Huzatban zörög a száradt sóvirág...

Apámat talán zsarolták
már az üveghegyeken túl is kénytelen volt felejteni
Anyám háztartási-rabszolgaságban
szálalta szét a modern érát
Vállamon tarisznyával a nagyvárosi bolyongásban
akkor kellett volna Lúdas Matyit megtalálnom -

Huzatban zörög a száradt sóvirág...

Gagarin és a szputnyik
Lennon és a beat
Martin Luther és a feketekávé
"Amerika vajákosai" között a Pablo Nerudát
ölelgető Martínez
Gulag és Dachau
56 és 68
Apokrif után apokrif
mint az árkádok alatt a koldus harmonikáján
nyöszörgő ezredforduló
és a fordított genezis...
Apámat talán zsarolták
Anyám háztartási-rabszolgaságban
szálalta szét a modern érát
Vállamon tarisznyával kellett
beismernem kudarcaimat

Az isten és benne az ember meghalt
az ember és benne az Isten föltámadt
a kútgém összedőlt
majd a pusztában megint víz után bólogatott
és legnagyobb tölgyünk tövében a makkot szemezgető
sihederek hirtelen vénültek meg...
Apámat talán zsarolták
Anyám megmaradt háztartási-rabszolgának
Vállamon tarisznyával
a nagyvárosban játszottam el a bugris leosztott szerepét -

Huzatban zörög a száradt sóvirág...

Orwell "1984"
Bulgakov "A Mester és Margarita "
és a fövenybe túró palackorrú delfinek
piacokra rohadó gyümölcseink között
testünk kosarában matató kofák
omladék és vakolatkupacok
alatt a tetemek
és fölöttük a gondtalanul rajzó döglegyek
behorpadt pajzsok
csorba tőrök a prolibordák között
szerteszét bucskázó liliputi tiarák
álmatlanság Szaharájából sziszegő mérgeskígyók
és Te
aki elhagytad a szószéket két marék fügéért
Te aki sosem tudtál ébren
átszaladni a szivárvány alatt...

Huzat zörgeti a száradt sóvirágot -

A gépezet őröl
A távozók sosem térnek vissza
Tohonya csellengők között sem jut hűsítő ír
az elsüllyedéshez nem jut csúszda és a
fenntartott lehetőségek
között csak a sírok hideg mélysége bizonyos
csak a MIG-ek kondenzcsíkja egyenes
A gépezet őröl
és a távozók sosem térnek vissza -

Veríték-korcsolyás bőrömön
borzongatóan legel a huzat
Mintha nem történt volna semmi...
Csak a száradt sóvirág zörög
a nagyszüleinktől örökölt kopott vázában -

Kabdebó Tamás

Tanú a regényben, regényeimben*

A muzsikában bennfentesebbek tudják, hogy több zeneszerző, így Bach és Sosztakovics is, beleírta magát - azaz a nevét - egyes kompozíciójába. Bachnál a B.A.C.H. betűcsoport hangjegy együttesként jelentkezik, Sosztakovics hasonlóképpen eljutott - ha nem is teljes hosszú neve - de legalábbis a SOSZT lekottázásáig. Két Bach referenciát is tudok adni: *A fúga művészete,* BWV, 108019 contrapunctus és Brandenburgi Concerto 2. tétel 109002 bar.

Az várható, hogy a zeneszerző belekomponálja magát műveibe: tudásának legjavát, szellemi habitusát, érzelmeit és természetesen a stílusjegyeket, mely - mondjuk - egy Bach művet rögvest felismerhetővé tesz. Ám a név megjelenítése, hangjegyként, egy lépés a személyiség névjegyének belemetszése felé a mű testébe.

Aki a vatikáni *Stanze di Raffaelloban* megfordult már, kikerülhetetlenül találkozott az *Athéni iskola* freskóval, hol a görög bölcseket, tehát Szókratészt, Platónt, Arisztotelészt Leonardo, Michelangelo és Raffaello saját maga arcképével festi meg.

Nem kell messzire mennünk, mindössze a Sixtusi kápolna oltárképéig, hogy Michelangelo Buonarroti arcképével találkozzunk az *Utolsó ítéletkor. A* jól felismerhető arc kicserzett bőrlebernyegre festve, a szenvedéssel megterhelt ember szimbóluma - akiről hét bőrt lenyúznak, és ugyanakkor a személyesítés vízjegye is, tehát maga a tört orrú Michelangelo. Festőként Buonarroti - tudomásom szerint csupán nevének kezdőbetűivel szignálta műveit, szobrászként csak egyszer. Az első, a Szent Péter templom első mellékoltáránál felállított *Pietán.* Itt Mária vállszalagján jól olvasható Buonarroti bevésett neve.

Ám van egy harmadik megjelenítés is: a *San Pietro in Vincoli* római templomban elhelyezett *Mózes* szakállában megbújik egy hüvelyknyi Michelangelo képmás, ha úgy tetszik, beépített, pici dombormű a szobron.

A reneszánsz művészek, elsősorban a hírnév kedvéért, törekedtek arra, hogy önmaguk arcát belefessék egy-egy műbe. Példa erre Benozzo Gozzoli, ki kegyurának menyegzőjét úgy festi meg, hogy a herceg és udvartartásának ábrázolása mögött önmagát is belefesti apródként a nagy képbe. A hírnév áhítozásán túl motozhatott még az a szándék, amit a halhatatlanság kergetésének neveznék. De ami Gozzoli mestert illeti, volt ott még egy harmadik szándék is. Ő azt is el akarta mondani, hogy a herceg udvartartásával együtt ő is részt vett a menyegzőn, annak egyik tanúja volt.

Michelangelo az 1498-ban, tehát 24 éves korában, faragott carrarai márvány *Pietán* saját géniuszát hirdette. Erre később nem volt szüksége. A *Mózes* szoborba formált dombormű: azonosítás. Saját korának ő a művészi Mózese. Ezt akarta mondani a kis dombormű, a nagy Mózes szakállába faragva. A Mózes szobor egyébként II. Gyula pápára hasonlít, hiszen az ő síremlékének része volt.

Két közhellyel folytatom: a stílus maga az ember - az irodalomban pregnánsabban, mint más művészi szakmában - s az író minden írásával önéletrajzát bővíti. A legjobb példa a Flaubert féle: „Madame Bovary én vagyok." De bennünket most

a többlet érdekel. Menjünk tovább az aranyszálon. A biográfiai kiteljesedésnek is vannak közvetlen, illetve közvetettebb műfajai. A költészet java én-költészet, a lírai költészet egésze az. Nem volt ez mindig így. Régen, a saga-k és a hősi énekek korában olyan, főleg históriás, énekek keletkeztek, melyeknek csak elvétve ismerjük szerzőit. Homérosz feltételezett lény, a Roland éneknek, a Niebelungen Liednek, a Kalevalának éppúgy nincs beazonosítható szerzője, mint a középkori katedrálisok gargoyle faragóinak s nem ismerjük a piramisok építészeinek nevét sem. Azokban a korokban, amikor a szakrális és a profán még nem vált el egymástól - vagyis nagyjából a reneszánsz előtt - a költészet közösségi aktust szolgált. A görögök és a rómaiak azonban továbbléptek a közösségi művészettől az egyénítés felé, egyrészt a platóni filozófia ösztönzése nyomán, mely feltételezte a lelket, másrészt a sztoicizmus ösztönzésére, mely hangsúlyozta az egyén érzelmeit. A középkor szakralitása tehát visszalépés a közösségibe, azaz - íme az első ellentmondás - felemelkedés az isteni felé.

A dráma sorsa, a kezdetekben, hasonló a költészethez. Aztán valami érdekes dolog történik a középkorban. Nem általánosan, de több helyütt. A misztériumjátékokban és az azokból legombolyodó alakábrázolásban megjelenik az *Everyman,* a mindennapi ember. Ő az, aki, ha úgy tetszik, a közösségi tömegből kivált figurát adja, ami vele történik a darabban - bármilyen fantasztikus legyen az - az valóság. Gondoljunk vissza a görög drámákra. A bonyolult tragédiák részt nem kérő mellékszereplője a kórus. A 3-4 színészből álló együttes szerepe, hogy egyrészt elmondja az igazságot egy adott helyzetben, másrészt erkölcsi ítéletet hirdessen. És még egy: a kórus tanú, a cselekménybe be nem lépő tanú. A szerző, mint tanú, már az első modern regényben megjelenik.

Az történik ugyanis, hogy a regény második kötetében Cervantes azt tetteti, hogy Don Quijote története megszakad, s úgy folytatja, hogy beiktat egy arab szerzőt, aki arabusul megírta Don Quijote történetének folytatását és ezt a folytatást fordítja ő, Cervantes spanyolra. Ebből persze semmi sem igaz, az egész nagy regényt maga Cervantes írta.

19. századi példa: Az én-nek a játékai közül felhoznám Thomas Hardy regényét, a *Hand of Ethelberta* címűt. *Hand* angolul kezet jelent, de *Hand* volt Hardy anyjának leánykori neve is, aki cselédsorból a dzsentrik közé emelkedett, mint a regény hősnője. Ám hasonló sorsa volt Hardy-nak magának is, aki egy építész segédjéből híres íróvá lett. Továbbá: *hand* jelent kézfogást is, s ezt Ethelberta sokszorosan megteszi a változatos regény során. Valamint jelent kézfogót is, vagyis azt a végkifejletet, amikor a sok kérő közül a hősnő kiválasztja párját.

Addig persze nem jutunk el, hogy az író maga valójában megjelenjék a regényben. A személycserével, illetve a beszélő és szereplő én-nek a megduplázásában úttörő volt Virginia Woolf, de a forradalom utáni magyar regényirodalomban mégis magyar úttörőnek hatott Szabó Magda az *Óz* című regényével, melyben az írónő egy kreált én-t szerepeltet, színésznőt, aki egyes szám második személyben szól holt szeretőjéhez, s ezzel a narratívát drámai fokra emeli.

Mindkét írónőnél, az angol úttörőnél és magyar követőjénél a tudatfolyam érvényesülése dominál. Mondhatni, jobban érdekel bennünket, olvasókat, miket gondolnak az énjük rejtekajtóit megnyitó szereplők, mint a már lezajlott cselekmények.

A regény a saga-k, eposzok utóda, a románcok unokaöccse. A római előképektől eltekintve a *Don Quijote* az első vérbeli regény. Cervantes saját tapasztalataiból él, olvasmányélményeiből állítja össze, már-már belelép, aztán mégsem, a dolgok folyásába. A novellában, annak kisregény, illetve elbeszélés formájában, jelentős százalékban az egyes szám első személyes megoldást választja a szerző, aki gyakran cselekvő mellékszereplője - olykor főhőse - a történetnek. Gondoljunk Mikszáthra, Móriczra, Mórára. Sőt, időnként tovább is mennek. Móra elbeszélget az olvasóval, Mikszáth utólag, utóközlésekben, felfedi forrásait, Móricz berzenkedik, Karinthy Frigyes pedig megírja, hogy álmában találkozik kisgyerek önmagával. Ez már borges-i fordulat, előlegezi a századvég két titánját.

A tanú fellépése a harmincas évek legbájosabb novellafüzérének, az *Esti Kornélnak* egyik sajátossága. Esti Kornél Kosztolányi alteregója, mely lehetővé teszi számára, hogy önnön élményeiről harmadik személyben beszéljen. Így lesz Esti Kornél a szerző tanúja és Kosztolányi Esti Kornélé. Esti Kornél nem kitalált történetekkel, hanem a valóság mozaikjaival operál. Idézzük fel az *Omlette á la Woburn* című írást. Kornél, azaz az író Kosztolányi (az utóbbi Pen Klubos kiküldetésben) csak egy omlettet tud megengedni magának az előkelő londoni étteremben. Nos, a Woburn létezik, többször voltam ott - Kosztolányi emlékére -, amikor a számlát az egyetem fizette. Határ Győző, korunk reneszánsz szerzője, több álom-beszámolót adott már nekünk, hol az ébredező én tanúja az álomnak, s a szerző élménye a kettő kapcsolata. De van egy olyan novellája is, *A szép Palásthyné más álmában közösül,* ahol a közösülés egy más álmának tanúsága, vagyis e tanúság híján nem létezik.

José Louis Borges az, aki az álom ösvényeit néha két-háromszorosan bejárja:

1. amikor lejátszódik,
2. ébrenléti állapotban,
3. és az emlék visszajátszó mozijában.

A tanúk is több és változatos szerepet kapnak. Az olasz antifasiszta hős fia, apja hőstettének tanúit keresi fel. A visszajátszásban kiderül, a hős besúgó volt és a tanúk tették el láb alól.

A 20. század három legjelesebb regényíróiként az ír James Joyce, a francia Marcel Proust és a német Thomas Mann nevét szokták emlegetni. Joyce Dublint az ír világmindenséggé avatta, de e visszaemlékezett és újra kreált világból saját magát ugyanúgy emigráltatta, mint ahogy valóságos önmagát, mikor Triesztbe költözött. Az ő tanúi Dublin kapui, kerítései, kövei. Ezeket mértani hitelességgel írja le.

Proust betegágyában megteremtette a francia felső- és középosztály általa ismert és elképzelt világát, viszont nem volt meg a bátorsága ahhoz, hogy saját homoszexuális személyét álcák nélkül megjelentesse. Persze a regényfolyam, az *Á la recherche du temp perdu* egyik kulcsa az álarcok, a nemek kicserélhetősége.

A tanú aspektusában Thomas Mann ment legmesszebbre. A *Halál Velencében* Aschenbachja még szokványos regényalak, ki az író egyik arcát képviseli. *Az elcserélt fejek* újra elmondott indus mese két főhőse egymás szerepébe lép, félazonosulással mindkettő egymás tanúja lesz. A *Doktor Faustus* hősét, Adrian Leverkühnt viszont már egy tanú szemével látjuk az egész regényen át. A barátnak, mint narrátornak a szerepeltetése módot ad arra, hogy az író mintegy körüljárja főhősét, és ugyanekkor annak zsenialitásával kontrasztba állítsa a mesélő józanságát.

Íme a háromszoros fénytörés. A mesélő: Serenus Zeitblom. A zeneszerző zseni Adrian Leverkühn, valószínűleg Schönberg regénybeli kulcsfigurája. Az író Thomas Mann, aki kölcsönadja Schönberg dodekafonikus muzsikáját Leverkühnnek. Miért teszi ezt? A tanú irodalmi eszköz, de nemcsak az. A *Faustust* Mann emigrációban írta, távol hazájától. Zeitblom segít neki a hitelesítésben, hiszen ő képzeletben ott volt Németországban, míg Mann Amerikában.

Amikor a *Tanú a regényben* címmel hozakodtam elő, nem bírósági tanúkra gondoltam akik a regényekben szerepelnek. Ezek ugyanis nem a regény tanúi, hanem a regényben szereplő bírósági eljárások tanúi. Példák: *A Karamazov testvérek* ábrázolása és vallomásai apjuk meggyilkolásával kapcsolatban. Továbbá *A falu jegyzője,* Eötvös József regénye vagy legpregnánsabban a *Különös házasság.*

Most azonban arról van szó, hogy a szerző szerepeljen, mint tanú, nem egy ábrázolt bíróság, hanem az olvasó előtt. Nem egy tárgyalási, hanem egy hitelesítési aktusban.

Jómagam több kísérlet után jutottam el egyrészt Kabdebó Tamásnak, mint tanúnak a regénybe iktatásához, másrészt egy klasszikus dráma-tanúnak a regénybe építéséhez.

Példatáram első darabja egy elbeszélés, a novellaírás egyik megszokott modorában. Az elbeszélés címe: *Legendák Miklósa* s lényege az, hogy összefűzze Krassó Miklós valóságos, immáron néhai főhősről szóló tudnivalókat a róla lengő legendákkal. Ehhez a legjobb módszer az, hogy a főhősre maga az író emlékezzék, az elbeszélés cselekvő része legyen.

Íme:

„Utoljára a kórházban láttam, ott a University College Hospital fehér ágyán feküdt, csontig lesoványodva, csak kék szeme és ezüstös hajkoronája világított a párnák közül. Egy artistalány ült mellette, az mesélte a saját élettörténetét. Miklós jobbára hallgatott, ami szokatlanabb és aggasztóbb volt, mint minden más.

„...nem fogom be pörös számat" - József Attila sora általában jellemzőbb volt rá, mint a szótlanság. 1965-ben a budapesti Corvina Kiadóval tárgyalni kezdtem egy - az első - angol nyelvű József Attila-versválogatás kiadásáról. Székely Jánossal és Michael Beevorral hármasban fordító-együttest alkottunk, hétről hétre más és más vers nyersfordítását készítettük el, jegyzetekkel. Brit költők: Wernon Watkins, Michael Hamburger segítségével végleges angol alakot öntöttek a versek. Egy ilyen fordítókör végén Miklós is fölbukkant fulhami lakásomban, amikorra már Beevorral kettesben maradtunk. Elhozta a *New Left Review-ban* akkorra már megjelent fordítását, melyet Lucien Rey-jel közösen készítettek.

Gyönyörűt láttam, édeset,
Elképzeltem egy gyenge rózsát.
Elbámészkodtam s rám esett,
Mint egy darab kő, a valóság...

There was beauty, there was sweetness.
I contemplated a delicate rose.
And reality smashed down on me
Like a loose boulder..."

A második példám az 1956-ról írt *Minden idők című* kisregény. Ez három nagy fejezetből áll, az első magát a forradalmat idézi fel, *egyes szám első személyben;* a második a Nyugatra menekült főhős sorsának alakulásáról szól - mintegy neki beszél - *egyes szám második személyben;* a harmadik a legszemélytelenebb, az író az *egyes szám harmadik személy* használatával írja le a Londonban élő főhősnek és Pestről jött fiának viszonyát, viszontagságait.

A három kiadásban megjelent könyv sok ismertetője közül csak egy jött rá arra, hogy a könyv első személye az első részben egy valóságos napló feleleventése, míg a 2. és 3. rész invenció.

Az első rész záró sorait idézem:

„Itthon ülök már íróasztalomnál, a Deák téren. Lassan pirkad, az üvegajtón keresztül látom, vasárnapról hétfőre virrad, november tizenkettedikére. Tegnap, hazaérkezvén, egész nap, egész éjjel írtam. Előzőleg, hajnalban, még egyszer utoljára megtöltöttem élelemmel a kis Tóth hátizsákját az egyetemen és hazahoztam az egészet a nagyanyámnak. Nem marasztal ő, sőt aggódik, mert „a házmester ávós, besúgó". Nyugtatgatom hogy minden házmester „bizalmi". Várom hogy megvirradjon, s elmenjek a kikötőbe. Apa kormányos vagy kapitány társai között lesz olyan, aki lecsorog a Dunán és megáll Pentelénél. Aztán majd meglátjuk. Ahogy oldalzsákom pakolom, borotvám és törölközőm közé apró papírszeletet találok bedugva. Megismerem rajta Z. gyöngybetűs írását:

Forradalom 1956
Októberben diáktüntetés volt
23-án délután.

Szabadságsóhaj volt... vérbe tiporták.
Megmaradtam, de nincs kedvem élni ezután"

Az Istenek című, Rómában játszódó és Rómáról szóló regényemben megjelenik Kabdebó Tamás huszonöt éves korában. A regény nem róla, hanem egy Lehel Adorján nevű vízipólósról és olasz szakos irodalmárról szól. Tulajdonképpen kulcsregény, hiszen Lehel Adorján valójában Szabadi Csaba, egyike a római magyar emigránsoknak, kinek tragikus történetét idézi fel az író. Amikor ezt a könyvet írtam, két dolog vitt rá, hogy Kabdebó Tamást, habár epizódszereplőként, megjelentessem benne.

Az egyik az volt, hogy egy alapvető élményemet akartam elmondani, mely jellemző Rómára és rám, a másik pedig az, hogy ismertetőimnek tudtára akartam adni, nem magamról írtam a regényt, hiszen személyesen megjelenek benne, méghozzá úgy, hogy más beszél rólam. Végig kísért ugyanis az az ismétlődő kritika, hogy „énregényeket" írok, holott csak az első regényem az *Érettségi* volt az.

A második szándékom kudarcot vallott, amennyiben a *World Literature Today* tudálékos kritikusa rám sütötte, Lehel Adorján én vagyok. Nem vette észbe, tán észre sem, amit itt közlök:

„LEHEL ADORJÁN NAPLÓJÁBÓL

A pétertéri letérő

Szigfrid kitörhetne a bűvös körből: önmagam helyett *róla* írhatnék regényt. Mert pár napja fölbukkant, egy elretusált, összegyűrt régi fényképből az új kópia: Kabdebó Tamás. Gólya volt, amikor végeztem. Első pesti csapatomtól való búcsú-

évemben csapattársam volt. Állóbekkünk májbajjal lefáradt; ő helyettesítette több buzgalommal, mint hozzáértéssel. Szívós gyerek volt, szívóskodva spilázott. Ha a center hasba rúgta (ami, lévén *abstósz,* természetes), ő begerjedt. Egyszer Jankával, a tatabányai bányász óriással tépték egymást a vízben. Káté katonásan túlélte.

Engem szerfölött tisztelt: *Gógyi a vízben és szárazon, így* adózott nekem somolyogva. Hát most itt van, szakadt, koszos, fehéres szürke rövidnadrágban. Ringyrongy szandált visel, legalább tiszta inget kerek mellkasán. Aránytalan gyerek. Fejét murisan vastag és rövid nyak kapcsolja széles vállaihoz. Keze finom de tenyere széles. Lassan fűzi a szót, kimérten, s ha belül bepörög, kívül akkor sem gyorsul fel, csak megnyom minden szót, az első szótagon, mint egy gombot.

Hogy került ide? Majdnem az égből csöppent. Ellopták az útlevelét, itt ragadt. Részletesebben: matematikus barátjával együtt Oxfordban gyúrták az angol nyelvet, készültek az őszi egyetemi felvételekre. Nyelvvizsgáik és az októberi egyetemi kezdet között autóstoppal lerándultak ködös északról Itáliába, bezabálni a napból, a pizzából. Félúttól külön jöttek, úgy könnyebb a stoppolás, a Szent Péter templom előtt adtak egymásnak randevút. *Az egyetlen hely Rómában, melynek megtalálásában biztos volt a matematikus,* mesélte Káté. *Az egyetlen hely, mely Kátét az egész Rómából érdekelte,* mesélte a matematikus. A hely, melyet Káté (így neveztük az uszodában) álmában is megtalálna."

Az *én, mint tanú* egyik építőkockája a Duna trilógiának, mely, ugyebár elsősorban a 3800 kilométeres folyóról, másodsorban a rajta hajózó, partján élő emberekről szól. Nem a szerzőről, de bizonyára számos barátja, ellene, ismerőse, történelmi- és olvasmányhőse jelenik meg benne.

Kabdebó Tamás a maga személyében ott és akkor bukkan föl a regényben, amikor valóban tanúja volt egy olyan történelmi vagy történeti pillanatnak, amit már mint szerző elmesél.

Három példát hozok fel:

1. A parlament előtti vérengzés tanúja 1956. október 25-én.
2. A Dunai Egyesült Államokról szóló könyvet kereső hívását.
3. Átkelését 1978-ban a Dunán, a regény hőseinek csónakján.

„1. Magyar forradalom első felvonásának legvéresebb jelenete tizenöt perc alatt lezajlott. A baráti tank egyetlen életben maradt katonáját az orosz páncélosok elfogták, később kivégezték. Az államvédelem vitézei, részint egyenruhában, részint civilben, megindultak a pártház, illetve a szovjet követség felé, hogy az ott csoportosuló elvtársaktól beszerezzék új utasításaikat.

A mostanáig tétovázó Nagy Imre, hallván, mi történt, elszörnyedt, s ettől kezdve lélekben már a forradalom mellett állt. A Parlament épületének gondnoka telefonált a mentőknek és az egészségügyi szerveknek. Az előbbiek főleg a mellékutcákon kúszó és a kapualjakban nyöszörgő sebesülteket szedték össze, mert a téren, a szétszórt kéveként heverő ember-roncsokból csak itt-ott rándult meg egy-egy végtag. Egymásra halmozva földobálták a tetemeket az egészségügy teherautóira, s mivel elég teherautó nem volt, két alkalmi kézikocsira is felraktak összesen tizenegy holttestet. (A rendelkezésre álló járművek csak részben tisztították meg a teret. A mészárlás után egy órával érkező bölcsész diák, Kabdebó Tamás a Rákóczi-szobor talapzatánál, szobányi területen hat vérbefagyott áldozatot fényképezett le.)"

Ez a fénykép valóságos. Az író, akkor diák, valóban tanúja volt az eseményeknek. Saját személyének beiktatásával a leírt esemény hitelességét igyekszik növelni.

„2. A harmadik telefonhívás Londonból jött, az erős férfihang Szendrő József könyvárust kereste, és magyarul beszélt.

'Kivel beszélek?', kérdezte Búbáj, akiben kezdett kialakulni az érzés, hogy a telefondrótban idekint is nagy számban lakoznak magyar hangok.

'Kabdebó Tamással.'

Búbáj valahonnan ismerte ezt a nevet, de egyelőre nem esett le neki a tantusz. 'Mit parancsol?'

'Egy könyvet keresek, Jászi Oszkárnak a Dunai Egyesült Államokról szóló művét. Szendrő Jóskának volt egy antikvár példánya a november eleji katalógus szerint. Megvan még?'

A londoni férfiember, lám, nem ismeri Dé becenevét, és éppenséggel semmit sem tud balesetéről - könyvelte el magának Búbáj. 'Várjon egy percet, pillanatra, megnézem', felelte. A kötet megvolt, az árát bemondta, a címet megkérdezte.

'22, Gowan Avenue, London, S. W. 6.', felelte a férfihang. Déről nem esett több szó."

Bár természetesen Kabdebó Tamás a valóságban nem beszélhetett egy regény-hősével, a könyv, amit akkor keresett, ugyanannyira valóságos volt, mint akkori lakcíme.

„3. Már indultukban odaszólt a partról egy mackómozgású javakorabeli ember:

'Elszalasztottam a kompot. Átvinnének-e a szigeti oldalra?'

'Jöjjön - mondta Gyuró, a vízi emberek természetes szívességével -, bár a ladikban guggolásnyi helye lesz csak. Tud úszni?'

'Versenyúszó voltam egykor', mormogta a férfi.

Ebben maradtak. Újmohács alatt a bozót és part közötti csöppnyi tisztáson állt egy sátor, oda igyekezett az utas. A sátor előtt a part egyik fűzfabokrához kötve rostokolt egy Poole dinghy típusú angol vitorláshajó. Evezőlengetéssel búcsúzott el Gyuró, be sem mutatkozott, az utas nevét nem kérdezte. Kár, mert a dinghy tulajdonosa elmondhatta volna, hogy az édesapjával járt egyetemre, anyjával telefonon beszélt, és könyvet vásárolt a neuburgi könyvesházból. Kabdebó Tamásnak hívták az illetőt, és éppen azon tüsténkedett, hogy a sátorban meghúzódó angol barátjával, Guy Greaves-szel együtt levitorlázzon a Duna-torokba. Három évvel előbb, Weidinger Imrével megtették már a Donaueschingen-Baja távot, de a mostani folytatást akadályozta a mohácsi magyar határőrség.

Mikor túladtak az utason, Gyuró vidáman kiáltott föl: 'Leereszkedünk! Csak kormányzok, nem evezek, hogy tovább tartson az út.'"

Itt hasonló a helyzet: igaz az időpont, az angol partner, a megakasztott Duna-út és az átkelés; költött alak a révész, az utolsó regényszakasz főhőse.

És végül, de nem utolsó sorban: van a regényben egy titokzatos szereplő, a Titkos Krónikás, akit a szerző ugyancsak tanúnak szánt. Tizenkétszer bukkan fel a regényben, mindahányszor az anyatermészet részeként, aki maradéktalan objektivitással szemléli, olykor kommentálja az eseményeket. Ez nem a szerző, nem Kabdebó Tamás az ő meglátásaival és előítéleteivel, mint egyes kritikusok gondolják, hanem egy párlat, egy összegezési kísérlet, mely minden oldalról elfogadható kell, hogy legyen.

Idézek:

„4. Ím, a dolgok közepén, in medias res, a Titkos Krónikás, mint egykor Homérosz, avagy az általa ismert sajátos keresztmetszete a létnek, az egyszeri és a bármikori dolgok mindenkori közepén van, hasonlóan a fa évgyűrűk melengette szívéhez.

Ki ő? Mi ő? Átszellemült őssejt? Páracsepp, miben megcsillan a világ? Örök életű neutrinó, az anyagi és talán szellemi világ alapköve, a quarkok társa, ami hol az előember agyneutron-vezetékében anyag, hol pedig ugyanonnan kisugárzó elektromos töltésű energia? Honnan tudja mindazt, amit tudni lehet a tájról. Van-e természet alkotta hadserege, vannak-e biológiai szövetségesei? Miért húzódik meg a bioszférának eme hajlatában, amit egy szélesedő és sajnos szennyesedé ezüstszalag köt össze, amelyet, mint hajszálerek az artériát, ezer és ezernyi folyó-folyócska-patak-ér tájhálót alkotó fonata duzzaszt? Bár a Titkos Krónikás (mint az antik drámákban a Kórus, vagy egyes angol misztériumjátékokban Everyman) e folyamregény-sorozatban a névtelen auktorok egyike - kinek vállára az író rá-rááll - ebben a regényben, ami a *Pezsdülés* nevet nyerte el a Duna-vízkeresztségben, még nem fedi fel minden véka alá és folyó fenekére rejtett aranypénzét. Hiszen a Duna, ami ezt a regényt éppúgy általfolyja (mint tette volt elől-utódjában az *Árapályban),* itt elér ugyan a torkolatig térben, de még nem ismerjük hordalékanyagának teljes tömegét és az ázalagok összetételét; másrészt a születés aktusa, mely időben megelőzne mindent, valójában még hátravan a belső időben."

Befejezésül még annyit, hogy korunk áramlatai közül a posztmodern megkísérelte a szerző kiiktatását, szerénységem megkísérli a szerző szerzősége előtti köznapi személyének beiktatását.

**Elhangzott a Kolozsvári Egyetem Magyar Tanszékén, 2003 áprilisában*

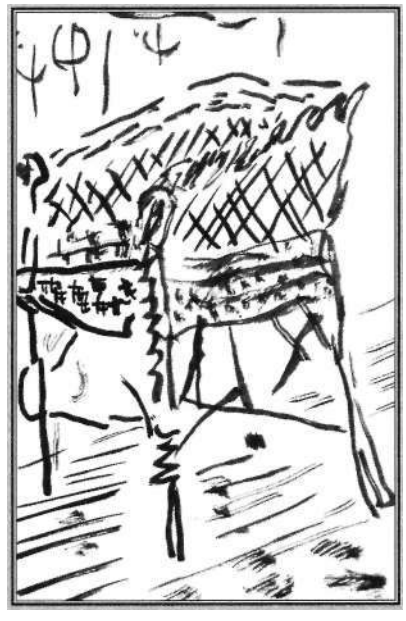

Gábor Miklós: K.arosszék. é.n.

Széki Patka László

tértivevényes révületek

végül a *romlott hold is*
hagyaték nélkül halódik
ráncosodik a sok süket csillag
csalhatatlannak vélt arca

átutazóban barokk nyarakon
mediterrán telek csalnak ölükbe
pisszeg a félelem alamuszi őröm
játszadozik zsibbadó lábujjaiddal

csalóka rémek denevéresednek
visszariasztott gyerekálmaidba
agyagoltáraidon megkatonásodsz

parolázol a penészes ittléttel
szagolgatod a mirtuszkoszorúkat
belefásulsz a megfáradt fáraókba

ötvenötödször - már sohasem előre még inkább nem visszafelé

óvatlan szépség
márvány-mosolya
ridegül holtra rémült
hajnali ábrázatodra

kitárulkozik a rút vénség
angyali mámora
ördögi kéj zúzza szét
kérgesedő bőröd lúdvércét

szegletén a bánatnak
öröklét suhint feléd
akácág árnyékába zuhansz

kitől örököltél volna
pusztító nyarakat ha már
züllött telekkel sem hálhatsz?

égi(es) epigramma (fény és sötétség)

mennyi kihunyó csillag
kell ahhoz hogy egyetlen
angyal végre felragyogjon?!

mennyi elhulló angyal kell
ahhoz hogy egyetlen csillag
végre-valahára megszülessen?

Kránitz Rita

Más/kép

parázs a varázsból
nyolc puttonnyal csal a hold magához
köldökén tornyos tekintettek
asszonyos házában készül az
őstetoválás
tízezer tűszúrás égő katlan mered
ránk a szélben megrogynak a hangok
a tankok a tű-fokán de örvényeivel
szolgál a lélek

Hommage Weöres Sándornak

Ki önmagát megvakítja:
nem téved el többé soha,
lábai a hegyek ormán,
szivárványból épít oltárt
a színeket látóknak.

Visszaúton

- Menjen végig a csillagpázsiton!
(Könnyű ruhát vesz. Elindul.)

- Emelje fel Méltóságarcát!
(Felemeli északnak, felemeli délnek,
kelet, nyugatot jól ismeri.)

- Bocsássa el Hajnalkönnye lányát!
(Elbúcsúznak. Lábnyomuk gyöngyöző
sziluett.)

- Szülessen újjá lángnyelvekből!
(Megfogan Gyümölcsöt szelídít.)

Frankfurt/Bahnhof

néhányan vagyunk
egy frankfurti toalett
felsikált csempék
fehér-négyszögében
fiatal német lány
ájultan arccal a földön
ezer hangyasikoly
még egy utolsó szúrás a bőrön
talán nem késő -
itt ahol segítőtárs
a tiszta vízcsobogás
felel a szomjas hajnal
ahogy a lánylepke-báb
vele csattog parolázik

Új Saulok

megmotoztak
megmotoztattunk
magunkra hagytak
magunkra-hagyottan
delelünk Damaszkusz
kapujában megoldjuk sarunkat
a nyárnak a cethal gyomrának
gratulálunk (de ki adja önként
a tengert?) új mentében
gyárijuk a tömegpszichózist
és hogy most éppen legkelendőbb
az álarc nem reménytelen a
farsang a bál - már elkezdődött
barátaim tegnapelőtt
vagy talán azelőtt
(szabad a tánc)

Karinthy Márton

Ördöggörcs

(Akkor kezdődött)

- regény részlet -

Apa halála és temetése között három nap telt el. Gabi mindezt nem érzékelte. Mintha el sem mozdult volna a panzió kertjéből, ahonnét felnézett arra az ég és föld között lebegő, kivilágított szobára, ahol az a test feküdt, akit ezelőtt Apának nevezett. Mintha én feküdnék ott, gondolta Gabi a kertben, ahol könnyek nélkül, egyedül toporgott a fák között. Az égen már kigyúltak a csillagok. Egyszerre mintha minden összezavarodott volna. Gabi elvesztette az időérzékét. Pontosabban önmagát. Úgy lebegett ott az időben, mint az a világító kis égi kabin, amelyben Apa feküdt, vagy mint az égen a csillagok.

Az emberek furcsának találták, hogy Gabi nem sírt. Sőt, mintha halkan dúdolgatott volna magában. „Egyszer egy királyfi, mit gondolt magába', trallala, trallala, mit gondolt magába'." Ezt dúdolgatta Gabi, maga sem értette, miért.

Toporogva, bizonytalan léptekkel rótta a várost, néha görnyedten megállt. Valaki ráköszönt: tiszteletem, Karinthy úr! Aztán zavartan rábámult: bocsánat, azt hittem... Részvétem. Gabi különös károgás szerű hangot hallatott a feje fölött, mintha egy madár kísérte és hívogatta volna, repedtfazék hangon kiáltozva. Felnézett, de nem látott semmit. „Trallala, trallala, mit gondolt magába' „ - dúdolgatta.

Amikor időnként megállt valahol, az agya lázasan kattogott. Mint a vonatkerekek. Apa, híres agyműtétje előtt, először szintén vonatzakatolást hallott. Negyvennyolc éves volt akkor. Gabi most éppen a fele, huszonnégy. Milyen érdekes - gondolta Gabi. A házfalak furcsán elhajoltak az útjából. Bár még augusztus volt csak, fülledt meleg, a kapualjakból mégis váratlan, alattomos kis huzatok csaptak ki Gabi felé. Egy ember megállt és rábámult: - Frici! - Gabi visszanézett rá:

- Téved. Apám meghalt.

Eszébe jutott, egyszer, épp ezen a sarkon, hátulról pillantotta meg Apát, ahogy egy kirakatot nézegetett. Emlékezett rá, Apa az utolsó években sokszor állt a járdán, *töprengve, hogy merre menjen. Aztán felnézett a házak ablakaira, mintegy onnan várva segítséget, hogy valaki majd kihajol, lekiált érte, felhívja, útbaigazítja.* Csak állt egy helyben, megmakacsolta magát, és nem akart továbbmenni. Mintha láthatatlan kötelékek húzták volna mindenfelől. *Egyetlen mozdulatába tellett volna csak, hogy elszakítsa e kötelékeket, de ezt a mozdulatot nem tudta megtenni.*[1]

Az utolsó években, amióta elköltözött hazulról - bár ellentmondásnak látszik -, Gabi sokkal többször találkozott Apával, mint azelőtt, sokkal több alkalmuk volt beszélni egymással, mint otthon.

Gabi egy utcasarkon, ahol egy kávéház nagy kirakatüvege tükröződött, hirtelen megállt. Itt ült azelőtt mindig Apa. Ez volt a törzshelye. Gabi meglátta magát a kirakatüvegben. A látvány megrémítette. Mintha Apa most is ott ülne, és visszanézne rá. Hosszan, hosszan bámulták egymást.

- Miért? - kérdezte Gabi. Apa nem válaszolt. Gabi közelebb lépett, és odanyomta arcát az üveghez. Apa is felegyenesedett ültéből. A két arc egymáshoz tapadt.

- *Hol a repülőgép, hol az Északi sark, hol a büszke és szabad Magyarország?* - kérdezte Gabi, szinte egy levegővel. Aztán kurtán és élesen felnevetett, mert eszébe jutott, hogy ez Apa egyik leghíresebb novellájából való. Apa arca meg se rezzent.

Abban az évben, amikor Gabi megszületett, feltűnően korán kezdődött a havazás. December közepén már kutya hideg volt, időnként fagyott is.

Egy fiatal alkalmi rajzoló, bizonyos Adolf Hitler, aki évek óta járta rajzlapjaival Bécs városát, anélkül, hogy bármilyen megrendelést kapott volna, dühösen vágta a falhoz szerszámait. - Senki sem próféta a saját hazájában - gondolta, és gyűlölettel nézegette a ki tudja, hova sietők embereket.

Egy Koba nevű postarablót, akit később Sztálinnak neveztek, egy rablásért rárótt féléves börtönbüntetés után a Jenyiszej folyó partjára, Kurejka állomásra száműztek, az isten háta mögötti turuhani körzetbe, amely már a sarkkörön is túl, csaknem ezer kilométerre volt a legközelebbi vasútállomástól.

Judik Etel színésznő december 17-én szülte meg gyermekét. A kisfiú szokatlanul szép, tündéri baba volt. Már születésekor is meglepően hosszú, szőke haja, nagy kerek, tágra nyílt szeme lenyűgözte a rokonságot.

- Tiszta anyja - mondta mindenki. Az elsőszülött fiúkat mindig ilyen ováció és remény fogadja.

Bár Karinthy Frigyes sokat gúnyolódott a gyereket ajnározókon, valójában meghatottságát leplezte a vicceivel.

Judik Etel egész színdarabokat tudott fejből.

Nem messiás-é minden újszülött,

Fénylő csillag, mely feltűnt a családnak - szavalta a rajongó nagynéniknek, akik bólogattak, bár fogalmuk sem volt arról, hogy Boga Az ember tragédiájából idézett.

S csak később fejlik szokott pimasszá. - tette hozzá Karinthy ártatlanul. A nagynénik gyorsan hazamentek.

Karinthy Frigyest sokan zseninek hitték. Ezt mások túlzásnak tartották ugyan, de az tény, hogy különös érzéke volt a dolgok fonáksága iránt. Olyasmit vett észre a világból, olyasmit látott meg az emberek legbensőbb lényegéből, ami másnak álmában sem jutott volna eszébe. Humora egészen furcsa görbe tükörként mutatta a valóságot. Sokszor elmondta barátainak a kávéházban azt a gondolatát, miszerint nem az a jó humorista, aki kitalálja, hanem aki meglátja a humort a dolgokban.

Még a háborúban is észrevette a humort, amikor leírta, hogy az lényegében „békeuszítók és háborús apostolok" küzdelme. Micsoda aljas csirkefogók, akik ahelyett, hogy - mint minden tisztességes, rendes magyar honpolgár -, beledöfnék késüket a másik hasába, nem, ezek az aljas gazemberek!, ehelyett haza akarnak menni a harctérről, és le akarnak ülni a lócára az anyjuk mellé.

Eletével és műveivel példázta, hogy önmagunkon is kell tudni röhögni, azon is: netán mekkorát lőttünk mellé. Megfigyelte, hogy Jack London kutyái arra is emlékeznek, ami az apjukkal, a nagyapjukkal történt.

De ritka, szinte látnoki érzéke volt az eljövendő események megérzéséhez is.

Néhány korai novellájában megjelenik egy furcsa, északi figura, egy távoli idegen, mérnök vagy orvos, különös, emberfeletti képességekkel, és világot megváltó akarattal. A figurát az élet szolgáltatta. Egyik nővérét, Gizit, ugyanis egy norvég mérnök vette feleségül, és elvitte a távoli Északra. A családban csak a „Viking"-nek nevezték. Karinthy apja nem örült e frigynek, annak ellenére, hogy anya nélkül felnőtt hat gyermekét teljesen szabad szellemben nevelte. A Ganz gyári tisztviselő autodidakta volt. A gyerekek mind korán megtanultak négy-öt nyelven (norvégül nem), és naponta más-más nyelven beszélgettek. Karinthi József azon kívül kneippurista volt, ami azt jelentette, hogy a gyerekeknek minden reggel hideg vízben kellett fürödniük, Kneipp Sebestyén lelket erősítő vízkúrái szerint.

Amikor Karinthy Frigyes agydaganata már végzetessé vált, egy északi orvos kioperálta koponyájából a daganatot, megmentve ezáltal az életét. Még két évig élt utána.

A Stockholmba utazása előtti napon, amikor már csaknem vak Oidipuszként bolyongott a lakásban, Mici szobalány elkezdte felolvasni neki Thomas Mann *József* regényét:

„I. kötet. Jákob történetei. Előjáték. Pokolraszállás.

Mélységes mély a múltnak kútja. Ne mondjuk inkább feneketlennek?"

Apa a jövő kútját is előre meglátta - gondolta Gabi. - Ha van ilyen egyáltalán.

Gabi, apja elsőszülött fia, *dummuzija* volt, ahogy Jákob nevezte Józsefet, a legkedvesebbet. Apák adnak ilyen furcsa neveket gyermeküknek.

Judik Etel színésznőt férje Bogának nevezte. A Boga nem bogár és nem rovartanilag értendő. Szerelmesek adnak ilyen furcsa neveket egymásnak.

Karinthy műveit lépten-nyomon idézték. Nem a verseit, inkább a bemondásait, humorát. Gabi is gyakran idézett apjától. Mint most, a kirakat üvegében, ahol arcuk egymásba tapadt.

Mint írót, három műfajban tartotta kitűnőnek: a novellában, az esszében és a színpadi tréfában. Mindenben alkotott valami egészet és kereket, mégis ez a három irodalmi válfaj az, amiben érzése szerint tökéletes volt. Ő elsősorban író volt, filozófus, publicista, humorista. A versei is jók ugyan, de inkább filozófiai poémák, mint lírai költemények. Apa gyakran mondta is neki: én nem vagyok költő, Gabi, az igazi költő te vagy. Ezért Gabi nem érezte vetélytársnak az apját, akivel küzdenie kell, akit le kellene győznie.

Mégis sokszor hasonlították hozzá, néha Fricinek szólították, és ez zavarta némiképp. Nem akart az apja fia lenni, sütkérezni az apai dicsfényben.

Gabi tudta azt is, amit más aligha, hogy ez a hírnév és dicsőség nem fedi a valóságot.

Gabi úgy érezte, tönkretették a gyerekkorát. Apára mégsem tudott haragudni ezért. Böhm Arankára, Apa második feleségére annál inkább. Mégis a körülményeket okolta elsősorban, és biztos volt benne, hogy egyszer majd rendeződnek a dolgok.

Mert lám, valaha Apa is ugyanolyan gyerek volt, mint ő, mégis felnőtt és híres író lett belőle.

Aztán dúdolni kezdett: „Egyszer egy királyfi, mit gondolt magába', trallala, trallala..." Maga sem tudta, miért.

Gabi nézte a kirakatüveget. De Apa már nem volt ott, eltűnt. Csak a fény vágódott vissza a szemébe.

Gabi továbbindult. Tudta, hogy Apát soha, sehol sem kerülheti el, sorsa az övé, útjuk még sokszor keresztezi majd egymást. Ez bizalommal és reménnyel töltötte el. Hogy valaki mégis fogja a kezét, ha csak csontkezével is, hogy nem maradt végleg egyedül ezen a keserves világon.

- Kevés az idő, nagyon kevés - gondolta Gabi és hirtelen meglódult. Csaknem futva ért haza, az Opera melletti kis panzió szobába, ahol egy ideje lakott. Bereteszelte az ajtót, behúzta a sárga függönyöket. Verset akart írni egy kis görbe hátú királyról, aki furcsa mormogással hívogat. Különös szavakat hallott, nem tudta, mit jelentenek:

Ankét, ankét, duruzsolt egy hang a fülébe, hiába próbálta elhessegetni.

Úgy érezte, darabokra esett körülötte a világ, és ő nem tudja összeilleszteni ezeket a darabokat. Ahova nyúlt, üvegcserepeket talált, amik felsebezték a kezét. A kis horzsolások, hegek nehezen gyógyultak az ujjain.

Agya lázasan kutatta, ami Apából rámaradt. Az idő sürgetett, a temetésig már nem volt sok hátra.

Gabi hosszú útra készült, tudta ezt jól. Nem volt hát szabad semmit elmulasztania.

- Kell lennie valami jelnek, ami itt maradt Apa után, valami üzenetnek, ami csakis nekem szól. Apám zseni volt, azt mondják. Kevés embert szeretett úgy, mint engem. Az nem lehet, hogy csak úgy itt hagyott, meg kell találnom azt a szót, vagy azt a talizmánt, ami csakis rám, illetve kettőnkre tartozik.

- *Ankét, ankét* - duruzsolta egy hang, a város zaja halk mormogásként szűrődött be a szobába.

Gabinak nem voltak meg Apa művei, a sok költözködésben elkallódtak. Csak egy régi színdarabja, a *Holnap reggel,* már nem tudta, miért tartotta meg. Apa az idő tájt írhatta,

amikor „a kisded megszületett", a háború alatt. A darabot bemutatták, de nem volt igazi sikere, sokan zavarosnak találták, azóta egyetlen színház sem vállalkozott a felújítására.

A gyűrött, összerongyolt kis kötetre az ágya mellett lecsúszva bukkant rá. Kezébe vette, forgatta. „Gabinak, Apától" szólt a dedikáció. Gabi nem emlékezett rá.

Holnap reggel. Tragikomédia három felvonásban. Találomra kinyitotta a könyvet, és beleolvasott a második felvonásba.

Egy repülőgép hangárjában egy mérnök, bizonyos Ember Sándor, a ráboruló éjszaka sötétjében egy Árnyékkal beszélget.

Ember: (gyerekesen nyöszörög) Na...mi az? (Hangosan, majdnem visítva) Na!... Mi az? Ki az?

Árnyék: (Jön utána, szelíden) Na, ugye, látja - hát ez a maga egész baja..., hogy megijed a saját árnyékától...

Ember: (vacogva, hisztériásan nevet) Na... ki viccel itt?

Árnyék: (Ő is bejön a fénykúpba) Olson Irjö vagyok, finn orvos.

Ember: (Hebeg) Ki? Mi?... (Dadog) Ön...ön...fütyörészett? Azt hittem, a szél... Kicsoda ön?

Olson: (legyint) Ugyan, hiszen már többször találkoztunk. Egyszer belém akart menni, mint egy ajtóba.

Ember: (vacog) Ja... akit tükörnek néztem.

Olson: Vagy tükörnek nézett, mindegy. Csak szóba állni nem akart velem. Mert megijedt az árnyékától. (Kint erősen zúg a szél, mintha valami messze zene volna.)

Ember: Mit akar ezzel mondani?

Olson: Különös kérdéseik vannak maguknak, magyaroknak. Maguknál mást mond az ember, mint amit mondani akar?

Ember: Hogy kerül ön ide? Mit akar tőlem?

Olson: Nem nagy dolog... Egy kis szívességet kérek majd... kollegiális szívességet... Nézze kérem, én egy idegkórtani felfedezés ügyében jöttem ide az egyetemre.

Ember: Ön idegorvos?

Olson: A zene is érdekel, magam is gyakorlom, meg egy kicsit a matematikát... de főképpen, azt hiszem, idegorvos vagyok.

Gabi hátán végigfutott a jeges izgalom. Már tudta, megtalálta, amit keresett. Lázasan olvasta végig az egész színdarabot. Már mindenre emlékezett.

Ember Sándor mérnök, miután Olson Irjö, az északi orvos kioperálja belőle a halálfélelmet, felszáll a saját maga tervezésű harci repülőgépre, és legyőzve a halált, diadalmasan visszatér. Személyisége teljesen megváltozik útja során, új emberré lesz, s ez képessé teszi arra is, hogy megszabaduljon eddig gyötrelmesen, gyáván viselt, legmélyebb lelki harmóniájában zavart okozó szerelmétől, Máriától, a gyönyörű, bestia énekesnőtől. Találkozván a nővel, így üdvözli őt:

Mária - már nem vagyok szerelmes beléd - nézd, hogy süt a nap - nézd, édes, drága barátom, drága Máriám - már nem vagyok szerelmes beléd... milyen boldog vagyok!

- Miről is van szó - töprengett Gabi. Mi a *Holnap reggel* gondolata? Tulajdonképpen „übermensch"-et, egy új emberfajtát teremtett Apa, a halálfélelemtől való megszabadulással újjászülető, emberfeletti embert. A darab előszavában említi is, hogy *„hevenyészett elképzelését* adja a *,,homunculus"*-nak.

Közben délután lett, lassan sötétedett. Gabi aznap újra elfelejtett ebédelni. Ez azonban nem zavarta, annyira lekötötték lázas gondolatai.

- Nyilvánvaló, hogy Apa a magasabb rendű embert akarta megírni, de ő maga is belátja, hogy műve „hevenyészett". Kérdés azonban, létezik-e „hevenyészett magasabb rendű ember"? Vajon a magasabb rendű fogalma nem foglalja-e eleve magában a tökéletességet is? De magában foglalja!

Itt bizony ellentmondás feszül.

Mindenesetre Ember Sándor, mint figura - gyengeségeivel, esendőségeivel együtt is -, még mindig sokkal inkább magasabb rendű ember, mint Nietzsche übermensche, Zarathustra, aki egyébből sem áll, mint ködből, szikrázásból és gomolygó káoszból.

Ember Sándor a repülőútja során tehát felszabadul minden félelem és nyomás alól. Ez képessé teszi, hogy a földi nyűgöket lerázva éljen tovább. Ez eddig rendben is lenne.

Gabi a zseniális gondolatot elhibázottnak találta mégis. A remek kezdetet, a hangárjelenet árnyék bravúrját, nem követi méltó és nagy ívű lezárás, a darabnak nincs igazi katarzisa. Mert megoldása „hevenyészett". Ahogyan Apa egész zseniális életműve is.

Mi hát a probléma apával? Miért nem lehetett tökéletes? Hol van a Nagy Mű, amire mindig készült? Amelynek megírására agyának működése képessé tette volna? Hol rontotta el?

Gabi érezte, hogy a dolgok lényegénél jár. Moccanni sem mert, mereven feküdt az ágyán, mintha oda lett volna terítve. Mint mikor valaki a szentek Szentje elé járul, és kővé dermed a titoktól, ami vár rá.

- Objektívnek kell maradnom, ha százszor az Apám is! A szeretet ez esetben magánügy. Nem mindenki Karinthy Gábor. Az, hogy történetesen az ő nevét viselem, nem változtat a lényegen - a keserű valóságon.

Futólag arra is gondolt, nem volt butaság, amikor azt tervezte, hogy nevet változtat. Kezdő költőként egyszer az „Ember Dezső" nevet akarta felvenni. Apa nem örült a tervének.

- Már a nevem se jó? - kérdezte. - És miért éppen Ember Dezső? Nem szellemes és nem is eredeti.

Gabi megmagyarázta, hogy nem valami fellengzős művésznevet akar, épp ellenkezőleg, a legegyszerűbbet, egy „akárkit" a középkori misztériumjátékok szellemében. A név egyébként semmit sem jelent - érvelt -, az a kérdés, ki van a név mögött?

- A Dezső sem jó - válaszolta Apa. Legalább a keresztnév legyen megjegyezhető, Antenor, Salvátor vagy ilyesmi. Ennyiben maradtak.

Most megdöbbentette, hogy Apa éppen Ember Sándornak nevezte önmagát a darabjában. Igen. Világos, hogy valami orvosi műhiba történhetett Apa agyműtétekor. Valami olyasmit is kiszedhettek, vagy inkább rosszul rakhattak vissza az operációja során, amitől egész lelki struktúrája megváltozott. Mintha agya tiltakozott volna, mintha ki akart volna lökni magából valamit, talán az ellenséges külvilág által belekényszerített idegen anyagot.

Az utolsó években egészen ritkán folytatott teljesen szabad, termékenyítő, hozzá méltó tevékenységet. Hajszolt volt, ideges, elmerült kisszerű gondjaiban, mindennapi gyötrelmeiben. Bár belső bajairól, körülményei mostohaságáról nem szeretett beszélni, egy-egy félmondata mégis jelezte, mi zajlik benne: *„Ha tudnád, mik vannak...", vágy: „Szörnyű, hogy velem mi van..." Fizikai panaszait inkább emlegette, sőt, valami különös gyönyörűségét lelte abban, hogy mint óriás gyermek, akinek az egész világ a mamája, nyűgösködjék és panaszkodjék, ha valamije: lába, válla, dereka vagy* (leggyakrabban) *a feje fájt.*

Azon a napon, Siófokon a panzióban, Apa délután aludni próbált, aztán Sterne *Érzelmes utazását* olvasgatta. Gondolatai elkalandoztak, nem találta a helyét. Felült az ágyon, lehajolt, hogy befűzze a cipőjét. Ekkor megszédült, előrebukott. Különös, magas kiáltást hallatott. Arccal előre esett a földre.

- Exitált - mondta az orvos. - Apoplexia.

Gabi csak most ébredt rá, hogy valamit örökre és végérvényesen elszalasztottak. Nem vette észre, ami nyilvánvaló volt: Apa görcsösen kapaszkodott valamibe, ami nem létezett. *Szelleme ősi, titokzatos intellektuális gyökerekből táplálkozott, mégis elfogult volt a valóság iránt. Olyan olthatatlan szerelemmel szerette a Valóságot - mindent hozzá mért, feléje igazított -, hogy a fénylő kép, a megismerés, a kristály világossága elfogulttá, sőt, néha türelmetlenné is tette a szerényebb sugarú, derengőbb vagy sötétebb színű, imbolygóbb, és kuszább jelenségekkel szemben. A Valóság szerelmese volt, a legmagasabb értelemben vett Tényeké és Törvényeké. Az igazság nem is jelentett számára mást, mint a teljes bizonyosság-*

gal és pontossággal megismert Valóság elvont tényét.

Nem vettem észre, gondolta Gabi. Lehet, hogy miattam történt minden? Lehet, hogy én vagyok a hibás?

Félek, Apa! - suttogta, és elcsigázott, mély, zaklatott álomba merült.

*

Csaknem lekéste a temetést. Ennek több oka is volt. A temetés délelőtt 11 órakor kezdődött a Kerepesi úti temetőben. Gabi kimerülten ébredt álmából. Nem akarta elhinni, hogy már olyan késő van, ezért visszaaludt még egy kicsit. Akkor azt álmodta, hogy elkésett a temetésről, mire felriadt és gyorsan készülődni kezdett. Kapkodva borotválkozott, és több helyen megvágta az arcát. A vérzés nehezen akart elállni, hiába próbálkozott mindenféle tapaszokkal, különös hegek maradtak az arcán.

Gabi, aki hajlamos volt a hipochondriára, az ilyen eseményekben szörnyűségek előjelét látta.

A villamoson egy tábla volt kifüggesztve az utazási feltételekről. Az apró betűk ugrálni kezdtek, és összemosódtak a szeme előtt. Csak az utazási díjak és bírságok számjegyeit látta jól, ezeket erősebb festékkel nyomták. Szórakozottan összeadta e számokat. Az eredmény 666 volt. Nem tudta ellenőrizni a végeredményt, mert a villamos a megállóba ért. Amikor lelépett a peronról, valaki azt mondta, a Duna mélyéről valami ismeretlen eredetű testet emeltek ki, és most szállítják el egy nagy teherautó platóján. Olyan volt, mint egy partra vetett vízi szörnyeteg.

Gabi mostohaanyjának, Arankának az apja, Böhm Ignác, zsák, zsineg és ponyvakereskedő, sokszor idézett a gyerekeknek a *Jelenések könyvéből.* Gabi egész passzusokra emlékezett: *Ekkor nagy jel tűnt fel az égen: egy asszony a napba öltözve és a lába alatt a hold, a fején pedig tizenkét csillagból álló korona: várandós volt, és vajúdva, szüléstől gyötörve kiáltozott. Feltűnt egy másik jel is az égen: egy hatalmas tűzvörös sárkány, amelynek hét feje és tíz szarva volt, és a hét fején hét diadém, farka maga után vonta az ég csillagainak egyharmadát, és ledobta a földre. És a sárkány odaállt a szülni készülő asszony elé, hogy amikor szül, felfalja a gyermekét. Az asszony fiúgyermeket szült, aki elragadtatott az Istenhez, az ő királyi székéhez, az asszonyt pedig „elvitte gyűlölet és téboly mocskos magzatja, a dögvész".*

A teherautó lassan közeledett, platóján halott Szörnyként feküdt a vízből kiemelt hatalmas, ismeretlen test.

És háború támadt a mennyben: Mihály és angyalai harcra keltek a sárkánnyal, és a sárkány nem tudott felülkerekedni, és levettetett a hatalmas sárkány, az ősi kígyó, akit ördögnek és sátánnak hívnak, aki megtéveszti az egész földkerekséget. Jaj a földnek és a tengernek, mert leszállt hozzátok az ördög nagy haraggal, mivel tudja, hogy kevés ideje van.

A teherautó hangos dudaszóval és lépésben gurult a széles úton. Az emberek két oldalra szorítva, áhítattal vegyes félelemmel követték szemükkel az útját.

Megharagudott a sárkány az asszonyra, és elment, hogy hadat indítson a többiek ellen, akik az asszony utódai közül valók, akik megtartják Isten parancsait, és odaállt a tenger fövenyére. És láttam, hogy a tengerből feljön egy fenevad, tíz szarva és hét feje volt, szarvain tíz korona, és a fején istenkáromló nevek... És adatott neki nagyokat mondó és istenkáromló száj, adatott neki hatalom a cselekvésre... És megadatott neki, hogy mindenkit, kicsiket és nagyokat, gazdagokat és szegényeket, szabadokat és szolgákat jobb kezükön vagy homlokukon bélyeggel jelöltessen meg és hogy senki se vehessen vagy adhasson, csak az, akin bélyegként rajta van a fenevad neve vagy nevének a száma. Akinek van értelme, számítsa ki a fenevad számát, mert egy embernek a száma az. Az ő száma pedig hatszázhatvanhat.

A temető kapujától futnia kellett, hogy az utolsó pillanatban megérkezzen mégis a temetés helyszínére. A ravatalozó körül nagy tömeg gyűlt össze, alig tudta átverekedni magát a feldíszített koporsóig. Mindenki türelmetlenül nézett rá, a hangulat feszült volt.

Egy temetői kórus halkan valami zsoltárt kezdett zümmögni, a szertartás éppen megkezdődött.

Közvetlenül a koporsó mellett három feketeruhás nő állt. Középen a Böhm Aranka, Apa második felesége, két oldalán legjobb barátnői, Devecseriné Guthi Erzsébet és Kondor Lívia. A Böhm Aranka arcát sűrű fekete fátyol takarta el. Jobbra állt Cini, Gabi féltestvére, Apa és a Böhm Aranka közös fia, karján egyszerű gyászszalaggal. Balján a Böhm Aranka rokonai, a bátyja, Böhm Tibor, zsák, zsineg és ponyvakereskedő, és Kertész Tomi, a Böhm Aranka első házasságából való fia, Gabi mostohatestvére.

Kosztolányiné intett Gabinak, hogy álljon közéjük, a koporsó mellé. A pap kántálva beszélni kezdett.

Apát egy siófoki dzsessz-zenész szmokingjában temették, mert amikor meghalt, hirtelenjében csak ebbe tudták átöltöztetni.

A nők mind zokogtak, élükön Böhm Aranka jajveszékelt. A lobogó gyertyák fényében olyanok voltak, mint nagy, fekete madarak.

A koporsó másik oldalán erős állú, férfiasan markáns nő állt. Egy idősebb úriember karjába kapaszkodott. (Gabit tengerészuniformisra emlékeztette a kabátja.)

- A Viking! - hasított Gabiba. - Tehát ők is itt vannak.

A családi emlékezet szerint Gizit, Apa nővérét, a Viking úgy ragadta el, mint az Északi Szél. Teljes tengerész-díszben váratlanul feltépte az ajtót, és a szobába rontott. A család megkövülten bámulta, amikor éles, süvítő fejhangon énekelni kezdett. Nem értették, miről, de nem is érdekelte őket. Azt hitték, hogy a norvég őrült. Csak Apa tudta, már gyerekként tudta, hogy ez nem igaz. Apa akkoriban tengerész szeretett volna lenni. Egyedül ő értette meg a dalt (anélkül, hogy egy szót is tudott volna norvégül). A dal a leánykérés rítusa volt, az Északi Szél, a tiszta szerelem üzenete, a vágyé, a beteljesülésé. A szerelemé, amely örök tűz és szélvihar, és ugyanakkor mégis örök nyugalom és végtelen csöndesség is.

A Viking felkapta menyasszonyát, mint a szél, a karjában vitte le a kocsiba, ki a pályaudvarra, egyenesen - na nem az Északi Sarkra, ahogy várni lehetett volna, hanem - a szülővárosába, Oslóba. A hozományt postán küldték utánuk.

Apa az Északi Szél távoli, elszármazott rokona volt. Az zúgott, süvített, hívta őt, hogy kövesse. Ugyanakkor harcban állt vele, félt is tőle. Valami mindig visszatartotta, hogy egyesüljenek.

Az Északi Szél! - gondolta Gabi. - Az a norvég tulajdonképpen őrült volt... *A norvég Fortinbras, Izgatva büszke verseny viszketegtől, Párbajra készté: ám hős Hamletünk megölte Fortinbrast,*[2] Apa legyőzte, megölte magában a Vikinget, s uralkodott önmagán, *...pecsétes alku lévén közöttük, mely szerint amaz Éltével együtt minden birtokát... a győzőre hagyja. Tehát ezért jött most ide! Visszavenni tőlünk fegyver által Az apja elvesztette földeket.*

Anyja játszotta egyszer Oféliát, és Gabi is jól ismerte az egész darabot.

Amikor Anyát elvitte a járvány, Apa azt írta *Naplójába:*

Úgy érzem, agyamban daganat kezdődött. Nyomorék lettem egész életemre. Később mégis elvette a Böhm Arankát.

Ember Sándor, a „magasabb rendű ember", viszont harci gépén elrepült, egy másfajta dimenzió, a valódi szerelem után. Ez a szerelem feloldódás, örökös harmónia és beteljesülés a szeretett nővel. Magát a szabadságot jelenti, és a legmagasabb öntudatot. A Szerelem himnuszát.

- A Viking azért jött, hogy visszavegye tőlem, amit Apa rám hagyott - állapította meg komoran Gabi.

A Viking és neje most egymásba kapaszkodva, öregesen álltak a koporsó túloldalán. Amikor apa, agyműtétjére, északra utazott, megismerkedett unokahúgával, Noémivel. A Vikinget és Gizit Noémi papsennek és mamsennek nevezte. Apa életének utolsó évében

Noémi, az északi Norvégiából a Karinthy családhoz, budapesti rokonaihoz érkezett. Apa megfiatalodott a szép, szőke északi lány jelenlététől. Talán az is megfordult a fejében, hogy újrakezd vele mindent, hogy elutaznak együtt, hátrahagyva gondot, bajt, ezt az egész fortyogó és nyomasztó várost. Akárhogyan volt is, a Böhm Aranka kiutálta a lányt, aki hirtelen hazautazott. Apa az állomáson Solvejg dalát énekelte neki a Peer Gyntből búcsúzóul. Mackós bájjal táncolt is hozzá a peronon. Noémi csak nézte komolyan, aztán felszállt a vonatra. Haja lobogott, ahogy visszaintegetett a távolodó vonatablakból. Hazafelé a taxiban Böhm Aranka felszabadultan kacagott, és a többiek vele nevettek. Gabi nem tudta, hogy a Viking most újra Budapesten van. Vajon ki értesítette a temetésről? Talán az Északi Szél küldte Apáért, hogy véglegesen magával repítse. A kör bezárult.

Négy markos ember vállára vette a koporsót, és megindult vele a temető egy távoli vidékére. Kosztolányiné Arankába akart karolni, hogy támogassa, de Devecseriné Guthi Erzsébet finoman félretolva megelőzte. A másik oldalról Kondor Lívia kapaszkodott a Böhm Arankába.

- Macbeth boszorkányai - gondolta Gabi. - Bár azok némiképp öregebbek és rútabbak.

A menet megindult.

Hatalmas tömeg kísérte a koporsót szállító kocsit, a halottas háztól a sírig. Mint egy roppant uszály, vonult a sokaság a koporsó után. Legszélről a szegények mentek, a rongyosok. Közülük néhányan befurakodtak a sor közepére, egészen közel a kocsihoz, s csillogó szemmel haladtak mellette. Ünnepelték Apát itt is, most is. Koldusok és lelki-rokkantak, különös, kócos és ápolatlan figurák, ki tudja, honnan bújtak elő, milyen odúkból, sziklákból vagy a föld alól, lassan, hullámozva a menettel, tántorogva és görnyedten követték őt utolsó útjára. A nagy embert, akinek hozzájuk is volt szava, nemcsak írásaiban, hanem élőszóval és különkülön is. Némelyik régi újságcikket őrizgetett tőle rejtett fiókok vagy üregek mélyén, egy mondatát, amelyről úgy vélte, kizárólag neki szóló üzenet.

Karinthy Frigyes szellemi központ volt, akarva, akaratlanul is, akiből szálak és sugarak indultak. Személyében egy hallatlanul sokrétű és sűrű hálózat futott össze.

A sírnál valahogy hűvösebb lett. A füllesztő kánikulában hirtelen hideg áramlat lebbentette meg a Böhm Aranka fekete fátylát. Fehér lárvaarcán forró könnyek peregtek alá.

- *Gonosz rút cselt gyanítok* - gondolta Gabi, és Hamlet királyfi, meg az ő Szelleme jutott az eszébe. Aztán eltökélten maga elé bámult. - *Itt nem beszél, tehát megyek vele.*

A pap a sírnál újabb beszédbe kezdett. Egy örökkévalóságnak tetszett már ez a temetés. Gabi a pokolba kívánta, és csak azt várta, hogy mielőbb véget érjen. Szemérmetlennek találta a föld kitátott száját, amely hivalkodóan várta a zsákmányát. Apa soha nem vette komolyan a saját halálát. Az emberi személyiséget, mint egy modern telefont képzelte el. Az ember felbontja önmagát részecskéire, és annál terem, akivel beszélni akar, ott aztán újra összeáll, mesélte több ízben is, vidám családi ebédek alatt. Ezt fantasztikus ötletnek tartották, és nevettek rajta, ahogyan azon is, amikor eltervezte, hogy a gyászoló tömeg fölött, egy kifeszített vásznon megjelenik majd, és beszédet intéz a rajta sajnálkozókhoz, leleplezve álszent és hazug nekrológjaikat.

- A földi út a végéhez érkezett - mondta a pap.

- Akkor nevettek, most persze sírnak - gondolta Gabi.

Tekintete a távolba kalandozott.

- *Megszólítom, ha mindjárt a pokol tátong rám s parancsol hallgatást* - gondolta.

Egy közeli fa egyik vastag ágán ott ült Apa. Mint egy botkormányba, egy vékonyabb ágba kapaszkodott.

- *Mit félnék, ugyan ?* - győzködte magát Gabi. - *Egy tű-fokát nem ér az életem; S a lelkem - abban ő mi kárt tehet... ?*

- *De hátha kísért* - válaszolta önmagának, mint Horatio -, *és eszétől fosztja meg fönségedet.*

- Unalmas, igaz? - szólalt meg ekkor Apa, és fürkészve hunyorgott körbe a gyászolókon.

Ekkor Gabi is körülnézett. Apáról senki más nem vett tudomást. Ők a kiásott gödröt nézték.

- Inkább a te sírversedet szerettem volna hallani - mondta Apa. - Az szép és igaz. És már kezdte is:

Feje körül álmok csatáztak,
betelni nem tudott velük.
Kövek közt hajtották a vágyak,
a fel-felsíró hegedűk!

- Tizennyolc évesen írtad, ugye? Látod, fejből tudom az egészet.

Folytatta:

Szúrták a percek és az órák,
ha ébredt és ha lefeküdt.
A hátán hordta koporsóját,
megbotlott és belefeküdt.

Gabi csak hallgatott. A csendet újra Apa törte meg.

- Bocsáss meg, hogy legutóbb azt az öt pengőt, amit kértél, elfelejtettem odaadni...

- Ez most nem fontos - válaszolta kurtán Gabi. - Egyébként én is elfelejtettem.

Kis szünet után azt kérdezte:

- Hol vagy most?

- Nem tudom. De nagyon messze vagytok mind, és annyira hiányoztok. Te is, meg Cini, meg Aranka... Ha találkozol Margittal, mondd meg neki, hogy a kezét csókolom.

Apa az utolsó nyáron meglátogatta őket fenn a Svábhegyen, néhány napig velük is maradt. Margit. A szerelem elmúlt már, de a viszony és a barátság nem.

- Annyi mindent akartam kérdezni múltkor, amikor legutoljára beszéltünk - kezdte Gabi.

- Emlékszel, megfájdult a fejed, és lefeküdtél a panzióban.

- Bocsáss meg nekem, Gabi, hogy nem tudtam többet adni - mentegetőzött Apa. - Elfáradtam, tudod, hajszoltak, mint egy állatot. És olyan rövid volt az egész, nekem úgy tetszett, csupán egyetlen pillanat...

- Miért nevetnek rajtam az emberek? - vágott a szavába Gabi. - Tudom, hogy a hátam mögött kinevetnek. Ugye, te nem nevettél ki soha? Valaki azt mondta, tagadjalak meg, hogy önmagam lehessek.

- Csacsiság - mosolyodott el Apa, és cigaretta után kotorászott a zsebében. - Mi mindannyian pózokba merevedtünk, én is. Legjobb esetben önmagam pózába. A világért aggódó filozófuséba, még akkor is, amikor tudtam már, hogy reménytelen. De a fiatalság, az idő a tiéd. Lehet, hogy egyszer valaki előveszi ezt a te tizennyolc évesen írt sírversedet, és azt mondják: Nézd csak! A kis Karinthy Gabi! Mindenki Karinthy Friciről beszél, pedig itt van a fia, micsoda nagy költő! Ezt a sírversét például a nagy Rilke is megirigyelhetné. Ne félj annyira Karinthy lenni. Nem olyan rossz az. Valami kis hitele talán az én nevemnek is van...

Apa bosszúsan konstatálta, hogy nem tud rágyújtani.

- Nézd - mutatott a többiekre Gabi -, most is milyen furcsán néznek rám. Mit akarnak tőlem? Azt akarom, hogy békén hagyjanak!

- Ők szeretnek téged. Segítenek neked. Szedd össze magad, fiam, olyan rövid az idő. Bírd ki, tarts ki, amíg rendeződnek a dolgok némiképp... Apa hangja fátyolossá változott, kissé elbizonytalanodott.

Gabi kihasználta a pillanatnyi csendet.

- Te is félsz tőlük, ugye? Ne félj, Apa, én itt maradok, és vigyázni fogok rád.

A látomás mintha halványodni kezdett volna. Gabi felkiáltott.

- Apa! Mikor látlak újra?

- Anyáddal egyszer megbeszéltük, ha valamelyikünk meghal, és a másik gondol rá, majd

adunk egymásnak valami jelet. Próbáljuk meg mi ketten is, jó?

Apa alakja beleolvadt a napfénybe. De a hangját Gabi még hallotta egy ideig.

- A nagykabátom belső zsebében, tudod, az előszobában lóg a fogason, eldugtam öt pengőt. Ahol a bélés kiszakadt. Senki sem fogja megtalálni, csak arra vigyázz, nehogy az Aranka észrevegye. Mondd meg neki, hogy...

- Apa kérlek... - dadogta Gabi.

Erős szélroham rázta meg a fákat, és a női fátylakat.

A koporsót lassan engedni kezdték lefele. Gabi arra gondolt, hogy egyszer őt is így fogják a földbe ereszteni. Akkor fagyott november vége lesz (a születésnapja decemberben volt), a föld sem lesz ilyen porhanyós, és a koporsó majd elakad a kötélen és megáll, mintha örökké ott akarna lebegni csálén és idétlenül.

A koporsó lassan, nyikorogva ereszkedett, süllyedt a mélységbe. Még egyszer elolvasta az aranyozott feliratot: Karinthy Frigyes élt 51 évet, aztán az egész tákolmány végleg alámerült.

A rádobott rögök doboltak a koporsón. Tra-ta-ta-ta.

- Ankét, ankét - dobolta egy hang Gabi fülébe.

Újra felharsant a Böhm Aranka jajgatása, ahogyan a koporsóra meredt. Barátnői erősen tartották. Gabit nem tartotta senki, most megszédült, majdnem elvágódott.

- Állva kell maradni! - mondta. - Állva kell maradnom, ha százszor is az apám, hiszen mindenkinek meghal egyszer az apja, *mi részben árt sajátlag, nem tudom; De általános véleményem az, Hogy ez honunkra nagy csapást jelent.*

A szertartás befejeződött. Az emberek fölkerekedtek. A rongyos, kócos alakok szerteszéledve indultak el a temető kapuja irányában.

- *Isten veled, Hamlet! Eszedbe jussak.* - hallotta a dobhártyáján Gabi.

A szűkebb baráti kör tagjai egyenként Arankához, Cinihez, Gabihoz léptek, részvétüket kifejezni és elbúcsúzni.

- Igen, szegény szellem - mondta Gabi -, igen, igen, igen, igen.

Aztán a család is megindult kifelé. Gabi még nem mozdult. A Böhm Aranka ellenséges mozdulatot tett Gabi felé, aztán legyintett, és hagyta, hogy a barátnői elvezessék. Cini Gabihoz lépett, vállára tette a kezét. - Gyere - mondta. Aztán ő is a család után indult. Gabi egyedül maradt a sírnál.

- Shakespeare korában úgy hitték, hogy az emberi alakban megjelenő szellem a pokol küldötte - mondta. - Többnyire a süllyesztőből jött ki, és a föld alól beszélt. No, igen. Igen, igen, igen.

Gabi egyszerre észrevette, hogy egyedül hagyták, és hogy magában beszél.

- Nyilván azt hiszik, megőrültem - gondolta Gabi. - Hát jó.

Még egy utolsó pillantást vetett a sírra.

- Nem fogok félni tőlük, Apa!

És lassan megindult a kijárat felé.

*

Eszedbe jussak. Esküm van arra már! írta a *Naplójában* Gabi a temetés után.

Az igazság az, hogy bár egyáltalán nem akart félni, mégis nagyon félt. Nem tudta volna megmondani, pontosan mitől, de Apa megjelenése sem tudta megnyugtatni. Sőt. Talán éppen ettől rettegett igazán: hogy nem szabadulhat a gyökereitől.

„Ahogy kiléptem a temető kapuján, forogni kezdett velem a világ - folytatta a *Napidban*.

Noha látszólag hőség volt ugyan, hirtelen hatalmas szélvihar kerekedett. Mintha az istenek nagy orgiára készültek volna odafönt, egy hatalmas halotti torra, egyikük elvesztésén érzett mélységes fájdalmukban.

Forogni kezdett a világ. Minden, ami eddig a világot jelentette számomra. Ez a nagy, fortyogó, bűnös város, furcsa bérházaival, különös kávéházaival, széles sugárútjaival és szűk, szurdokszerű sikátoraival.

Felkap ez a ringlispíl engem is és repít, repít, mintha megunt volna, mintha megunta volna azt, aki eddig voltam, és ki akarna repíteni a légüres, végtelen térbe. Zúg ez a szélvész, ez az északi szél, lobognak a gyertyák, a függönyök, a fák tövestül hajladoznak, jajgatnak és nyikorognak. Ki tudja, hol érek földet, ki tudja, hol ér földet ez a szélvésztől felrepített kis ország; az álmok birodalmában, vagy mélyen a poklok bugyraiban?"

- *Mélységes mély a múltnak kútja* - kezdte a felolvasást Mici szobalány, a csaknem vak Oidipuszként a lakásban bolyongó Apának, aki híres agyműtétjére készült. Még két évet élt az operáció után.

Amikor Gabi kilépett a temető kapuján, egy forrongó, ujjongó városban találta magát, amelyet nem ismert eddig. Az emberek lázasan ünnepeltek valamit. Nagy orgia készült a mélyben is, vulkánok fortyogtak, felhevült, magukból kivetkezett emberek imádták és gyűlölték Kobát, a postarablót, és egy fiatal utcai rajzolót, aki úgy gondolta, már próféta a saját hazájában. *Mert levettetett a hatalmas sárkány, az ősi kígyó, akit ördögnek és sátánnak hívnak, aki megtéveszti az egész földkerekséget... nagy haraggal, mivel tudja, hogy kevés ideje van.*

Gabi semmi mást nem akart, csak hogy békén hagyják. Nem akart lenni semmi más, csakis önmaga. Nem több, mint ami volt: lírai költő. Nem akarta megfejteni és megoldani a világ titkait. Csak azt akarta, hogy ne nevezzék Fricinek az ismerősei. Nem akart a Karinthy fiú lenni, aki bár ügyesen írogat, mégis az apja fia csupán.

Gabi hosszú utat tett meg a születésétől addig a pillanatig, amikor eljutott a felismerésig: mintha ő feküdne abban a panzió szobában, ahol Apa meghalt.

Huszonnégy év telt el az életéből, de ez a hosszú idő most mégis egyetlen pillanattá olvadt. Mintha mindaz nem számítana, ami addig történt vele, mintha minden most kezdődne. Egészen elölről, vagy ahogyan a kottában jelzik: da capo...

[1] *Karinthy Gábor: Apámról (Szép Szó, 1938)*
[2] *Az idézetek Shakespeare Hamletjéből valók. (Aranv János fordítása)*

Gábor Miklós: Somlay Artúr portréja 1947.

Sátándi József

Fegyvered a toll

Kinek, s minek akarsz megfelelni?
Bábu holtan is lehetsz a férgek játszmájában.
Úgy féled a mellőztetést, mintha üdvösséged
múlna rajta, pedig Istent is csak képzeled,
hogy léted ne hidd, akár az állatok,
egészen oktalannak.
A többség sorsába vágó rejtett fordulat
árulkodik a világi tulajdonviszonyról,
s ha van szemed láthatod e látomás
fontosabb privát bánatodnál.
Hagyd a sikert az okosoknak, ők mindig tudják,
mit miért adnak föl magukból.
Fegyvered: a Toll, s amennyit gondolni mersz,
akkora birodalmad.

Párhuzamos történet

Milyen okos a macska
amint megsejtette
hogy utódait eltüntetem
szülni a szomszéd padlására ment
Mitagadás
e bizalmatlanságnak köszönheti
hogy a klimax előtt
immár családban élhet
Megfogni simogatni
vadóc kölykeit is lehetetlen
programozottan óvatosak
pedig félniük nem tőlem kéne
(Nagyok s szépek is
már nem tudnék
kezet emelni rájuk)
Iromba anyjuk ingerült
mint minden kései szülő
ki a hosszú kelletlen
várakozás után
képtelen a szeretetre
Goromba gurrogással
s karmos pofonokkal ijeszti el
játszhatnék cicuskáit
E modorhoz persze
közöm van nekem is
de mi lenne a világból
ha elárasztaná
a száma-nincs macskaszaporulat

Egy hibás terv ellehetetlenülése

Talán a méhrajzás sem véletlen pincéd beton-falán
az egymás-hegyén-hátáni szerelem-mámor
a kapaszkodás a királynő után
Ha a bolyba nyúlnál - megölnének
Ám a terv eleve elhibázott -
Mit kezdenél a kiragadott méhkirálynővel?
s mit ér egy halott méhkirály?

Vasy Géza

Kormos István Rab Zsuzsához írott leveleiből

Kormos István 80 éve, 1923. október 28-án született, s 1977. október 6-án halt meg. Első házassága Pallos Klárával 1948-tól 1952-ig tartott. Második felesége Rab Zsuzsa (1926-1998) költő és műfordító. 1956. március 3-án kötöttek házasságot, s bár az ellentétes egyéniségek gyakran vonzzák egymást, néhány év elmúltával ez a kapcsolat is válságba került. Rab Zsuzsa ugyanis rendszerető, munkamániás polgár, tanárgyerek volt, Kormos István viszont kifejezetten bohém egyéniség, annak minden bájával megáldva, másrészt viszont nagyfokú megbízhatatlansággal megverve. A poeta natus Kormos egyre nehezebben viselte el a fegyelmezettséget és rendezettséget maga körül, s úgy érezte, hogy ez is csak növeli alkotói válságát, amely már 1949 óta tartott a lírai műveket tekintve. (Közben azért verses mesék sora született, s olyan remekmű is, mint az első Vackorkönyv, s a műfordító is dicsekedhetett volna, akárcsak a szerkesztő.)

Kormos menekülni próbált. 1962 nyarán megismerkedett egy félig magyar franciaországi nővel, Nagy Cécile-lel, aki német szakos tanárnő volt. Anyja Németh László tisztelője, s nyilván ennek következménye, hogy lánya belekezdett az iszony fordításába. Ez ügyben járt Magyarországon. Kormost meghívta Párizsba és Normandiába, s így utazhatott ki a költő két alkalommal is hosszabb tartózkodásra. Először 1963. május 17. és 1964. január 24., majd 1964. augusztus 3. és 1965. november 20. között élt Franciaországban, de gyakorlatilag nem Cécile vendégeként, hanem önfenntartó, kis hotelekben lakó emberként. Második kinnlétének nagyobb részében egyébként Cécile az Egyesült Államokban volt vendégtanár.

Mint Kormos 1963 májusi, datálatlan búcsúlevele Rab Zsuzsához tanúsítja, távozását már ekkor véglegesnek gondolta, s ez egyértelműen kiderül a december 14-i levélből is. Ennek a levélnek előzménye is lehetett, de ez nem maradt fenn Rab Zsuzsa hagyatékában. Sajnos az ő leveleinek meglétéről sincs tudomásunk. Kormos első hazatérése után, 1964. május 29-én elvált második feleségétől is. Már januárban sem tért vissza közös lakásukba, a Lóczy Lajos utcába. „Osztozkodásra" a válás, a második hazatérés után sem került sor, tulajdonrészéről Kormos, ha nem is egészen önkéntesen, de nagyvonalúan lemondott. (Rab Zsuzsa addigra már Csanádi Imre felesége volt.)

Az itt közreadott levelek közül az első a budapesti búcsúlevél, a második az első kintlétből fennmaradt, Rab Zsuzsához írott és megőrzött egyetlen levél, a továbbiak pedig 1964 második felében keletkeztek. A levelek eredetijét - a címzett végakaratának megfelelően - Nagy Gáspár őrzi, s az ő hozzájárulásával kerülnek nyilvánosságra.

1963.

Kedves Zsuzsa,

nehéz nap ez a mai. Nem tudtam semmit mondani.

Bocsásson meg a keserűségért, a sok rosszért, ahogyan az életét ütöttem.

Nem akartam, de én voltam, mert ilyen vagyok.

Hogy mi van előttem, nem tudom. Milyen isten játszik jól vagy rosszul velem?

Sokat kaptam Magától.

P.

*

Paris, dec. 14.

Kedves Zsuzsa,

ma kaptam levelét, igen köszönöm. Egy hétig beteg voltam, Toursban, csak ma tudtam jönni, de a 3-án írt levél is csak ma ért ide. (Matyitól és Lászlótól! is kaptam)

Beteg volt? Tudtam. De: most már remélem, jól van.

Talán ízléstelen volt barátság-ajánlásom. Nem gondoltam. De tudom, nem leszünk farkasok. Ha elmúlik a keserűség, nem mond rám rosszat, ezt is tudom. Minden visszakerül, Pesten, Párisban; ha fáj is hallanom most, értem. Magának volt nehéz, a kárörvendő szemek előtt.

A pokol feneke! Ne törődjön vele. Én ugrottam a pokolba, s hogy én is Weörest idézzem: „poklot is kibírja örökre, ki odakerül."

Otthon, munka, munka. S egy új útig, ha lesz az.

Nem bukdácsolok szerelemből szerelembe. Magam poklában bukdácsolok.

De nem rosszakat akarok írni. Keserűségek közt nagy nyugtató volt Paris. Dolgoztam, nem csak a lábam lógattam. És olyan józanul végig gondoltam a múltamat, a jövőmet, mint soha. Érek majd. Nem veszek el, akarom.

Érdekel mindig, mi lesz Magával. Amíg jogom van rá, és ha nem is akarja, azután is.

Sokat dolgozik. Hogyan bírja ezt a sok tervet addig? És az én lakásügyem is!

Az „osztozkodás". Nem tudok erre gondolni.

Két könyvemet kaptam ma a kiadótól (és Vázsonyit, Janikovszkyt, Rónaszegit - hogy helyezzem el őket). Lám, Sz. (...) bácsi azóta se írt regényt, így ő nem számíthat a Nobel-díjra. De a többi...

Január 14-én megyek haza. Ez végleges. 15-én vár a kiadó.

Zsuzsám! Boldog karácsonyt, szívemből. Anyukájának, Pistinek is - ha átadhatja. Gondolok akkor este Magára, jobban, mint amikor jogom volt. Bocsásson meg nekem. Nem maga ellen, nem magamért. Ne higgyen becstelennek.

Sok szeretet

Pista

*

Párizs, szept. 1.

Kedves Zsuzsa,

már gondolom megharagudott, de képtelen voltam írni. Pedig a Cvetajevák után azonnal akartam: gyönyörűek, gyönyörű lesz a kötet is, hiszen majdnem mindent ismerek belőle.

Jól vagyok. Szereztem egy jó lakást, amikor visszajöttem Párizsba, hetedik emelet ugyan, igazi romantikus párizsi tető alatti szoba, a Montparnasszon. Járok egyetemre, azaz az Alliance középső tagozatára. Párizsban még jóformán nem is néztem körül, Normandiában voltam. A Lator-Domokos-Benyhe triász írt már egy közös levelet, megtudtam, hogy a náluk hagyott ötven forintom a lehúzásban már 300 fölött van, ha még van. Innen is büntetem Zelket és Csurkát, hadd átkozzanak.

Sajnos, cigarettázok még, pedig naponta úgy kelek, ma már nem. Parancs János fiatal költő lakik mellettem, aki szept. végén megy haza, ha találkozik vele véletlenül, vegyen neki nagyon kérem 50 doboz cigarettát, amilyet majd otthon szív, mert itt ő vett nekem gondolom ennyit. Ez nem forintkiajánlás, mert ő is ajándéknak szánta az övét. Tehetséges gyerek, sajnálom, hogy elmegy a szomszédomból. De túl a cigarettán: eszem rendesen és alszom sokat. Hétfőn kezdem a komolyabb munkát.

Mikor megy útra ? Küld-e nekem is Voznyeszenszkij kötetet? Azt hiszem, borítékban is lehet, vagy a Vörösmarty térről. Nagyon kíváncsi vagyok, milyen együtt. És: mit csinál most? Hogyan él? Könnyebb-e, hogy nem vagyok ott? Sztoján hogy van? Elültek-e az anyagi bajok, maradt-e még valami, azaz járt-e még a Voznyeszenszkijből? Ha befolyik pénzem (amit nem hiszek most sajnos), használja ám!

Jó levelet írt, ne haragudjon a hosszú hallgatásért. Ezután nem így lesz. Kellenek a láttató sorok. De a „lakásomra" írjon: Monsieur I. Kormos (c/o M. Pátkai) 5 rue Marie Davy, Paris 14e. Ez egy igen tehetséges szobrász, aki vidéken vett most házat, de itt maradt bejelentve, és ezért kell megjelölni.

Remélem, nincsenek rólam pletykák. Nem találkoztam senki magyarral, de amilyen tehetséges náció vagyunk, nem lepne meg.

Zsuzsikám, gondolok Magára, vigyázzon magára,

sok szeretettel

Pista

*

Paris le 19? szept.
szombat este

Kedves Zsuzsa,

nem tudom, ellát-e a levelem haza. Sokáig nem válaszoltam a levelére, talán azért vár Maga is a válasszal. Hogy van?

Sokat gondolok Magára. Sokat vagyok egyedül. Járok az Alliance Francaise-be, rendszeresen tanulok franciául így. Svéd, dán, német, afrikai, ausztráliai, új-zélandi diákokkal; milyen képtelenség, hogy délben (akkor vannak az óráink) mindig egy japán lány jön le velem ebédelni; a menzára. A nővére játszott (kis szerepet, egy tanítónőt) a Kopár sziget-ben.

Magyarokkal alig találkozom.

Mit csinál? Jeszenyin? Kész van vele? Nem küldött Voznyeszenszkij kötetet. Hogyan áll anyagilag? Mi lett a terrasszal? Válaszolt a nő? Hallom, Lator megy Moszkvába. Maga mikor? Kiadók? Hihetetlen messze van minden. Csehovot szeretném olvasni. Cipiéknek még csak egy lapot írtam, általában fóbiám van az írástól.

Van-e új verse? Jön-e valóban az a kettő az októberi Kortárs-ban?

Zsuzsa, vigyázzon Magára.

Sok szeretettel

Pista

*

Kedves Zsuzsa,

remélem otthon találja már ez a levél. Írtam korábban kétszer, aztán kaptam Jaltából és Szuhumiból a lapjait, köszönöm, hogy gondolt rám.

Örülök, hogy jól sikerült az útja, remélem, végig jó volt. Írhatna egyszer bővebben róla, ki milyen volt a régiekből (Szevak, Voznyeszenszkij, a Generális?), talált-e igazán érdekes anyagot a kötetéhez? Jelent-e meg oroszul verse, vagy csak mondta Vinokurov, hogy fordít? Olyat úgyse tud, amilyent Maga fordított neki. Voznyeszenszkij mit szólt a kötetéhez? A Vinokurov megjelent-e azóta? Jó volna, ha a Voznyeszenszkijből tudna küldeni egy példányt.

Itt kiadnak egy élő magyar antológiát magyarul. Azt akarták, hogy csináljam én, írtam is róla őszintén Aczélnak és Simónak - nem is válaszoltak. Így hát nem csinálom,

mert nem akarnak a kedvük ellen semmit, ezt azonnal félremagyaráznák. De gondolhatja, azért az ötleteim benne lesznek, látni fogja majd. Kellenének a Maga versei. Láttam az okt.-i Kortársat, Simon nem tartotta meg az ígéretét. Pedig az a két vers is kellene (Iszalag és a Sirályos) és az Ezért? és a Varjak. És ha van új azóta - de ez a négy feltétlenül. Lator, a dög, nem küldi a sokszor kért sajátjait, egy sort nem válaszol leveleimre, üzeneteimre. Nem értem azét, csak nem bántottam meg akaratomon kívül? Beszámítom a hallgatásába, hogy rossz levélíró, de ezt többnek érzem. Igaz, egyedül, érzékenyebb az ember; a Hevesi Eső (Hevesi András: Párisi esőjére gondolok) egy hete esik, jó kis reggeli depressziókat hozva. Kérdezze meg Lászlót, vagy ha ő már elutazott, Jutkát, miért nem?

Velem nincs sok újság. Hacsak az nem, hogy a jó kis lakásomnak fuccs, egy félreértés miatt, amihez semmi közöm nem volt (Bandinak és Matyinak írtam róla, nincs erőm harmadszor). Jelenleg a régi hotelben, a Grand Hotel Pasteur-ben lakom, 155 Av. du Maine, Paris 14e. De ha ír, a Paris 66, Poste restante címre írjon, - ezt barátoknak, akik írási szándékáról tud, megmondhatná - mert nem sokáig maradok itt: drága ügy ez, sokáig nem húzható, s kilátásban van két helyen is jó bútorozott szoba (sőt két szoba mindegyik helyen, tussal, konyhával, meleg vízzel). Sajnálom a hangulatos kis padlásszobát, a tetővilágításával a holdra, mint egy Jean Gabin filmben, de az újak közül bármelyik sikerül, elegánsabb lesz, túl szép is.

Élek rendesen. Olvasok a Gallimardnak és a Seuil-nek, ez egyelőre eltart. A Hachette-vel még nem állapodtam meg.

Zsuzsa, talán jelentkezik Parancs János Magánál, kedves és tehetséges fiú, de elég dekadens (származását számítva különösen) és hamar letörő. Itt igen rendes volt velem az első napokban, aztán is persze. Nem tudtam sok lelket verni belé a hazatérése miatt, fél a bizonytalanságtól (bizonytalan nőügy van előtte), mindentől. Ha valamire szüksége volna, s ha van lehetősége, kisebb anyagi segítséggel is, segítse, én visszaadom, majd csak jön a számlámra valami. 50 doboz cigarettát mindenesetre vegyen neki a nevemben, ezzel tartozom neki.

Hagytam Magánál 4 könyvet és a műfordításkötetünk felét - adta őket Bandinak, vagy csak hármat? mert mindegyikre szükségem volna, mert a saját példányaimat ezekből még tavaly elajándékoztam. Nincs sok pénzem, de nem is kell több. Sajnos, nagyon drágák itt az olyan kesztyűk, amilyen otthon volt nekem - nem tudna-e szerezni, s Jutkával vagy Palival küldeni, ha jönnek? De ha későn jönnek, vagy valami miatt nem akar foglalkozni ezzel a hülyeséggel, akkor semmi baj, Zsuzsa.

Sztojánnak közös lapot küldtem Molnár Ágnessel, külön kellett volna, gondolom, de így adódott, hogy egyszer emlegettük, amikor együtt ültünk egy Cafében véletlenül. Mert még Párizsban is lehet véletlenül találkozni. Nem írtam még egy sor verset se, olyan sokat olvasok, és sajnos most francia kéziratokat, hogy képtelen voltam. Levélírásra is. Cipinek tegnap, Matyinak tegnapelőtt, Bandinak azelőtt írtam csak.

írjon Magáról. Hogy van egészségileg, munka morálilag? Mit csinál? (Gergelynél járt? Őszintén: nem tudom, miket hagytam nála.)

Terrasz-ügy? Alszik? Érdekes postám nem jött? Ha terrasz-probléma van, tudja, Bogsch Attilánál megbízó-levelem van.

Barátoknak sok üdvözlet.

Vigyázzon magára. Semmiben ne legyen gyenge, Zsuzsa, ha van még jogom bármit kérni.

Sok szeretettel
Pista

*

Paris, dec. 18. 1964

Kedves Zsuzsa,

Mióta nem írtam, és hányszor akartam! De volt egy rossz periódusom, sok munka, sok tanulás, vizsgák, mindenféle bajok. Most: újra kezdek élni.

Gyönyörűek a küldött fordítások! Nem lehetne a kötete címe?:

Sófényű csillagok (Mandelstam verse után)

Tükör, sötétben

Apátlan testvérek

Nem tudok okosabbat. Csanádi talán igen. Vagy: van Magának jobb ötlete? Kár, hogy nem lehet Nomád sötétből.

Simon nem közölte a két verset. Miért? Októberre ígérte!

Küldöm a csekkfüzethez szükséges aláírást. Gondolom, úgyse volt pénzem. Nem játsszák a TV-ben a Vackort? Abból lenne pénz. (Bandinak tudta adni az otthagyottat?)

Elküldhetne egy példányt a kötete tartalomjegyzékéből, ha van fölöslege. Az új küldöttek: mind gyönyörű.

Hogy van? Rendbejött a szíve? Semmi hírem, Bandinak több mint 2 hónapja nem írtam, képtelen voltam. Magának is októberben.

Köszönöm a kesztyűt és a fáradságot vele. Pontosan illik a kabátomhoz. Az Annuskának vásároltat is igen köszönöm.

Talán legközelebb nyugodtabban tudok írni, most azt se tudom, mit írjak, annyi mondanivalóm.

Elköltöztem a Quartier Latinba. 50 lépésre a Szajna, egy XIV. sz.-i kis utcában az új hotelem, jó és olcsó, munkára alkalmas szoba. Keserű Ilona öccse lakott nálam a másik hotelben, kedves fiú, néhány napra hívtam oda, de maradt 2 hónapig, egy szobában rémes volt, és teljesen rám bízta magát, végül be kellett dobjam a mély vízbe, mielőtt megőrültem volna.

Nincs sok pénzem, de nem nélkülözök. Palival (csak karácsony után megy haza) egy kis ajándékot tudtam csak küldeni, régi provencal karácsonyi énekek egy kis lemezen, nagyon szépek, provencálul éneklik.

A vers nem megy. Egyet nem írtam 4 hónap alatt, de ez a prakszisomban nem egyedülálló.

Nincs hó, nincs hideg,
Vizsgáztam tegnap az Alliancen -jól.

Alig látok ismerőst. A magyarokból (Gara, etc.) elegem. Párizsban leszek karácsonykor. Maga Pesten? Pápán?

Írjon, kedves Zsuzsa! Maga reális levelet tud.

Békés karácsonyt, nyugalmat kívánok.

Vigyázzon magára.

Nagy szeretettel
Pista

Jegyzetek

Aczél = Aczél György (1917-1991) politikus, 1957-1967 között a művelődési miniszter első helyettese.
Annuska = Kormos Anna, a költő első házasságából született lánya.
Bandi = Fodor András költő.
Bosch Attila = ügyvéd, a számunkra ismeretlen terasz-ügy képviselője.
Cipi = Ottlik Géza.
Csanádi - Csanádi Imre költő, Rab Zsuzsa *Sárkányölő* (1965) című orosz költői antológiájának szerkesztője.
Gara = Gara László (1904-1966) a magyar irodalom lelkes franciaországi népszerűsítője.
japán lány = Kiki néven szerepel az *N. N. bolyongásai* című versben. Egy 1965 januári, Lator Lászlóhoz írt levél szerint: „egy japán kislány van, igen kedves és szép, és sajnos szeret is." (Műhely, 1997. 5.)
Jutka = *Pót* Judit (1931-1995) műfordító, szerkesztő.
Keserű Ilona = festőművész.
László = Lator László (1927-) költő, műfordító, esszéíró.
Matyi = Domokos Mátyás (1927-) irodalomtörténész, szerkesztő.
Molnár Ágnes = képzőművész.
Pali = Réz Pál (1930-) irodalomtörténész, szerkesztő.
Pátkai= Pátkai Ervin (1937-1985) 1957-ben Franciaországba emigrált, s ott elismertté váló szobrászművész.
Simon = Simon István költő (1926-1975) 1964-1970 között a Kortárs főszerkesztője.
Sztoján = Vujicsics D. Sztoján (1933-2002) irodalomtörténész, szerkesztő, a délszláv irodalmak szakértője.
Tours = itt élt Cécile húga, Éva Nagy a kisfiával. Kormos többször járt náluk.
kiadó = Kormos munkahelye a Móra Kiadó, amellyel kinn tartózkodása alatt is szerződéses kapcsolatban marad.
január 14. = végül 10 nappal később utazott haza.
Alliance = francia nyelvtanfolyam. A december 18-i levél a sikeres vizsgáról tudósít, a következő évi levelekben viszont soha nem említi, hogy továbbra is jár oda. Talán anyagi okok miatt hagyta abba a szervezett tanulást, talán feleslegesnek gondolta, hiszen nem akart nyelvtanár lenni.
Voznyeszenszkij = a szovjet költői új hullám képviselőjének *Fémszirén* című verseskötete 1964-ben jelent meg Pór Judit szerkesztésében. A kötet nagyobbik felét Rab Zsuzsa fordította.
Kopár sziget = Shindo Kaneto japán rendező világhírű filmje (1962).
Vinokurov= ugyancsak a szovjet költői új hullám képviselője. *Hétköznapok gyönyöre című* kötete 1964-ben jelent meg Rab Zsuzsa fordításában és Pór Judit szerkesztésében.
élő magyar antológia = Kormos végül hosszú időn átszerkesztgette az antológiát, de az anyagiak hiánya miatt nem jelent meg. Az antológia tervezetét közölte Parancs János a győri Műhely Kormos emlékszámában (1993. 5.)
Gallimard, Seuil = neves francia könyvkiadók, amelyeknek Kormos lektori munkát végzett. Ez volt alighanem a legbiztosabb jövedelmi forrása.
kötetcím-javaslatok = (1964. december 18.) a kötet címe végül *Sárkányölő lett* a szerkesztő Csanádi Imre javaslatára.

Gábor Miklós: Mami é.n.

Mezey László Miklós

A teljesítmény gyönyörétől az írás iszonyáig

Sárándi Józsefet aligha kell bemutatni a versszerető olvasóknak, annyit azonban érdemes föleleveníteni a róla szóló ismeretek közül, hogy a hetvenes évek elején induló, plebejus hangú költőt Váci Mihály követőjeként tartották számon, sokszor meg Ladányi Mihállyal rokonították. Ezek a megállapítások talán már a maguk idejében sem voltak egészen helytállóak, mára pedig biztosan idejét-múlttá váltak. A túlfejlett, fölfokozott igazságérzet, a szociális indítékú indulat - amely egész eddigi pályájának sajátossága - ugyan emlékeztethet a vélt elődökre, de szerelmi (erotikus) költészete, asszociatív elmélyültsége, látásának iróniája és ellenpontozó szellemessége, nyelvének látszólagos nyerssége és kivált a világgal való szembefordulása egészen egyéni vonások, rá jellemző sajátosságok. Igaza volt tehát Tüskés Tibornak, aki Sárándit a „fejlődő költők" közé sorolta, hiszen valóságszemlélete, életérzése, versbeszéde, ha lassan is, folyvást változott, változik manapság is. Ez a változás az 1990-es évek elején vált szembetűnővé, és a *Mi az, hogy halhatatlanság?* (Pomáz, 1997. Kráter Műhely Egyesület) verseit olvasva lett egyértelművé. Mert ugyan a költő indulata, rossz tapasztalatain alapuló fölháborodása, dacos hetykesége, tekintet nélküli, sokszor önveszélyes igazmondása, egyszóval plebejus érzelmű valóságköltészete szilárd talpazata maradt e lírának, de mindezek a vonások elmozdulást mutattak az abszurd látás és a groteszk ábrázolás irányába. Noha jellemzője maradt a váratlan fordulatok alkalmazása, az intellektuálisan és emocionálisan izgalmas szövegalakítás, a tág asszociációk fölíveltetése, a kérdésföltevések heve, de mindez bő évtizede furcsa „gellert kap" a fanyar humoron, a keserű vagy játékos irónián, a groteszk hangoltságon, a sokszor enigmatikussá sűrített stíluson, a rezignált bölcsességen. Sárándi jellegzetes műfaja a paszkvillus lett, amelyben elegyednek az expresszionista „plakát-vers" és a nagyon is mai bökvers, gúnyvers jellegadó vonásai.

Sárándi József plebejus öntudata mintha a magyar költő küldetéstudatává nemesült volna. A szűkebb-tágabb közösség baját, a sokak gondját az óriásivá növelt ego kinyilatkoztatásszerű és sokszor aforisztikus erejű megszólalásai nyilvánítják ki. A versek világát teljesen betölti a hatalmassá lett lírai szubjektum, aki maga a megtestesült érzékenység. Eszerint ha a költő bántódik meg, akkor a nagybetűs igazság szenved csorbát, ha az önérzetét sértik meg, akkor maga a Becsület és az Öntudat sérül. A saját szenvedését kiterjeszti sorstársaira, a kitaszítottakra, a számon nem tartottakra, az irodalmi szalonokban szalonképtelenekre, az egyetlen politikai vagy szellemi szekértáborhoz sem tartozókra, a konok erkölcsi lényekre, azokra, akik nem figyelik az aktuális széljárást, csak mennek a maguk útján. Mennek, magányosan mennek, olykor fejjel a falnak... Éppen ezért a fölháborodás mellett Sárándi a folyamatos hiányérzet, a permanens sértettség legállhatatosabb szószólója kortárs költészetünkben, egyben a mindig másra vágyás, a mindig többet akarás költője. Csakhogy ez a kétségbevonhatatlan erkölcsiség, ez a tökéletes igazságérzet, ez a kérlelhetetlen őszinteség is egy ponton „gellert kap" és - főként a szerelmi tematikájú versekben - valami legényes hetykeséggé, kihívó daccá, betyárbecsületté, merész „hím-

költészetté" formálódik. Olyanná, hogy a költészet, a vers immár merész gesztus, férfiasan bátor „tett" lesz. A kilencvenes évek ebben a tekintetben is hoztak valamiféle fordulatot - inkább csak félfordulatot -, jelesül, hogy amíg az előző évtizedekben domináns volt a testi szerelem megjelenítése, addig ez a motívum az utóbbi évtizedben legalábbis megosztotta helyét újabbakkal. Amíg a hetvenes-nyolcvanas évek versternését reprezentáló *A teljesítmény gyönyöre* (Bp. 1983. Szépirodalmi Kiadó) meghatározó tematikája az erotika, a nemi élet, a szerelem volt, addig ez a motívum az elmúlt évtizedben csak egy a többi között. Ennek a sokszínűbbé válásnak, motivikai árnyalódásnak a tükre, dokumentuma a szerző új kötete.

Az írás iszonya - jobbára a kilencvenes esztendők második felében keletkezett - versanyaga immár négy gondolati, tematikai pillérre épült: a közéleti visszásságok plebejus indulatú bírálatára, a szerelem és az erotika még mindig kimeríthetetlennek látszó témájára, az elmúlás és a halál fenyegető érzetére, valamint a mindent körbefogó, beboltozó és átitató moralitás kérdéskörére. Sárándi most is hátborzongató igazmondással, cáfolhatatlan erkölcsi tőkével és hitellel, lefegyverző nyelvi erővel, sokszor vulkanikus indulattal, kételyt nem tűrő meggyőződéssel zuhogtatja elő szaggatott sorait, hogy ostorozza a mindenkori hatalmat *(A hatalom természetéről* című ciklusban), hogy mámorosan ünnepelje a női testet és a nemi örömöt (a *Fekete kontinens* darabjaiban), hogy borongjon és lázadjon az élet múlta miatt *(Sírversek a porban* című verssorozatban), és végül - de korántsem utolsó sorban -, hogy dühöngjön a humanizmus, az erkölcsi szempontok mellőzésén, az igazi értékek megkopásán, meg az emberségesség érzetének „fölöslegessé" válása miatt *(A moralizmus alkonya* című fejezet verseiben).

Indulatai, elutasító és bíráló ítéletei mit sem veszítettek erejükből az évtizedek alatt. A költő folyton új galádságokkal szembesül. „Dolgoznak a szócséplőgépek / Etetni kell a magyar népet" - e sorokkal kezdi most közéleti tárgyú verseinek fejezetét. Már ebből látható, hogy Sárándi ezúttal sem törekszik látványos szellemességekre, nem akar formásan hatásos lenni, kerüli a figurázást, rögtön belevág mondandója közepébe. Csak az indulat heve vagy épp a kiábrándultság keserűsége szabja meg, hogy kifejti lesújtó véleményét *(Ezredforduló; Vázlat; Közjáték a Kárpát-medencében; Sziget a szárazföldön),* vagy aforisztikus tömörséggel, gúnyverssel „pökje" oda lebecsülő minősítését. Például így: „Nem tudok fölnézni rátok fiúk / De le sem nézek / mert tériszonyom van" *(Tériszony).*

A második ciklus, a freudi szófordulatra visszamenő *Fekete kontinens* annak igazolása lehet, hogy a költő újra és újra fölidézi ismert erotikus motívumait, föleleveníti a nemi aktus rá jellemző képeit (pl. „selyembőrű cicám / eleven satujába fog"). Mert itt, ebben a kötetben is fölbukkannak a hol pajzán, hol durva erotikus versek, a szinte megszállottan az aktusra koncentráló, olykor a nyers kifejezésektől sem visszariadó versszegmensek, fragmentumok *(Nekrofil szatír).* Viszont tud újat is mondani a szerelemről, a férfi-nő testi kapcsolatáról, az érzékiségről. Mégpedig úgy, hogy - „fejlődő költőhöz" méltóan - megint csak mást, szokatlant, tőle nem vártat gondol. Például a *Kiált utánad* című versben fölrémlik a „vad" és „frigytelen" kapcsolat megszentelésének áhítatos vágya. Sőt, mintha az orgazmus, a közösen átélt gyönyörűség csúcspontja maga lenne a spiritualitás, a transzcendens látomás kiinduló pontja *(Szerelmes haiku),* majd kérdést fogalmaz egyik, nem véletlenül a szerelmes versek közé sorolt kétsorosában: „Lehet, hogy istenhívő lettem? / Csak

nem vettem észre?" *(Talány)*. Vagyis - vonhatjuk le most már a következtetést - Sárándi újabb szerelmi, erotikus költészete a megszentelődés, a spiritualizálás irányába mutat.

A harmadik rész, az idő, az élet múlásán tűnődő, mérgelődő rövidke, sorszámozott versek ciklusa; a *Sírversek a porban* a maga sárándis modorában gúnyolódik a halálon. Sírfeliratok formájában kesereg, dühöng, vigyorog a halál elkerülhetetlensége miatt, de valamiképp mindig úgy, hogy az élet elvesztéséből mégis a költő kerül ki (erkölcsi) győztesként. „Az én időm nem hal meg. / A tiétek pedig már rég befuccsolt" *(A rozsda színe és fonákja),* továbbá: „Andalgó semmiből kiordít / a lángoló vershangok búcsúszimfóniája" *(Lángoló vershangok). A* testi elmúlás nem tudja tehát legyőzni a költőt, a vers heves lángja túléli a kihűlő embert, túléli alkotóját. Ez az óriásira növelt lírai szubjektumból fakadó hit ad erőt Sárándinak szembenézni az idővel, az elmúlással. A maradandóság hite, az időt legyőző makacs életvágy, a halhatatlanság szilárd reménysége - persze megint sárándis modorban - groteszk fricskaként is megjelenik, mint „sallerozott ózonlyuk" az Antarktisz fölött *(Interjú).* Nem járunk messze az igazságtól, ha megállapítjuk, a szerelmi (erotikus) versek mellett az elmúlás, a lét végső kérdéseit feszegető verseiben is kimutathatók a spiritualizálódás jegyei.

Az utolsó rész, *A moralizmus alkonya* jelenti talán az új versek magisztrális lényegét, a kilencvenes évek Sárándi-költészetének magvát, az egész versvilág origóját. Itt esszenciális formájában, közvetlenül, a maga mezítelenségében jelenik meg az a hatalmas erkölcsi fölhajtó erő, amely költészetté emeli Sárándi morális kinyilatkoztatásait. Itt a közéleti, szerelmi vagy lételméleti motívumok, asszociációk, utalások közbejötte nélkül szembesülhet az olvasó a költő pőre igazságérzetével, erkölcsi fölfogásával, és rajtuk keresztül azzal a sokat emlegetett hatalmas egóval, amely képes kitölteni e sokrétűvé barázdálódó, színessé rétegződő versglóbuszt. „Másokat olvasok / ahelyett / hogy magamban lapoznék" - kezdi a kötetnek is címet adó verset, hogy eljusson az egyén felelősségéig, annak a globális ökológiai konfliktusnak a fölérzéséig, hogy az íróember, a tiszta papírt maga elé terítő alkotó voltaképp bűnrészes az erdők kipusztításában. A papír az erdők kiirtásával készül, aki ír, öntudatlanul hozzájárul az újabb fák kivágásához - ez az írás az íróemberben iszonyatot kiváltó ellentmondása. Sárándi e ciklusban csakugyan messzire, az erkölcsi dilemmák fókuszpontjáig jut el. Rövid, már-már fragmentumoknak, bökverseknek tetsző darabjaiban olyan bántó kérdéseket tesz föl, olyan diagnózisokat ad, olyan kíméletlen őszinteséggel néz szembe az emberi gyöngeségekkel, hogy olvasóját óhatatlanul önvizsgálatra készteti. A szellemi hanyatlás és a lelki restség tüneteinek rögzítése *(Hanyatlásvég),* az írói felelősségvállalás abszolút zéróponjának megtalálása *(Bipoláris poétika),* a hamis fölmentések, az álságos megbocsátások visszautasítása *(Fing a nullászlisztbe)* - mind-mind hátborzongató kérdések a biológiai vegetációnál igényesebben élők számára. És Sárándi egyáltalán nem könnyíti meg az önvizsgálatot tartó olvasó dolgát, éppen nem ad föloldozást, lelkiismeretet könnyítő engedményt, engesztelő indoklást. Nem, hanem újra és újra kérdez, látleletet ad és ítél, szinte már a végkimerülésig. Van ebben a kötetben még valami - a versek világához illőn - kegyetlen ráadás. A föllapozáskor nyomban szembetűnik, hogy a nyitó vers, az *Akkordok,* valamint a függelékszerűen a kötet végére illesztett *Dögkúttá igézett ábránd* nem kapott besorolást egyik ciklusba sem. Ugyanis az *Akkordok* afféle bevezető, ráhangoló számvetés a költőtől;

mérleg az elmúlt évtizedekről. Nem ars poetica, inkább föloldozást nem kérő életgyónás, amelynek végén - amúgy sárándisan - megfordul az önvizsgálat, és a környezetét illető metsző bírálat ezúttal sem marad el: „Legyek látó és hallható / csöndetekben ott szunnyadó / düh zengő melódiája". A gyónásnak ezt a kritikába, lesújtó véleménybe való átfordulását éppenséggel a záró vers magyarázza, amely a hírhedetten emlékezetes Új Forrás-affért idézi föl. Ez az ugyancsak bánatos hangú, de nemkülönben ítélkező szándékú vers a költőnek a folyóirattól való eltávolítására emlékezteti az olvasót. Ismeretes, hogy a Tatabányai Új Forrás 1984 októberi száma közölte Nagy Gáspár Nagy Imre miniszterelnököt elsirató, a halálát számon kérő, a gyilkosait megnevezni követelő verseit. Az országos skandalumnak egyetlen áldozata volt, a versrovat vezetője, Sárándi József. A költő távozása a laptól, ha nem is törte derékba pályáját, de máig be nem hegedő sebet ejtett rajta. Márpedig Sárándi nem az a beletörődő, áldozat-típus; hetedíziglen fölemlegeti a mellette helyezkedő „simlis, törtető zsúrfiúk" álnokságát, és persze kimondja föllebbezhetetlen ítéletét: „Kik jussomból álnokul kiforgattatok: / kínjaim, lelketeken száradok". A két önéletrajzi karakterű, önboncoló szándékú és erkölcsi mondandójú vers keretezi tehát a kötetet, és közülük lávázik föl a négy ciklus hol rémesen dübörgő, hol vészjóslón sistergő hangzású félszáz verse.

Sok szó esett ebben az írásban Sárándi József költészetének a kilencvenes években bekövetkezett változásairól, tematikája többszínűvé válásáról, gondolati rétegzettségéről, motívumainak variációiról, gondolatainak spiritualizálódásáról. Ami viszont csaknem változatlan maradt, az a versnyelv dinamikája. Az az erős nyelvi erőtér, amely a nagy belső csaták színhelye, hű kifejezője a költő konkrét helyzetértékelésének és évtizedek óta azonos életérzésének, döbbenetes őszinteséggel kibeszélt önboncolásának és a maga egyénisége, öntudata óriásivá növesztésének, az ellenállhatatlan szenvedélynek és a mindent elsöprő mámornak, és mindezzel szemben a megszentelésre vágyódásnak, a transzcendencia óhajának. Sárándi nyelve adekvátan tükrözi az ösztönök és a tudat eldöntetlen csatáit, a személyiségépítés és -megvalósítás korlátait, a sors kiszámíthatónak hitt vonalainak összekuszálódását, a szenzitív valóságérzékelés és a túlfűtött akarat összecsapásait, a vágyakkal és hiányokkal terhelt, sóvár lélek és az öntörvényű, sőt zsarnoki személyiség belső küzdelmeit. Vagyis a versek együttese olyan költőre mutat, aki nemcsak a világgal, de a maga adottságaival, hajlamaival, vonásaival is gyakran szembekerül, aki magára is éppen olyan dühvel tud tekinteni, ahogyan ellenséges környezetére.

Formai tekintetben Sárándi verstípusai, alakzatai csupán látszatra egyszerűek. A csak a felszínt látóknak szinte megmunkálatlannak, érdesnek, nyersnek és köznapinak érződnek a szövegei. Valójában nagyon is megformált, gondosan alakított, azaz „megcsinált" versek *Az írás iszonyának* darabjai. Elég itt utalni a verseken belüli ellenpontozásokra, és az ezeken túlemelkedő versek közötti, a kötet egészében érvényesülő dichotómiákra. Sárándi érzékelhetően törődik a többszólamúság kialakításával, ami éppenséggel koherens vonása a tematikailag is több rétegűvé, több látószögűvé differenciálódó költői fejlődésnek.

Versnyelve szaggatott, szinte töredékes, ugyanakkor észre lehet vermi, hogy a sorok, gondolatok, emóciók, benyomások hézagai milyen kiszámítottak, hogy mennyire ügyel a költő a gondolattársítások ideális fesztávjaira, arra, hogy a csönd is sokatmondó legyen. Költészetében a hagyományos poétikák esztétikus szóképeit, frappáns metaforáit, találó

hasonlatait, alliterációit rendre mellőzi, az átütő erkölcsi hitel és nyelvi erő nem szorul rá ebben a fölfogásban a stílus klasszikus bravúrjaira. Ebben a kijelentő, kikiáltó értelemben a hangzásban is egyedi versvilágot épít, fejleszt, gyarapít. Állandó vonása, hogy a lírai szubjektum ritka - de annál mámorosabb - örömein és sűrű fölháborodásain át fogalmazza újra a világot és önmagát. Dacosan és hetykén, kételyektől irtózva, magabiztosan ítélkezve, a széplelkek számára talán taszítóan versel. Változatlanul kedveli a meghökkentő fordulatokat, a nyers kiszólásokat, a váratlan asszociációkat, a kimondott kérdés és az ítélet döbbentő kettősségét, a néha durvaságig jutó nyelvi erőt, a kíméletlen igazmondást és - olykor - a csiszolt, finom művű életmetszetek alkotását. Sokszor villoni extravaganciával mutatja föl folyton változó, megnyugodni sosem tudó, zaklatott lényét, amelynek igazi megnyilatkozási formája a kegyetlen ítélet. Vagy talán arról szólnak a versek, hogy egyetlen megkönnyebbülést ismer a költő: a szókimondást, ha kikiabálhatja lesújtó véleményét a világról, és néha magáról. Így jutva el húsz esztendő alatt a teljesítmény gyönyörétől az írás iszonyáig. És útjának még nincs vége...

Karcag, 2002. Barbaricum Könyvműhely

Garai László

Kiért is szól a harang?

Bence Utrosa Gabriella: *Mégis harangoztak* című kötetéről

Érzelmi reakció elnyomásakor vagy elfojtásakor valami valóban megsemmisül bennünk - írja Ferenczi Sándor Klinikai naplójában. „A személy megsemmisült része a feloszlás állapotába kerül." Ha teljes egészében megakadályozzák cselekvésében, akkor bekövetkezik az általános oszlás, azaz a halál. Csakhogy a behatások alanya nem mindig kerül „szerencsés" helyzetbe, nem semmisül meg teljesen, hanem csak részlegesen sérül: énjének egy része válik halottá, s ezt az elfojtásköteget, az állandósult agóniát hurcolja magával. Ilyen elfojtásköteg terhével vergődnek a létezés hol abszurd, hol meg realisztikus helyzeteiben Bence Utrosa Gabriella rövidprózáinak meghatározó alakjai. Többségük esetében a homályállapotok gomolygása, az agonizálás úgy csúszik át a halálba, hogy szinte alig változik valami, vagy ahogyan az egyik elbeszéléscím mondja: „Látszólag nem történt semmi".

Az írónő, akinek a magyar-délszláv földrajzi találkozás térsége, közelebbről a szlovéniai Muravidék adta kezébe ezeket a figurákat, az egyetemes szorongások, testi-lelki megrázkódtatások és félelmek felől indulva - műtét, terhesség, válás a témája a kötet elejére helyezett novelláknak - jut el szociográfiai, sőt néprajzi hitelességű megrajzolásukig. A mindösszesen tizenhárom elbeszélésből hétnek tárgya valamiképpen a halál, a falusias létformával manapság szinte mindenütt együtt járó lepusztulás, elöregedés, megsemmisülés koreográfiája. Egy olyan vidéki élet, amely már közel sem idillikus, mint a barbizoni festők derűs harmóniát árasztó vásznai. Camille Corot mozgékonysággal teli kalászszedői ezekben az írásokban már hajlott hátú nénikék, s a kép hátterében megrakott gabonás szekér gazdája kötetünkben mintha Gazdag Márton parasztgazdaként fejezné be életét. (Útépítők tesznek kárt a vetésében, bosszúból elvisz tőlük egy csatornaelemet. Tolvajlásért elítélik, amit képtelen elviselni és halálra issza magát.) Bence Utrosa Gabriella huszadik század végi rurális hőseinek a világában az élet legfőbb megnyilvánulási

formája maga a halál. Nem a megrendítő és felemelő végzet, a lesújtó tragikum, hanem a környezet egyszerűségéből eredő bagatell halál. Jelentéktelen emberek jelentéktelen elmúlása maradna ez a számos cselekmény, ha szerzőjük nem kutatná fel a valóság szövetében alig észrevehetőt: Gazdag Mártonnál egy élet minden megaláztatását követően az utolsó csepp volt a pohárban az a semmiség, ami megesett vele; a *Mégis harangoztak* címadó novella Ilona ángyiját nyilván nem a köztisztaságiak fizetési felszólítása kergeti öngyilkosságba, hanem az életét folyton folyvást betöltő „szekálás" és utolsó abszurd mozzanatként az öregasszonyos kíváncsiság: megkondítják-e érte a harangokat? Megmondja az elbeszélő: „mégis harangoztak... de Ilona ángyi ezt már nem hallotta." Bükvics Lajos hosszúfalusi kovács szociográfusi hűséggel elmondott élettörténetének végére egy szerencsétlen kimenetelű fegyvergyári robbantás tesz pontot. Valójában az ilyen topografikus hűséggel végigkövetett események sem mindig egyértelműek. A szerencsétlenség véletlenszerűségének hiteléből mennyit von le az, hogy a háborús körülmények között működő gyár messziről odavetődött munkásában ott motoszkál a félelem: „Mit is keres ő itt tulajdonképpen, ezek között az ismeretlenek között?... Miben hisznek, miről suttognak néha a háta mögött olyan titokzatosan..." Aznap délután még szóltak is neki, hogy ne maradjon túlórázni. Nem derül ki, mint a kötet számos más történetéből sem, hogy az összeadódó véletlenek, szándékosságok eredője a hős végzete, vagy bele kell nyugodnunk a sorsuk kibogozhatatlanságába. A mindennapok emberének élete s halála ennyire egyszerű, mégis megfejthetetlen. Az élet, mihelyt nagybetűssé válik, elkezd ítélkezni: „Látszólag nem történt semmi". Hozzátehetjük, hogy valóban nem? A választ kinek-kinek a maga rálátása szerint kell megadnia. Hemingway-nél még az emberért szólt a harang, a félszáz évvel későbbi Pannóniában már csak a semmiként tárgyiasult lény vegyi elszervetlenülését jelöli a kondulás. Semmi akadálya, hogy ezt egy idevágó sírfelirattal gondoljuk tovább, melyet Rákóczi követe fedezett fel a königsbergi dóm falán. Kant városának királyi tanácsosa a nehéz kő alatt sem veszítette el bizodalmát, pedig őfőméltóságát szintúgy egyszerű halandóvá porlasztotta az idő, a múló emlékezet: „Bízón semmibe vettem hát mindent, a halált is. Árthat-e nékem a sír férge, ha semmi a kár?" Látszólag nem történik semmi, ha a körhintáról leszállunk. De akkor sem, ha maradunk - ez mintha novellistánk gondolatmenete lenne. Az „Elmenni vagy visszajönni nehezebb?" filozofikus kételyét bontja ki egy párkapcsolat viszontagságaiból, de a lekerekített történet egyszerűsége, köznapisága nem engedi a gondolatiságot kilombosodni. S ezzel elérkeztünk prózaírónk kátéjának sarkkövéhez: szándékosan ragaszkodik az ábrázolt miliő kisléptékű - nem egyszer közönséges és az olvasó számára indifferens - történeteihez, melyeket nagy erőfeszítéssel sem mindig tud a magasfeszültségű próza szintjén tartani. Az epikolírikus leírások eredetisége, az elégikus hangvétel érzelmi töltése ellenére sem elég kifejező az ilyen témaválasztású írások esztétikai önértéke: az egyszerűségében nehezen megfogható történet csökkenti hatásértéküket.

Az esztétikum önértékét szerzőnknél többek között a búvópatakként fel-felbukkanó néprajzi motívumok is emelik. A népi szőttesek színfoltjaként elevenedik meg Ilona ángyi paradicsombefőzése a hajdanvolt kiskonyhák, pöttyös bögrék asszociatív közelségével: „lassan lekötözte a sűrű, piros lével teli üvegeket, celofán helyett szépen kiegyengetett, megtisztított és egy kissé bepálinkázott cukorkás papírkákat rakott a tetejükre, majd vékonycsíkú fekete befőttes gumival lezárta őket.

Elégedetten gyönyörködött egy ideig a látványban, majd egy vastag pléddel jól bebugyolálta az egészet."

A néprajzi elemek felvillanása másutt is az eredeti üdeségével hat: a falu harangozója hagyományszerűen május elsején szedi be a szőlőhegyen évente esedékes harangozáspénzt. A rövidnadrágos, matrózblúzos gyerekek futkározásától, hancúrozásától kísért menetet „vidáman nyársolgató, dolgozgató és mulatgató" emberek kínálgatják harapnivalóval, fröccsel, pálinkával. A pasztorális hangulat a buzgó iszogatástól még csak fokozódott, a gyerekek „nagy csokorral a kezükben... szaladtak lefelé a lejtőn. Nagyon izgultak már amiatt, hogy már minél előbb megmutathassák anyjuknak..." Az elbeszélés *A harangozó búcsújává* azáltal válik, hogy az italozástól ere pattan és elvérzik. A halál az ő esetében is csak annyi tragédia hordozója, mint amennyire ezt követően elsötétül az ég a hegyén-hátán nyüzsgő denevérektől. Hitchcock-i méretekben, varjú- rajaihoz hasonlóan szabadul el „a világ összes szárnyasegere". Mi volt a halál oka? Könnyebb megválaszolni, mint bármelyik novella esetében: maga az élet, „a nyiladozó bodzavirág és akác kellemesen nehézkes illata". Meg a jó borocska, ami nélkül üres a táj, téglarengeteg a város. Mert ahol halál oka a halál - a tetszhalotti „élet" vált át szilárd halmazállapotú merevségre, ott novellistánkkal mondhatjuk „látszólag nem történt semmi".

A délszláv háborús folklór magyarországi változatban sem ismeretlen figurája a „hős" partizán, aki a béke első napjainak biztonságában feljelentgetett, lágerbe hurcoltatott, fosztogatott, ölt és erőszakolt, mostanság pedig „tisztes" nyugdíjat húzva retteg "Meglapulva a kerítés mögött". Ismeretlen látogatója - egy megerőszakolt nőtől származó fia - az ételhordó aszszonytól tudja meg, kiféle az apja. A negatívban ábrázolt portré - a gonoszságok elkövetője nem jelenik meg a színen - akár nagyobb lélegzetvételű próza váza is lehetne, mint ahogyan a vendégmunkásként nyugaton dolgozó Mirza lelki nyugalmát megzavaró otthoni - boszniai - háborús szörnyűségek felvillantása is többet ígér.

A vidéki lét novellisztikus álomképei, valóságábrázolásai, hellyel-közzel szociografikus meglátásai váltják egymást tizenhárom képben. A kötet annak a falusi életnek a kitakarása, amely ma is élő múltbeliségével nehezen viseli el kezdődő századunk vakító fényerejét. Korunk nem igen tud mit kezdeni Courbet Ornans-i temetésének gyerekével, aki a megrendült gyászolók tömegében egyedül emeli fel tekintetét - mintegy segélykérően - a kérlelhetetlen, borongós égre. A *Mégis harangoztak* halk szavú memento mori-ja (készülj a halálra!) egy vidéknek - az írónő valós közösségének, melynek belső tájait Miilet elégikus hangvételű képein (Angelus, imádságra hívó harangszó) járhatjuk be. Virágzás ez a halálban, a teljes megsemmisülés méretét öltve, amihez képest majdhogynem cinizmus az első magyar nyelvű nyomtatott könyvre utalni, amely szintén Lendván jelent meg Kultsár Györgytől: *Az halálra való készületről rövid tanusság...* (Lyndvae 1573). Bence Utrosa Gabriella kötetének címe egy vízszintesen és függőlegesen írott szó egymásra helyezve: kereszt. A fedőlap betűkből kirakott ábrája jelöli a tájat - egy volt-élet virtuálisan bejárható régészeti lelőhelyeit - az arra vetődőknek

(Lendva, 1999)

Kilián László

Lenn Lendélen

Széki Patka László: Amorgosz II. III.

Széki Patka László veszprémi költő világában valóságos fordulatot jelent, hogy felfedezhette, verseiben élhette meg a kicsiny görög sziget, Amorgosz életérzését. A költő által is „Lenszigetnek" aposztrofált mediterrán szárazulat magyar kultúrkörből átélhető hol régi, hol modern vetületei így, ciklusszerű ritmusokkal is egy éles csíkká értelmeződhetnek a kortárs magyar líra színképén. Ehhez hasonló méltatást a Vár Ucca Műhely Könyvek sorozatban megjelent Amorgosz II-III. könyv ajánlásában is olvashatunk Fenyvesi Ottó főszerkesztőtől, ezért aztán e kritikának feltétlenül ebből a hangütésből kell kiindulnia, minthogy ebből kínálkozik a kötet értékeinek, az általa felvetődő aggályoknak a kibontása.

Széki Patka különösen a dunántúli irodalmi orgánumokban tudhat magának folyamatos jelenlétet. Aki figyeli szerepléseit, észrevehette: az Amorgosz-vonal a verseiben több éve állandóan előkerül. A nemrégi új sziget-könyvnek elődje is van: 1997-ben jelent meg az első Amorgosz című. Most a testesebbet, a második és harmadik nagyciklust vehette kézbe az olvasó.

Már az első néhány vers után felismerhető a szerző szándéka. Az egyes versekkel elérhető hatás helyett sokkal inkább a versfutamok összeépítésével operál. Befogadójának arra kell vállalkoznia: legalább ötösével-hatosával vegye magához a versbe rögzítetteket. Személyes líra ez a Széki Patkáé. Csak úgy hatnak, ha elfogadjuk a közlő személyiségét. A versek, versáramok valójában enteriőr-, csendélet-, életkép- és idilli álló/mozgókép-sorozatok: működővé csak ezzel a befogadói invencióval válhatnak. A kis képekben a költői, magyar értelmiségi alaphelyzet, a modern ember tudata gurítja magában a lét nagy problémáit, amelyek összetalálkoznak az időtlen derűjű mediterrán környezettel, a mitikus-eposzi antikvitás válaszaival, modelljeivel, mintáival, illetve mindezek jelenből válságossá rontott olvasataival. Itt beéri az interieur petitvel, ott elmerészkedik a felnagyított idill-magocskákig egy-egy vers vagy nagycikluson belüli sorozat. Az egyik nekifutás a téma- és motívumváltozatokkal, esetleg variációkkal kíván hatni a közönségre, a másik egy finom visszafogottsággal játszadozik bár, mégis megkísért a tér- és időbeli végtelenség jeremiádjával. Ha egyszerűsíteni akarnék, azt mondanám, az Amorgosz II.-III. fővonulatának problémája a diszkrét életöröm és a sajátosan székipatkás lefojtott halálfélelem. A kötet talán legeltaláltabb két verse a II. ciklusban a 30-as sorszámú és a III.-ban a 29-es. A környezet-sorok felhalmozó effektjétől hat ránk számos jól kimunkált kép vagy sor. Ilyenek - csak jelzésszerűen - : „sziklaszegényen éggazdagon"; „hol a kéj áthimbál a halálba" vagy amikor a tenger képes és „féktelen álmaid romlandó húsára sót hint".

Széki Patka lírai habitusának egyik fontos formai, tartalmi eszköze az ellentétek tételezése, a szembeállítás, olykor a kétértelműség játéka/szójátéka. Gondolatiságát ezek az eszközök hol hitelessé

teszik, hol csorbítanak rajtuk - némelykor pedig kioltják jelentőségüket. A sikerültebbek, mint a „magaddal megvetett nők" vagy a „megzabolázza magát" szolgálják a szerző szándékát, a másikak kicsúszott vasmacskák a költemények hajójából/hajóiból.

Az Amorgoszok alkotója akarva-akaratlanul a hetvenes években kialakult reflexekkel old meg egy-egy tartalmi, formai problémát. Ezek a sémák pedig bizony esetlegesen hozzák meg a hozzájuk fűzött reményeket. Kézzelfoghatóan átüt a görög-élményen a költő dramaturg-múltja: néhol zavaró a színpadon megszokott ellenpontozás, inkább a szóbeliségben eredményes szójátékok, a kétes asszociációk bevetése.

Az értékes versanyagnak, az eredeti ötleteknek, fontos intim közléseknek árt a gyakorta felesleges törekvés az alliterációk halmozására, a kopottas szürrealizmus a metaforákban, a zavaróan gyakori fosztóképző, a fel-felsajduló túlírtság. A versek többségében, a ciklusok lendületében sokszor ad sodrást az antik és biblikus képek/üzenetek párhuzamossága a modernitás hozta válságérzettel, a jelenbeli és az általánosabb, illetve későbbi kultúraelemekkel, de ez a recept sem feltétlenül Jolly Joker: a könyv egyes sorai inkább a korszerűsködéssel, közéletieskedéssel terheltek. Így meg-megkísérti a darabokat az egyenetlenség veszélye.

Lehet abban báj, ha a görög matróz képet pingál a hajójára, de vagy nagyon archaikusan kell bumfordinak maradnia, vagy professzionálisnak és zseniálisnak szükséges lennie. Minőséggé tud ugyanakkor sokszorozódni az Amorgosz-versek hullámverése, amikor Széki Patka László álom- és látomásvilágában át tudnak törni a szerző személyiségének mélységei. Szellemes és a maga méreteinek megfelelően megoldott, az élet örömeinek jegyében megformált képlet, amikor mágikus élmény lesz a fura recept-életrecept elkészítéséből. Hasonlóan jó lehetőségeket kínált a költőnek a sziget vad- és háziállatainak szerepeltetése.

A színházi örökség egy szépreményű kinövése ebben a lírában a homályosságában is izgalmas képlet, amikor magában vagy a déli-kánikulai derű idillel párban vissza-visszatér egy sajátos lelkifurdalás, amely egyszer a humanista felelősségérzetre utal, másszor a vétlenül üldözött esendő, szegény emberre.

A kötetben Széki Patka Amorgosz-szigetén istenek, eposzi héroszok jelennek meg; szelek túrnak a lírikus és a megidézett antik alakok hajába, kecskék mekegnek rájuk, visszaint nekik egy észak formás nő vagy lány. Az álomtól vagy virrasztástól megszentelt éjszakákon eltűnik a homokórákból a homok, aminek még peregnie kellene, a bágyasztó délutánban a Nap leperzseli a napóráról a számlap jeleit, az egyetlen mutatót, és ha jól figyelünk a versekre, felmagasodik bennünk a lét, amely egyszerre felemelő és rémületes.

Széki Patka verseit komótosan, hosszan és a sorokat jól átgondolva kell olvasni. Aki erre veszi a fáradságot: hozzájut a könyv mélyrétegeihez.

Vár Ucca Műhely Könyvek 2., 2002 - Veszprém

Győri László

KÁDÁR MEGŐRÜLT, MALÉTER HATVANEZER EMBERREL A BÜKKBEN, A SZOVJETUNIÓBAN KITÖRT A FORRADALOM

Hírek, álhírek, rémhírek, legendák az 1956-os forradalom után

Mint minden nagy történelmi eseménynek, 1956-nak is megvan a maga mítosza és legendája. Litván György Mítoszok és legendák 1956-ról című tanulmányában[1] sorra veszi őket; nyolc mítoszt és hét legendát rögzít. Célszerűen, nagyon találóan a következőképpen határozza meg a két fogalmat: „Mítosznak nevezem 1956-nak olyan felfogását, ábrázolását, amely egyrészt a forradalom egészére, jellegére vonatkozik, másrészt tartalmaz ugyan igaz elemeket, de egyoldalú, túlzó beállításokban. Legendaként tárgyalom viszont azokat az egykorú vagy később keletkezett hiedelmeket, amelyek egyszerűen nem igazak vagy súlyosan eltorzítják a tényeket 1956 egyes mozzanataival vagy szereplőivel kapcsolatban." Csak a legenda fogalmának meghatározásában bukkan fel az egykorú jelző, a szinkronitás megfelelője, ami azonban igen fontos mellékneve lehetne a mítoszoknak is. Mítoszok és legendák egykorúan és aszinkron egyformán keletkeznek. Tanulmánya a szinkronitás-aszinkronitás fogalompárjával nem foglalkozik, tárgya egészen más: a cáfolat. Minden mítoszt és minden legendát ízekre szed, s végül nem marad más eredmény: „Valódi mítoszok és legendák ellen racionális, tudományos eszközökkel nehéz felvenni a küzdelmet, mivel ezek mély érzelmi szükségletet elégítenek ki. Sok esetben (...) akkor sem egészen hamisak, amikor ténybelileg tarthatatlanok, mert mélyebb értelemben igazak." Hogy „mélyebb értelemben igazak", figura etimologicával élve, mélységesen emberi. Szükségünk van vágyainknak a kielégítésére azonnal (szinkron) és utólag (aszinkron) is. És ezzel már a tömegpszichózis területére lépünk, a lélektanéra, amelyre azonban nincs szándékunk kitérni. Sőt a részletesebb történelmi eseményekre sem.

Tüntetés Nagykanizsán 1956. október 25-én Fotó: *Kerecsényi E.*

Van egy dokumentumgyűjtemény, a Rendőrségi napi jelentések[2] két vaskos kötete, amely olyan dús, bőséges egyidejű anyagot tartalmaz 1956 szinkron mítoszaira, legendáira nézvést, hogy érdemes velük kiegészíteni Litván György tanulmányát. A szinkron mítoszok, legendák a rendőrség napi beszámolóiban mint rémhírek, hangulatjelentések jelennek meg. Rendszeres szófordulatuk: az a hír járja, az a rémhír terjedt el, az a hangulat. Kajári Erzsébet előszava, sajnos, nem írja meg, hogy a rendőrség milyen úton-módon jutott azokhoz az információkhoz, amelyeket

következetesen (bár nem egészen és nem mindig) rémhíreknek titulál, főleg a rendőrség ötvenes évekbeli szervezeti felépítésével foglalkozik, holott az utókort igencsak érdekelné, sőt izgatná, honnan tudta a szerv ebben a zűrzavaros időben is, hogy miket beszélnek az utcán. Az ügynöki hálózat működésének kérdése merül föl bennünk - erre azonban a bevezető tanulmány nem ad választ.

A „rémhírek" egy része nem rémhír, hanem igazi, valóságos tartalmú híranyag, amelyet csak a rendőrség minősített azzá, és amely főleg a Szovjetunióba való deportálásokkal, illetve a Nagy Imre-csoport Romániába való kivitelével kapcsolatos. Ezek a valós rémhírek - mint nem rémhírek, mint nem rémmesék, mint nem legendák, mint nem mítoszok, de amelyek pontosan fedik a valóságot, és ilyen szempontból mintegy érdektelenek, ha ugyan azok - nem szerepelnek az alábbi szöveggyűjteményben; a „rémhíreknek" csak azt a felét vettük fel, amely valóban vakhír, álhír, szóbeszéd, pletyka, olykor egészen, általában, olykor félig-meddig, részben, halványan, olykor teljesen az érzelmek által átszínezve, az emóciókba szőve, „mély emberi szükségleteket" kielégítve. Azt a mély emberi szükségletet, hogy a vágyak nem hiábavalók.

Az alábbi szöveggyűjtemény - mint érintettük - nem önálló levéltári kutatás eredménye, egyszerű adalék, olvasmány a *Rendőrségi napi jelentések* két kötetéből. Az egyes hírcsoportok - szó szerint - a könyvből származnak 1956 november közepétől 1956 december végéig, a közlemény egyetlen újdonsága, hogy a híreket, mint mítoszokat és mint legendákat ki- és összegyűjti. Igaz, és nemcsak hogy túlzó, de mértéket sem tartó elemet is tartalmaznak. Megcsap belőlük 1956 levegője, s ha szabad használnunk a szót, azon felül, hogy fojtó módon idézik fel azt a két ötvenhat végi hónapot, sajátságos módon, sok ízben szórakoztatók is.

Nem cáfoljuk, nem értelmezzük, pusztán idemásoljuk őket abból az időből, amikor - november 4-e után - egy új, egy másik történet kezdődött. A forradalomvivők még kitartottak, de már mint ellenállók; a túloldalra, az illegalitásba szorította őket a status quo, a világpolitikai realitás, amely a szovjet tankokkal jelent meg a színen.

1956. október 26. Felfordított villamos és a ledöntött Sztálin-szobor maradványa Budapesten, Fotó: MTI, készítette: Bojár Sándor

A lehetetlen, a rémület, hogy mindennek vége van, természetellenes, át kell faragni, a vereséget új győzelemnek kell követnie. A képtelennel szemben képtelen mendemondákkal hadakoztak. Ezek a fikciók, ezek a placebók, ezek az önerősítő szerek gyógyítottak; hiábavaló óhajokat, vágyakat csillapítottak le, nagyítottak föl, úgyszólván a varázslat, a ráolvasás, a vajákolás, a szemmel verés folklórjába olvadtak át. Lassan az ősi, ösztönös védelem egyetlen eszközei voltak: *credemus quia absurdum (hisszük, mert hihetetlen).*

Az egyes hírcsoportok elé nem fűzünk kommentárt, az olvasmányosságot csak megtörné minden lábjegyzet. Aki valamelyest ismeri 1956 történetét, úgyis tudja, miről van szó. Egy-két helyen szögletes zárójellel egészítettük ki a szöveget, ami nincs benne az eredetiben, de azzal együtt értendő.

***

Olyan hírek terjedtek el Zalaegerszegen, hogy a szovjet katonai hatóságok a fiatalságot összefogdossák és a Szovjetunióba szállítják. (Zala megye, november 16.)

A megye területén az a hangulat uralkodik, hogy magyar kormány már nem Budapesten, hanem Csehszlovákiában székel... (Győr, november 22.)

Tiszalökön ... az a rémhír, hogy Magyarországot folyó hó 25-ig a népi demokráciák hadserege fogja megszállni. (Nyíregyháza, november 23.)

A megyében olyan hangulat terjedt el, hogy nem Kádár János kormányozza az országot, hanem Rákosi, aki hetenként 3-szor repülőgépen jön be az országba és irányítja a Kádár-kormányt. (Veszprém, november 23.)

A megye egész területén az a rémhír van elterjedve, hogy a Szovjetunió valamennyi népi demokratikus országot, hasonlóan Magyarországhoz, meg fog szállni. Ugyanakkor a népi demokratikus országok katonaságait leszerelteti, mert nem bízik bennük. (Nyíregyháza, november 26.)

Csikérián Tito elvtárs beszéde után az elmúlt 24 órában olyan hangok tapasztalhatók, hogy a magyar lakta bajai háromszög területét visszacsatolják Jugoszláviához. (Kecskemét, november 28.)

Malenkov jelenleg Magyarországon tartózkodik, mivel a Szovjetunióból elmenekült. (Győr, november 30.)

A sárvári járás uraiújfalusi községben olyan hírek terjedtek el, hogy a szovjetek megszállták Romániát és leszerelték a román katonaságot. (Szombathely, november 30.)

Pázmándfalu községben az a hangulat, hogy a Szovjetunióban a diákok tüntetnek és plakátokat függesztenek ki, hogy a szovjet katonák Magyarországról menjenek haza. (Győr-Sopron megye, december 2.)

Kiskunfélegyházáról jelentik, hogy a munkások arról beszélnek, hogy a hegyekben elrejtőzött szabadságharcosok a közben átállt 3 szovjet hadosztállyal együtt december 6-án Maiéter Pál vezetésével támadást indítanak a Kádár-kormány ellen. (Budapest, december 5.)

Szabadszállás községben az a hangulat, hogy Budapesten újra kitört a forradalom és a nyugatiak beavatkoztak, és repülőgéppel segítik a forradalmat. (Kecskemét, december 5.)

Szolnok város területén arról beszélnek, hogy 1956. december 6-án Budapestet a Bakonyban meghúzódó ellenforradalmi csapat Király Béla vőrgy. vezetésével meg fogja támadni. (Szolnok, december 5.)

Kurd községben olyan hír kapott lábra, mely szerint a Mecsekben jugoszláv partizánok vannak, akik a szovjet haderőket akarják megtámadni. (Szekszárd, december 5.)

... Pécsett... nyugati csapatok harcolnak. (Veszprém, december 5.)

... Pécsett 2 hadosztály szovjet katona átállt Maiéter hadseregéhez, továbbá Kádár Nyugatra menekült, és amit tett eddig, azt csak azért tette, mert az oroszok kényszerítették. (Kecskemét, december 6.)

Szolnok és Karcag város területén az a hír terjedt el, hogy Miskolcon ellenkormány alakult és pár napon belül ez az új kormány Debrecenbe fog átvonulni, mert a Kádár-kormány külföldre menekült. (Szolnok, december 6.)

Hajdúböszörmény városban a mai nap folyamán elterjedt ... az a hír, hogy ma estére érkezik meg Horthy Miklós Budapestre. (Debrecen, december 6.)

Szombathely város területén olyan hírek járnak, hogy Kádár elvtárs öngyilkos lett és helyette a vezetést Münnich elvtárs vette át. (Szombathely, december 6.)

Fóny községben az a hangulat, hogy f. hó 8-án Borsod megye dolgozói nevében Földvári Rudolf fog tárgyalni Kádár Jánossal, és amennyiben nem tudnak megegyezni, akkor a csehszlovákok Miskolcig megszállják az országot. (Miskolc, december 7.)

A sárvári járás Káld községében az a hír terjedt el, hogy 60 000 ember Maiéter Pál vezetésével a Bükk hegységben táborozik, és támadásra kész, 3 hónapi élelemmel, ruhával és fegyverrel vannak ellátva. (Szombathely, december 7.)

[Szabolcs-Szatmár] megye területén az a hír terjedt el, hogy a Szovjetuniót az ENSZ-ből kizárták, és az ENSZ csapatai a Szovjetuniót és Jugoszláviát megtámadták. (Budapest, december 7.)

7956. október 24. Magyar menekültek indulásra várnak Budapesten a Dunaparton, Fotó: MTI. készítette: Fehérváry Ferenc

Kisszállás község területén az a hír terjedt el, hogy Jugoszláviában francia és német katonák vannak, akik parancsra várnak, hogy megtámadják Magyarországot. (Kecskemét, december 9.)

Igal község területén az a hír járja, hogy a jugoszláv csapatok Pécsen vannak és Pécset jelenleg megszállva tartják. Nagybajom községben az a hír, hogy Borsod és Nógrád megyékben a Kádár-kormánytól független szabad, demokratikus kormány alakult. (Kaposvár, december 10.)

A makói járásbeli Apátfalván elterjedt az a hír, hogy Kádár elvtárs idegösszeroppanásban meghalt. (Szeged, december 10.)

Szolnok város területén az a rémhír terjedt el, hogy Nyugat-Németország vezetői arra kértek engedélyt az amerikai vezetőktől, hogy Magyarországra bejöhessenek azzal a löveggel, amelytől mindenki 8 napig elalszik, és ezalatt az idő alatt ők majd rendet teremtenek az országban. Hírek szerint az amerikai vezetők ehhez nem járultak hozzá. (Szolnok, december 11.)

... a fehérgyarmati járás területén az a rémhír terjedt el, hogy Szabolcs-Szatmár megyét a Szovjetunióhoz csatolják. (Nyíregyháza, december 13.)

A keszthelyi járás területén az a hír terjedt el, hogy a sztrájkot 10 napra meghosszabbítják, mert a Kádár-kormányt nem ismerik el. Ezt azzal indokolják, hogy Kádár zsidó, nekik ilyen miniszter nem kell. Többek között azt beszélik, hogy Kádárt a szovjetek agyonlőtték. Badacsonytomaj községben az a hír terjedt el, hogy Gerőt a szovjetek elzavarták és éppen ezért Olaszországban kért menedékjogot. (Veszprém, december 14.)

Az igali őrs területén az a hangulat, hogy Maléter Pál volt honv. miniszter szovjet katonai egyenruhában Magyarországon katonákat toboroz a Szovjetunió felszabadítására. Céljuk, hogy a Szovjetunióban a sztálinista politikát megdöntsék. (Kaposvár, december 15.)

Kádár miniszterelnök 40 kg-ra is lefogyott, megzavarodott, meghalt. Beszélik, hogy megszökött és a Szovjetunióba hurcolta a hadsereg vissza. Az a hír is járja, hogy december 15-én ismét fegyveres felkelés indul országszerte, ha nem engedik be az ENSZ-megfigyelőket. (Kecskemét, december 15.)

A nyíregyházi koporsóüzem dolgozói kijelentették, hogy ők a forradalom idején is dolgoztak, és ezután is dolgozni fognak, mert az a céljuk, hogy az ország jobb megélhetését biztosítsák, az ellenforradalmárok pedig semmisüljenek meg. (Nyíregyháza, december 16.)

... Kádár lemondott, az angol követségen van. (Tatabánya, december 16.)

A lakosság hangulata általában az, hogy a nyugati hatalmak becsapták a magyar népet, mert azt hirdették, hogy 16-án ENSZ-csapatok lépnek be Magyarország területére... (Győr, december 17.)

... a megye több járásában az a hír terjedt el, hogy Magyarországra a rend helyreállításához ENSZ csapatok jönnek az ország területére január hónapban... (Nyíregyháza, december 19.)

Csongrád városában az a hír terjedt el, hogy Kádár elvtárs megőrült. Makó város és járás területén pedig azt a hírt terjesztik, hogy a Novi Sad-i rádió bemondta, hogy Kádár elvtársat megölték. A londoni leadó pedig bemondta, hogy Gerő Budapesten van és irányítja a kormányt. (Szeged, december 19.)

A megye területén az a hangulat terjedt el, hogy a szovjet csapatokat kivonják az ország területéről, ami f. hó 20-ával megkezdődik és helyükbe csehszlovák és lengyel csapatok fognak jönni Magyarországra a közbiztonság fenntartása érdekében. (Salgótarján, december 19.)

... a tiszalöki járás területén az a hír van elterjedve, ... hogy a szovjet csapatok hazánkból ha kivonulnak, akkor cseh és olasz csapatok fogják megszállni hazánkat. (Nyíregyháza, december 22.)

Mátészalka községben vannak olyan rémhírek, hogy Amerikában mozgósítanak és arra várnak, hogy Magyarországon újabb fegyveres felkelés történjen, és ha ez meglesz, Amerika több hadosztályt fog bevetni a fegyveres felkelés letörésére. (Nyíregyháza, december 25.)

Nyárlőrincen Szíjjártó János 26 éves, hentessegéd, budapesti lakos azt a bejelentést tette, hogy le vannak szarva a kommunisták, le van szarva a Kádár-kormány ... (Kecskemét, december 25.

A szombathelyi járásban van olyan hangulat, hogy a Béke Világtanács majd fog hozni határozatot arra vonatkozóan, hogy a szovjet alakulatok hagyják el Magyarország területét. (Szombathely, december 26.

Ma délelőtt A. S. és öccse, A. L. összevesztek azon, hogy egyikük Kádár-párti, a másikuk pedig Maléter-párti. A veszekedésből verekedés támadt, melyből kifolyólag A. S., aki Kádár-párti volt, súlyos testi sérülést szenvedett és kórházba kellett szállítani. (Eger, december 27.)

[A Nemzetközi Vöröskereszt központi helyiségében megjelent] D. E. 43 éves budapesti lakos, aki a fenti helyiségben demokrácia- és szovjetellenes kijelentéseket tett: azt állította, hogy szovjet katonák a Dunántúlról az ungvári börtönbe vitték, ahol 22 napot töltött. (Budapest, december 28.)

A tiszalöki járás területén az a hír van elterjedve, hogy a „Fehér könyv"-et azért tiltották meg, mert az abban lévő anyagok nem fedik a valóságot, hanem azt propagandaszerűen a kommunisták csinálták. (Nyíregyháza, december 29.)

Hajdúdorog községben az a hír terjedt el, hogy a Szovjetunióban hasonló forradalom van, mint nálunk volt, ezért a szovjet katonáknak haza kell menni a forradalmat leverni. (Debrecen, december 21.)

A mai nap 17 órakor a celldömölki mozinál nagyobb tömeg verődött össze (kb. 150 fő) és ellenséges hangok hangzottak, többek között azt mondották, hogy miért szükséges a kijárási tilalom, hiszen már úgysincs forradalom. (Szombathely, december 30.)

[1] Litván György: Mítoszok és legendák 1956-ról. Évkönyv VIII. 2000. 205-218. o.

[2] Rendőrségi napi jelentések. Összeáll. és a bevezető tanulányt írta Kajári Erzsébet. Bp. Belügyminisztérium-1956-os Intézet, 1996. 1. köt. 1956. október 23.-december 12. 571 o., 2. köt. 1956. december 13.-december 31. 476 o.

Gábor Miklós: Hamlet-variáció, 1962.

Lackner László

BENSŐSÉGES ÁLMOK A MÚLTRÓL

Részletek Csordás János Az aranymenyegző c. szociográfiájából

Csordás János tanító-költő 1920-ban született Budapesten, egy Zalából elszármazott vendéglős családban. Tizennégy éves korától írt verseket, amelyeket először a Sorsunk közölt 1943-ban. A II. világháború alatt újságíróként tevékenykedett, szerkesztette a Zalamegyei Újságot, majd a Zalai Összetartást. 1952-től tanítóként dolgozott, és 1960-ban elvégezte a Pécsi Tanárképző Főiskolát. Rendszeresen publikált irodalmi lapokban, hetilapokban.

Élete nagyobb részében egy kis eldugott faluban tanított, mert az elmúlt rendszer egy háború vége felé elkövetett botlásért évtizedekig kegyvesztettként kezelte. Beletörődötten vállalta, viselte sorsát, és munkája mellett rendsze-resen írt; kikerültek keze alól szociográfiák, egy dráma és természetesen versek. Több évtizedes költői munkássága során nem tudott betörni a hazai irodalom élmezőnyébe, mégis fenn-maradt egyetlen verseskötete, a Gyász és szerelem (1979), úgy tűnik, jól őrzi értékeit, sőt újraolvasva versei többsége mintha egyre inkább követelné méltó helyét és elismertségét. A versek egy kisebb része, de minőségben mindenképpen a legjava, élete nagy szerelmének, felesége halálának körülményeit és az azt követő özvegyi magányt jeleníti meg.

Szétesett az otthona, életének ebben a szakaszában mintha kicsúszott volna a föld a lába alól, így egyre gyakrabban látogatott haza a gyerekkori nevelőfaluba, Lentibe, nővéréhez és mintha a múltban, az egykori család emlékei közt kereste volna a megnyugvást. Ez a menedék, és élményvilág kínálta az új feladatot, meg kell írnia faluja történetének azt a részét, amit a család egyes régvolt és még élő tagjai, és ő maga is átélt. Így szü-letett meg az *Aranymenyegző* című szociográfia.

A száz oldalas kézirat mintegy huszonöt éve állt össze, azóta kacskaringós utakat járt be, és máig kiadatlan maradt.

Látszólag a hazalátogatás különös alkalma és oka egy aranylakodalom, amelyet egy kedves rokon házaspár ért meg, békességben, és az ebből kibontakozó történet-füzér bemutatja azt is, hogy a jelenlegi település, most már város miként törölt el szép épületeket, tereket, hogy tűnt el végleg a kis falu jelentős része, hogy a "jogutód" várossá nőhesse ki magát. Minden elveszett ház, és utcakép szomorúság, hiszen valamennyihez kötődik egy-egy emlék, egy-egy rég volt család, egy intézmény, egy üzlet, a régi polgári, munkás és cselédsors élettere. Természetes, hogy legnehezebb feldolgozni a család, a szülők, a nagyszülői és a családi ház és porta elvesztését:

E nagy ház udvarán töltöttem gyerekkoromat. Emlékszem a fákra, a fészerre. De ez az emlék korántsem szívet melengető. Csak egy évig volt a miénk. Apám építtette, adóssággal 1931-ben. A gazdasági válság 1933-ban dobra verette.

A "nagy házat' úgy hagytuk ott, mint a bibliai emberpár a Paradicsomot: 13 éves voltam, az iskolai Bibliában láttam a képet, amely két angyalt ábrázolt fehéren-feketén. Kezükben kard, s az elbukott szomorú emberpár éppen ballag ki Isten kertjéből. Mi négyen voltunk: apám, anyám Annus és én. Az új faház még nem készült el, bérletbe, azaz árendába kellett mennünk átellenben, az utca déli oldalára, ahol akkoriban készült el K.-ék vadonatúj téglaháza, minden frissességével és hátrányaival. A szoba földes, a fehérre meszelt falak még nyirkosak, a kettős ablaknak csak a külső része volt beüvegezve. Január vége, február eleje volt, mifelénk még javában dúl a tél ilyentájt. Tombolt akkor is, emlékszem az udvar nagy hóhalmaira, de február végén hirtelen jött az olvadás, az Adria elküldte hófaló leheletét, talán a főnt, hogy kivégezze a telet. Utána persze ottmaradt az udvaron a hólé és a sár. Istenem, mennyit szenvedtünk a sártól.

Állataink nem voltak, az udvaron hátra csak az illemhelyig kellett járni, de ki az utcára már mély sárban tocsogtunk. A szobában volt egy kicsi vaskályhánk abban állandóan égett a tűz, de a falak felszívták a szüntelen áramló meleget, s izzadtak, izzadtak, miközben az lett volna a dolguk, hogy megóvjanak egy 48 éves férfit, egy 44 éves megviselt, de még mindig szép sötétbarna hajú asszonyt, egy 11 éves kisfiút és a 16 éves nagylányt. Apám már akkor kezdett rendszeresen köhögni, a világháborús 4 orosz tél mellé most ez, az 1932-es kimondta rá a végső ítéletet: még 25 évig kellett köhögnie, hogy aztán asztmává fejlődjön a betegség; hogy újra meg újra megkínozza szegényt, miközben folyt a harc szüntelen a fészek lakóinak életéért. Még arra is futotta erejéből, hitéből, hogy nekem szép jövőt tervezzen. Talán még miniszter is lehet belőlem, ha eszemhez mérten szorgalmas is leszek. Nagyon hitt bennem, a maga keresztre feszítettségének tudatában úgy érezte, örökre megváltott engem, a fiát.

Zsúpos ház Lentiben a falu végén (1934)

Természetesen, nem vettem komolyan ezeket a túlzó ábrándokat, amelyek alighanem kárpótlásul születtek a nyomasztó nyomorban, melyben akkoriban tengődtünk. Mert elúszott a ház, vele az apai-anyai örökség, s maradt egy fél ház árára való adósság. Most is látom anyám naponta zokogásban kitörő arcát, a szomorú maszkot, amit a bánat rákényszerített. Emlékszem öngyilkossági kísérletére, pedig de nagyon titkolták előttünk. Nappal mindent feledtem, de esténként sokáig nem tudtam elaludni. Apám csak éjféltájban szokott hazajönni a munkából. Anyám a párnába fúrva arcát, nyüszítve sírt, mint a sebesült őz, érezve kikerülhetetlen végzetét. Nem tudom, érezte-e, hogy néhányszor még felemelkedünk és ismét lesüllyedünk, mert valami megmagyarázhatatlan átok sújt bennünket.

Akkor még nem tudtam, hogy a Sugár utca többi házaiban is hasonlóak az éjszakák. Anyám két oldalán feküdtünk Annussal a kettős ágyban, s az apró állatok szorongásával tapadtunk kiizzadt testéhez, néha felhúzódva könnyes arcának közelébe. Már nem emlékszem, magához húzott-e bennünket, vagy csak rángató-

zott-e mindentől elszakadva, még a gyerekeitől is. A jövő semmit sem ígérhetett azokban a napokban, hónapokban, években.

Valamikor a nyár elejére beköltöztünk az új faházba. Apám lepadlóztatta a szobát, de a konyha, a kamra földes maradt. Négy évig laktunk az új, immár harmadik házunkban. Itt írtam az első verset, itt írtam azt a dolgozatot polgárista diákként, amire a tanárnőm felfigyelt, ami miatt felnőtt ember előtt meg kellett esküdnöm igazamra, hogy tudniillik valóban én iram azt a dolgozatot.

Hajdani házunk, a dobra vert, akkoriban kis kastélyfélének számíthatott és nagyapám zsúpfedeles házikója helyére épült. Az előbbi házban volt szüleim lakodalma, az a lagzi, amelytől én számítom az időt.

Aki falun nőtt föl, és megismerte az istállók szagát, a széna, a frissen fejt tehén tej illatát, annak szívszorító emlékeket idéző egy borona, egy fokla, egy istráng, vagy egy Jancsi kancsó látványa. Ezek az eszközök, használati tárgyak ma már díszek, vagy kiállítási rekvizítumok és természetszerű környezetbe helyezve csak a zalaegerszegi, a szombathelyi, vagy a szentendrei szabadtéri múzeumban láthatók. Ma már alig van olyan régi ház, vagy melléképület, ahol ezekkel életszerűen találkozhatunk. A Gergely bácsiéknál tett látogatás azért igazán személyes élmény, mert a gyerekkorból jól ismert, a paraszti múlt egyes eszközeire rátalál a konyhában, a kamrában:

A tárgyakat csak a magunkba temetett munkáért, a bennük elzárva élő időért szeretem, ezért először is azon a sámlin akad meg a szemem, amit már gyermekkoromban is láttam, s amelyre a szék helyett, - melyet már le is törölt a sógor - leül Annus. Ez a sámli itt a házban készült, nagyon-nagyon régen. Gergely keze munkája. Ó ugyanis kitanult ács, az öccse is az volt; erdővidéken, nőttek fel. A lakóházak, a szőlőhegyi hajlékok pincék, présházak mind fából épültek. Ezért volt virágzó szakma az ácsmesterség. Kora tavasztól késő őszig adott munkát. Amikor a századelőn elszaporodtak a téglagyárak, a falakat "fecskék", azaz kőművesek húzták fel. Az ácsok felszorultak a tetőre, az udvaron pedig a hidasokhoz, az ólakhoz, az ólak előtti kifutókhoz, az udvart befogó kerítésekhez kellett a munkájuk. Gergely mindegyikhez ért, most is van feladata, szinte minden napra. Télen hokedlikat, kis ülőkéket, azaz sámlikat, konyhai hátas padokat, istállói priccseket szabott össze a nagy kamrában, a régiben, melyben a hátsó, északi sarkok krumpli- és répahalmokat őriztek tavaszig. Elöl azonban, a déli ablaknál ott állt a gyalupad, fölötte a gerenda nyílásokba dugva vésők, gyaluk, a falba vert kampókon pedig kisebb-nagyobb fűrészek, szekercék és egyéb szerszámok. A falon lógott a felorsózott zsineg is, és a piros festékkel teli faedény. A zsineget festékben végighúzva a gerendák felezéséhez használták, fűrészelés előtt. A sámli, melyen Annus ül, eszembe juttatta a régi kamraműhelyt, ami természetesen nincs meg, mert az új házban műhelyt már nem rendeztek be.

Nézem a konyha egyéb tárgyait, felszerelését. Beépített tűzhely az északi falon, hét főzőnyílással, oldalt kétrészes sütő, a régi tűzhely is ilyen volt, de alatta még kenyérsütő kemence is, melyben sokszor pirul a hőkönsült perec, alján megőrizve a kemence finom hamuját, amiből ha kicsit több tapadt a tésztára, bizony lúggá oldódott a szánkban. De ugyanott sült a finomtök is, ami sárgás színével, édeskés ízével már-már csemegének számított, s foszló finom bélése gyakran az orrunkra ragadt.

Mosolyra rándul a szám, ha a régi képekre visszagondolok - sárga tökbélés az orrom hegyén, és a szájszöglet két oldalán.

A tűzhely fölé nézek. Még most is lóg ott két cseréptál, talán a nagyanyámé lehetett. Valószínű már csak emlék, kegyelet, használatba aligha kerül, hacsak most is nem abban készül el a bab- vagy krumpli saláta.

A zsúpfedeles ház már 1923-ban is öreg, roskatag. Nagyapám valamikor 1896-ban vásárolta. A nagy telken hátrább álló szárazmalomhoz tartozó molnárlakás volt. Egyetlen szobája padlós. Két ágy, egy négyszögletes nagy asztal fért el benne, a falaknál kétoldalt támlás pad és két szék. Egy szekrény a keleti falon, mellette egy sublód a fehérruháknak, ágyneműnek. Mind a négy fiókjának más-más rendeltetése volt. Amelyikben a terítők, lepedők, ágyhuzatok voltak, abban nem kerülhetett alsószoknya, blúz és más efféle. Ezt később hallottam anyámtól. Az asztal fölött fehér ernyőjű petróleumlámpa. Alighanem a 8-as nagyságból való, mert a 11-es már sokat fogyasztott

A petróleumot sok pénzért adták, a nagyobb esti fény luxusszámba ment volna.

A konyha kisebb és sötétebb, egy nyugatra néző ablakokkal. Az előtte álló almafák árnyékolták, tehát sötét volt nappal is. Ajtaja viszont keresztben elválasztva, két-részes, melegebb időben a felső részt mindig tárva hagyták, némelykor az alsót is, ha nem volt éppen csirkekeltetés. Ebből a konyhából nyílt a nagykamra, ablaka talán nem is volt, vagy csak igen kicsi. Krumpli, gyümölcs, nyárvégen almabor, lesózott vadhús a kádban, és emellett kisebb-nagyobb szerszámok gyűjtőhelye. Az épület keleti szárnya istálló és egy vityillónak nevezett sötét helyiség. Nagyon régen, még a malom-korszakban vendégistálló lehetett, oda kötöttek be az őrletők. Az istálló és a vityilló a felnőtté cseperedett fiúk szállása is, mert bent a lakásban csak a lányok aludhattak. Ez így volt a többi paraszthánál is.

Az írás több helyütt is mesél arról, hogy a múlt század elején iszonyúan nehéz sorsa volt a vidéken élő egyszerű, nincstelen embereknek. A hatalmas Esterházy hitbizományi birtok nem tudott minden környékbelinek munkát adni, így kénytelenek voltak 100-400 kilométerre elvonatozni, hogy szégyenletesen alacsony bérért, és szolid ellátásért beálljanak summásnak. Kora nyártól, késő őszig, télig tömegesen indultak el az emberek a faluból és a környékről Tolnába, Somogyba és még távolabbi vidékekre is. Az egyik idős interjú alany, Cs. Pista így mesél erről:

- 1918-ban 13 éves voltam. Májusban tehervagonba rakódtunk, és vittek bennünket Törökbálintra. Ide 300 kilométer. Intéző keze alá kerültünk, gonosz ember volt, kegyetlen ember volt! Béres gyereknek szegődtem, szilaj ökröket hajtottam. Nehéz volt a járom, egyedül föl se tudtam emelni. Apám segített... Barakk lakásunk volt, de együtt lehettem a szüleimmel. Májusban már dolgoztunk, december 5-én jöhettünk csak haza.

Rönkszállítás kisvasúttal a Lenti Fűrészüzembe (1935)

- 1919-ben itthon dolgoztam. Apámmal ölfát raktunk vagonba.

- 1920: Kajmár-puszta Tolnában, de

csak rövid ideig. "A hét szakramentumát"! Hazazavartak néhányunkat, mert engedély nélkül mentünk nyiretkezni. Még ugyanebben az évben itthon beálltam Sipos állomásfőnökhöz. Nála marhákat etettem-gondoztam, segítettem a marha-vagonírozásnál. D. Alfréd és W. Gyula szolgálatában.

1921-ben Tatbánya-Felsőgalla közelébe, Szárra kerültem summásnak. Itt kertészetben dolgoztunk egy ideig. Fizetésünk egy mázsa búza volt havonta. Száron is közös lakásunk volt. Fa barakkban, priccsen háltunk. Végig egybepriccs, közös bejárás. Tulajdonképpen egyetlen hatalmas ágy. Minden két ágy között egy kis bejárat, amit "bogárárok"-nak hívtunk. A priccsek alatt fenyődeszkából eszkábált, lakattal zárható ládák, tetejükön hajlított vastagabb drótból fogantyú. Mint a régi katonaládák... Ebben volt tisztanemű, szappan, beretva, törülköző, kapcák. A szerszámot minden munkás hazulról vitte: a kapát, a kaszát, a vasvellát. Voltam olyan gazdaságban is, ahová csak kaszát kellett vinni. A többi szerszámot az uraság adta.

A kertészetből, ha ott éppen nem volt munka, átparancsoltak bennünket a cukorrépa táblára. Egyeltünk. Ez nagyon nehéz munka volt. Csak délben adtak egy óra pihenőt, ami hamar letelt, s felhangzott a gazda, vagy az intéző vezényszava: Talpra! És már indulni kellett!

- Kapuvár mellett, Öntéspusztán, Esterházy herceg birtokán is eltöltöttem 6 hónapot. Itt a nők, asszonyok csak szombat délig dolgoztak. Utána moshattak, takaríthattak. A férfiak ilyenkor délután beretválkoztak, hetente egyszer. Vasárnap kötelező volt templomba menni Kapuvárra. Lórivasuttal (csille-kocsik, cukorrépa szállításra) vittek bennünket. Vasárnap délután egy kis kocsmázás, s ha bál volt, hát táncoltunk is, de a kocsmában ritkán, inkább magunk között, citerára vagy harmonika-zenére. Többünknek is volt szájharmonikája, főleg a fiatalabbaknak.

Csak csütörtökön és vasárnap volt hús; birka vagy disznó-pörkölt. Reggel és este bableves, krumplileves, sürü borsó vagy bab. A havi felnőtt adag, amit a gazda vett át az uraságtól és ő is főzetett meg a főszakáccsal (ez rendszerint a gazda felesége volt): 2 kg. hús, 1 kg. zsír, 25 kg. kenyérliszt, 10 kg. főzőliszt, paprika, só 1 liter ecet és némi fűszerpénz.

A munkában megfáradt, kizsigerelt emberek keresték a pihenés, a kikapcsolódás felszabadult pillanatait. A szerző elmeséli, hogy a falu szélén, a Sugár utca egyik mellékútjáról letérve egy kis rétre lehetett kijutni. Itt alkalmanként összeállt egy kis zenekar és önfeledten játszott:

A gyepen vasárnap délutánonként zenekar játszott. Vegyes hangszerekkel: hegedű, cimbalom, citera, harmonika, cintányér. A zenekar tagjai férfiak, nők vegyesen. Akár egy mai tánczenekar. Anyám citerán vagy cimbalmon játszott, a többi hangszeren a fiútestvérek osztoztak. A közönség a környékbeliekből verbuválódott, a táncosok szintúgy. A gyereksereg az út túloldalán csücsült a fűben.

Minden településnek megvannak a jellegzetes épületei, amelyek meghatározzák arculatát és megjelenítik társadalmi, gazdasági színvonalát. Lentiben ilyen volt a Kastély, vagy ahogy a nép hívta a Nagyház. A kétszintes épület herceg Esterházy család tulajdona volt, itt lakott a jószágkormányzó, és a gazdaság működtetésének ügyeit itt intézték. Egy részét bérbe adták, az itt működő vállalkozásnak komoly szerepe volt Lenti két háború közötti iparosításában. Természetesen akárki nem léphetett be a falai közé, így különös titok és tisztelet övezte. Az épület ma is áll,

korábban a járási tanácsnak adott otthont, ma intézmények működnek benne.
Kastély, Nagyház. Mit is jelentett ez a fogalom fél évszázadon át, amióta megépült? Egy központot a sok hercegi birtok központjai között, ahol látogatásai alkalmával megszállt a herceg és kísérete, ahová vendégeket hívott vadászatok idejére.

És jelentette a gazdaság adminisztrációjának a központját, melyben családostul lakhatott a mindenkori jószágkormányzó, vagy ha éppen bérletben volt a birtokosság, hát a bérlő rezidenciája volt. Lakások az emeleten, irodák a földszinten, és néhány személyzeti szoba. Déli oldalán hatalmas kert, 1945-ben két utcányi területet oszthattak ki belőle házhelyeknek. De az épület tövében 100-150 éves hársak, vadgesztenyék, köztük rövid sétautak, virágok, gondozott gyep, kertészi munka, egyszóval: kis park zárt gyepűvonulattal, kívül külön még drótkerítés is. Az épületet keletről istállósor és kocsiszínek határolták: bennük parádéslovak és hintók, díszes lószerszámok. Egy-egy fogat a hintóval, lószerszámokkal aligha kerülhetett kevesebbe, mint ma egy gépkocsi. A kastély ablakai utcára néztek, észak felé, vele szemben állt a templom, amely 1698-ra épült fel. Közöttük makadám kövezetű kocsiút vezetett, ezen átjutva, mintegy 25 méternyi gyaloglás után a templom sekrestyéjéhez lehetett jutni.

Nagyház a II. világháború utáni években

A jószágkormányzó, akinél F.J. 5 évig "szolgált" már nem a kastélyban lakott, amikor meghalt. Róla és Lenke asszonyról beszélgetünk.

- Nagy urak voltak de egyszerűen, csendesen éltek. Nem tartottak estélyeket, pedig az akkoriban nagy szokás volt. Hívtak kisegítőbe felszolgálónak más hercegi tisztekhez, meg szolgáltam egy úri családnál 10 évig, ahol hetenként kéthetenként volt egy-egy estély. 15-20 vendéget kellett ellátni: vacsora, palackozott borok, torták, sütemények, kávé, likőrök, cigányzenekar. A felügyelőék (így is nevezték a jószágkormányzóékat) szerényebben éltek. Csak kisebb vacsorákat adtak 4-5 vendég részére. Már a 60. éve körül járt az úr, amikor a kastélyba kerültek. Felesége sem volt fiatalabb.

Egy-egy számtartó, az esperes és a körorvos látogattak hozzájuk gyakrabban. És S.A. erdőmester-erdőmérnökék Velük nagyon jóban voltak.

A kastélyból először egy magánvillába költöztették. Ott halt meg Lenke asszony. Az úr 1946, vagy 47 őszén, már 75 éves korában költözött hozzánk, a kasznárházba. Megmaradt holmiját, kevés bútorát külön kocsival hozták, az államosított erdészet fogatával. Őt hintóra tették S. erdőmester ült mellette. A szobáját előzőleg berendeztük a feleségemmel, így már készen vártuk őt. Alkonyattájt állt meg előttünk a hintó, már vártuk, minthogy tudtunk az érkezéséről. Gubbasztva ült a hátsó ülésen, kampósbotját lába közé fogta, arra támaszkodott. Így láttam meg. Lesegítettük az ülésről, bizonytalanul lépegetve, lassan jött be a lakásba. Csak bent, a berendezett szobájában emelte fel tekintetét. Egy ideig nem szólalt meg. Végignézett az ismerős bútorokon és könnyezett.

Eleinte gyakrabban, később ritkábban jöttek hozzá látogatók. Talán H. esperes látogatta legtovább, amíg el nem helyezték a faluból. A volt számtartók hamar elmaradtak, a kezdeti ajándékozás is elmaradt, csupán, az erdőmester hozott neki mindaddig egy-egy szivart, amíg volt kedve és ereje szívni.

Utolsó hónapjaiban senki sem kereste fel. Dadogása is felerősödött, látszott rajta, hogy kifelé készül a világból. Aztán 1948 nyarán meghalt.

Érthető, hogy az uradalom egykori cselédei nem éreztek iránta részvétet. A kastélyt és a cselédviskókat nemcsak a köztük levő valóságos egy kilométer választotta el. Kontinensnyi volt a távolság.

Egy bizonyos Veronika is a kastélyban szolgált. A 75 éves öregasszony mindenes volt a bérlőnél. Az ő visszaemlékezéseiből idézünk néhány bekezdést:

A 8 emeleti szobából csak 4 volt igazán berendezve. Agglegény volt az úr, már itt nősült meg 1925-ben, vagy 26-ban. Pestről hozott asszonyt... Volt egy ebédlő, egy könyvtár, társalgó és két hálószoba, a vendégeknek. Egyik fehér háló, a másik a sárga. A bútorok színéről kapták nevüket. Mindegyikben 2-2 vendéget lehetett elhelyezni.

Amikor megnősült az úr, a fiatalasszonyé lett a fehér háló. Zománcozott fehér ágy, 2 fehér szekrény, éjjeliszekrény és kis fehér asztal 2 székkel. Ezek álltak benne. Mellette a fürdőszoba. Annak másik oldalán a sárga háló. G úr ebben lakott a házasságkötés után, mert a urak még a házasság után is külön-külön szobában aludtak.

G. úr, a bérlő elsősorban kereskedő volt. A gazdálkodást tisztjeire, altisztjeire bízta. Ők szervezték meg a bőrgyárat, kávégyárat (Orient pótkávét gyártottak), a lengyárat, az olajfinomítót.

Sok volt a könyv, két falat is megtöltöttek, persze szekrényekben A fiatalasszony abban a szobában töltötte a délelőttöket, ott olvasott, nyáron meg lent a kastélykertben, a nagy fák alatt, annál a fehér asztalnál, amit Sopár bácsi készített. Ő uradalmi bognár és asztalos is volt. Apró, kicsike emberke. Púpos.

Az ötvenes években, a lebontott plébánia épület helyén művelődési házat építettek. Majd ezt is lebontották, és egy újabbat emeltek az előző helyére. Az írásban megismerhetjük az egykori parókia, - vagy ahogy a szerző nevezi: paplak - enteri--rjének, életének néhány részletét:

Az egykori paplak helyén az új járási művelődési ház körvonalai, fundamentumai látszanak. A papi udvarházat, tágas udvarát és észak-déli fekvésű istálló- és kocsiszínt lebontották. Képzeletben látom, hogy déli kéményén ott a gólyafészek. A konyhában 60 wattos villanyégő pislákol. A helyi villanytelep ingadozó erejű egyenáramot ad, alig korszerűbb a petróleum lámpánál. 1939 nyarának végén vagyunk. A lámpa alatt ott ül sápadtan és soványan Irénke néni, a szakácsnő és egy cselédlány, várva, hogy felszolgálhassák a vacsorát. Befejezve esti imáját, az ebédlőben telepes rádiókészüléke előtt ül a plébános úr. Háborús hírek érkeznek az éterből.

Nem sokkal korábban még a Jelenések könyvéből olvasott: "Mikor a Bárány a második pecsétet feltörte... egy tűzvörös ló vágtatott elő. Lovasa hatalmat kapott, hogy megbontsa a békét a földön, hogy öldököljék egymást az emberek..." És olvasta még: 'Egy fakó lovat láttam, lovasának halál a neve, nyomában az alvilág járt.

Hatalmat kapott a föld negyedrésze fölött, hogy karddal és éhínséggel, halállal és fenevadakkal öldököljön."

A plébános úr kikapcsolta a rádiót. Irénke néni és a cselédlány tovább bóbiskol a gyér villanyfényben. A kocsis, S. Józsi bácsi, odakinn az istállóban megitatja a négy valódi lovat. Ő mit sem tud az Apokalipszis négy paripájáról. Nyugodtan gyújt cigarettára az egyik gerendáról lelógó viharlámpa fényében...

A plébános úr még mindig nem kéri a vacsorát. Izgatottan járkál föl s alá az ebédlőben. A Jelenések Könyvének lovai közül a fehéret nem látja sehol; csak a tűzvöröset. Lovasának sisakrostélya lehúzva. Kezében iszonyú kard. A csillagok magasából vágtat a föld felé. Patái nyomában a csillagfény-úton nem gyémántpor száll fel. Tócsákat hasit át a ló szügye, fröcsköli a vért.

A plébános ezen az estén nem vacsorázik. Amúgy is gégedaganat gyötri. Kiszól a konyhába: ne hozzák a vacsorát. Visszaül a készülék elé. Külföldi állomásokat keres.

Másnap reggel tudja meg: A német hadsereg átlépte a lengyel határt.

Csordás János vallásos ember volt. Az írásán átsüt az egész életét átszövő emelkedett és gazdag lelki élet és az istenhit. De Csordás János költő is, és a költő kérdez. Visszaemlékszik, hogy gyerekfejjel hogyan képzelte el, ha egy földi halandó az Úr színe elé érkezik, miként köszöntheti őt számonkéréssel a Teremtő. De a válaszokat már felnőtt fejjel fogalmazza meg:

"János szolgám, Veronika szolgálólányom? Eljöttél magas színem elé, hogy elszámolj életedről. Minden életről számadást kell adni. Parancsaim szerint éltél-e? Nem tékozoltad-e tested erejét hiábavalóságokra, paráznaságra? Fürdetted-é lelkedet mennyei fényemben, avagy az ördög cinkosaként jártad-e utadat? Gyűlölködtél-e, amikor szeretni kellett volna?..."

- Uram, tékozoltam erőmet, mert éhen vesztünk volna. Uram, nem fürödtünk mindennap fényben, csak akkor, ha áldott napod lesütött ránk. A petróleum lámpa ha nem is füstölt, de ugyancsak gyér fénnyel pislákolt, Uram, féltünk Tőled, hogy megbüntetsz, elkerültünk mindent, amit bűnnek véltünk.

Uram, nem cimboráltunk az Ördöggel, mert tőle éppúgy félünk, mint Tőled. Uram, legyél szíves azt megmondani, hogy miért is kell félnie az embernek, ha már kegyelmedből megszületett? Ha odaadtad fényedet, miért veszed vissza? Uram, mindig a Te útjaidon szeretnék járni az nem kavicsos, nem töri fel a talpat, mert mi sokat járunk mezítláb, általában kora tavasztól késő őszig, s olyan jó, ha néha bársonyos füvön tapodhatunk. Szobánk padlós uram, de a konyha földes, s ha rálépünk, bizony fázik a lábunk. Csak nyáron jó a földpadlat, mert akkor hűsít.

A 101. kézirat oldallal váratlanul és érezhetően befejezetlenül vége szakad a történet-folyamnak. Ma már soha nem tudjuk meg, hogy a szerző is így tervezte, vagy közbe szólt a halál.

A szöveg még javítgatásra szorult volna és talán némi átszerkesztési kísérlet is jót tenne neki, viszont a téma súlyosan és mélyen benne van, mindenképpen érdemes lenne megfontolni a kiadását.

Lenti múltjáról több átfogó és értékes munka látott napvilágot, elsősorban Tantalics Béla kétkötetes történeti tanulmánya és Horváth József a közelmúlt társadalmi és gazdasági fejlődését összefoglaló műve érdemel kiemelést.

Ezekhez kapcsolhatóan is érdekes lehet Csordás János szociográfiája, a múlt szazad elejétől megjelenített életképek, emberi sorsok, eltűnt és átalakított meghatározó helyszínek bemutatásával. Feltűnik a régvolt Lenti-hegy, zsúpos pincéivel, és a helyükre emelt mai zsindelytetős villák, régi és mai borospincés mulatozások, vadászélmények, Imre cigány az egykori vajda, a temető, pusztító tűz dicsőséges és kettétört emberi karrierek.

A műben keverednek a szubjektív kis interjúk a szerző saját élményével, sőt ezek helyenként bensőségesen össze is fonódnak, színesítve, kiegészítve az éppen gördülő történetet. Nyelvezetében érződik a költői rutin, megközelítéseiben az érzelmesség. Ez természetes és elfogadható, hiszen nincs oldal, ahol ne utalna a szerző személyes élményeire.

Csordás János 1984-ben hunyt el Lentiben, életművének nagy része feldolgozatlan maradt.

Csordás János

Gyász és szerelem

1.

Nyirkos homokkal csókolózol
erre ítélt téged a végzet
Ülök itt megcsalatva egymagam.
Epeként ömlik számra az ének -

Forgatom a lázadás Dózsa-kaszáit
döfnék halálod mellkasába
jaj ölnék már egyszer valakit:
döfnék halálod mellkasába -

Tudok mindent és semmit se tudok már
Erre ítéltél engem
sírban zokogó szerelmem-

2

Jegykendő, mirtusz: itt van minden
Feloldozott engem az Isten
A végzet új lányát küldte értem -

Sötét hajából csillag lángol
képzelem őt csupa virágból.
Lehet-e ő fehér virágból?

Két láng közt hamvadok, nézi sorsom
Tudja: temetők kulcsát hordom -

Megválthatna, de a keresztre
a megváltandó van felszögezve -

3.

Hideg kőszirtre ülhetek
mindenhová fellebezek
de zárva minden hivatal
áll üresen a ravatal -

Hamvad a múlt idő akár a fa
áll már a holtak lagzija:
tört hegedűvel zokogva táncol
a prímás, szórja a lóvét magából-

Menyasszony-fejeden korona
és szemfödél, vakít a fehér korona
Boros násznép-had feketében
Koszorúslányok feketében -

Némák a kések poharak
lángolnak a szoba-falak
fejem borlucskos asztalra hajtom
csak a bőgő zokogását hallom -

Kinnt a tél hideg hava világol
Hogy mentselek ki az emésztő lángból?

Gergely Anna

„Fehérváron egy kicsit megtanultam a vidéki életet..."

Beszélgetés Gábor Miklós Kossuth-díjas színművésszel

1995. májusában készítettem interjút Gábor Miklós Kossuth-díjas színművésszel. Kértem, hogy beszéljen kedves városáról, Székesfehérvárról, diák éveiről, György Oszkárról, családjáról. Beszélgetésünk nem csak ezeket a kérdéseket érintette, hanem átfogta szinte az egész elmúlt század általa megélt történetét. Különösen a második világháborúval kapcsolatos gondolatai emlékezetesek számomra: plasztikus mondatai, ironikus-önirónikus reflexei, intellektusa, derűs, olykor kesernyés nevetése.

Ifjúsága, alkotói- művészi pályája az első székesfehérvári hangosfilm bemutatásától a számítógépes korszakig ívelt: a XX. század lenyomata volt.

- Milyen tanárnak ismerte Ön György Oszkárt (1)? Milyen viszony alakult ki a költő -tanár és a reáliskolai növendék között?

- Arra emlékszem, hogy valahol megvan az a nem is egészen töredéknovellám (2), amit akkor írtam és odaadtam neki. Ő komolyan vette írói próbálkozásaimat. Nagyon alaposan megbírálta mindkét írásomat, részletes véleményt mondott róluk. A lakására is meghívott.

- Milyen benyomást tett György Oszkárék lakása?

- Rengeteg könyvük volt. Láttam neki dedikált, első kiadású köteteket is. Természetesnek találtam ezt, hiszen ő maga is írt a Nyugatba. Olvastam megjelent kritikáit. Apámnak járt a Nyugat. Én például nem tanultam franciául senki mástól, csak tőle, de én olvasok ezen a nyelven. Négy évig tanított a felső osztályokban. Úgy megszerettette velem a franciát, vagy olyan mélyen hatott rám, hogy az olvasás ma sem okoz gondot. Még Prous-tot is olvastam eredetiben, némi kis szótározás segítségével. Bár a beszéddel nem állok ilyen jól...

- Hogy érte ezt el?

- Nem tudom, nem tudom...

- Zárkózott, csendes embernek ismerte mindenki. Valóban szelíd, hallgatag ember volt György Oszkár?

- Feltétlenül Úgy emlékszem rá, mint egy nagyon komoly, zárkózott emberre, aki legalábbis engem teljesen felnőttként kezelt. A novelláimat olyan komolyan elemezte, olyan komolyan mondta el a véleményét, hogy én nagyon megtisztelve éreztem magam. Olybá vettem, hogy velem felnőttként bánik. De egyszer konfliktusba keveredtem vele.

- Mi történt?

- Nagyon fura történet. Az egyik osztálytársam náluk lakott. Én jártam hozzá, néhányszor meglátogattam. Érdekes, hogy ma nem tudom felidézni a feleségét (3), de valahogy a jelenléte megmaradt bennem. Az asszony is hasonló entellektüel lehetett. Olyan benyomást keltett, hogy nekem jó odamenni hozzájuk, egy olyan világba, ami Fehérváron máshol nem található. Én nem találkoztam sehol ezzel a szellemmel. A konfliktus kicsit kínos volt, de azért simán tisztázódott. Egyszer

ugyanis számon kérte tőlem, hogy sorra tűntek el könyvei, mégpedig első kiadású, dedikált, értékes kötetek... A Nagy Sándor utcában volt egy antikvárius, és ott felfedezték ezeket a könyveket. Aztán bebizonyosodott ártatlanságom, viszont az a fiú, aki náluk lakott, az osztálytársam, hamarosan elköltözött. *(Nagyot nevet)*

Az egész ház, a lakás, a könyvtár, amilyen komolyan bánt és beszélt velem, és a feleség teremtette légkör, akire a lakáson keresztül emlékszem, új volt nekem. Később Pesten már találkoztam ezzel a miliővel, entellektüel körökben, de ott, Fehérváron, olyan furcsán hatott. Nem csak műveltségük tűnt ki, hanem a stílus volt más, mint Fehérváron, vagy a családom baráti körében. Náluk kóstoltam bele először az intellektuális-művész légkörbe.

- Milyen volt az akkori Fehérvár? Olvastam ugyanis Blaháné és Jászai Mari naplóját is. Szörnyű, kibírhatatlan városnak festik le. Blaháné az 1864-es fehérvári fellépésük alkalmával azt írja, hogy ekhós szekérrel érkeztek Győrből. Rossz sorsuk van itt a színészeknek, az emberek nem járnak színházba, és" mindenki olyan hát, mintha az orra vére folyna"(Nagyot nevet) Déryné szintén nem kedvelte a várost, - persze szerelmi ügyei hozták ide...

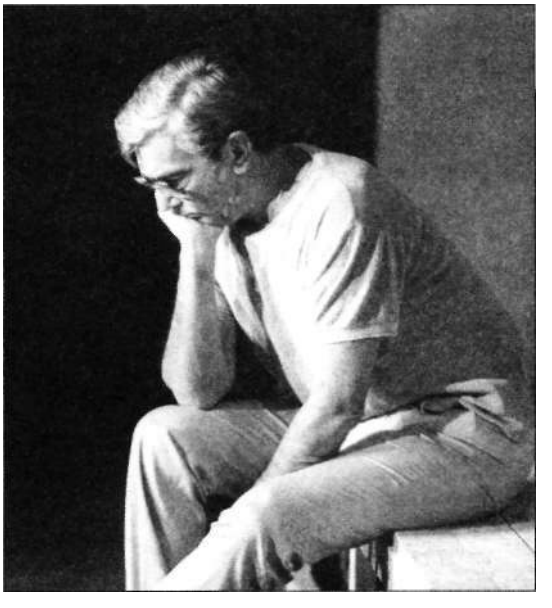

Próbaszünet. (1983. szeptembere, zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház; a színház fotóarchívumából)

- Meg kell, hogy mondjam, a színészeknek volt okuk, hogy ne szeressék Fehérvárt. Én emlékszem rá, hogy mikor a nagy gazdasági válság kitört, akkor a fehérvári családok egy-egy színészt örökbe fogadtak. Hozzánk is jártak - sajnos a nevükre nem emlékszem -, nálunk kosztoltak. Egy szubrett jutott nekünk, nagyon jól összebarátkoztunk vele, a családom és én is. Volt olyan hónap, hogy 50 fillér gázsit kaptak. Elég rosszul ment a színház. Panaszkodtak is emiatt a színészek. Apám mozisként érintkezett velük, bár konkurenciát jelentettek vállalkozására nézve. Mindig mondta: „Jaj, jaj, jön a színház!" A vendégjátékokat mindig megérezte a mozi. A színészek szerint a Vörösmarty Színház túl közel van Budapesthez. Az úri közön-

ségnek derogált a vidéki társulatot megnézni Fehérváron, inkább feljártak Pestre. Egyébként én a magam részéről nagyon kevés színházi előadást láttam életemben, mielőtt színi növendék lettem. Én csak moziba jártam. Azt mondtam, hogy mik ezek a vidéki színészek Jean Gaben-hez, meg a többi nagy névhez képest, akiket rendszeresen megtekinthetek a moziban? Azok az igazi színészek! Tehát megértem, hogy siránkoztak. Mert hát apámnak is voltak problémái az ízlése miatt.

- Külön kellet választani a mozi üzleti részét és a saját ízlését, stílusát?

- Igen, mert amikor valami művészi filmet játszottunk, akkor már előre tudta, hogy ez biztos nem lesz siker, mert Fehérváron az ilyesminek nincs sikere. Nézze, Fehérvár egy gyönyörű város. Nem tudom, most milyen szellemileg? Akkor olyan hivatalnok város volt: a hivatalnokok, a katonák és a papok lakták. *(Nevet)* Én azért Fehérváron megtanultam a magyar vidéki életet, kicsit. Lehetséges, hogy az apám mozijában.

- Hogy lett az édesapja mozis?

- Ő nagyon régen, még Zalaegerszegen kezdte ezt a szakmát, onnan jött Fehérvárra. Mikor én megszülettem, már ebből élt. Az egyik legelső mozis lehetett az országban.

- Levéltári anyagban sikerült megtalálnom, azt hogy az "ős-mozisok" hogyan telepedtek meg Fehérváron. Először sátorban tartottak előadásokat, amelyekhez különleges engedélyeket kellett beszerezni. Prohászka Ottokár megyés püspök még 1915-ben is nyílt felhívást tett közzé, melyben az ifjúságot óvja a filmek káros, erkölcs-romboló hatásától. Hogy változott meg ez a helyzet a 30-as évekre?

- *A* szigor alig enyhült: engedélyt kellet kérni az iskolától, ha a diákok moziba akartak menni. Először is kötelező volt a sapkát hordani, a reáliskola simléderes sapkáját, a nélkül nem lehetett kilépni az utcára. Azért, hogy messziről fel lehessen ismerni, ki a reálista, ki a gimnazista, stb. Nekem szerencsém volt, mert amikor kérdeztek, mindig azt mondtam, hogy megyek az apámhoz, vagy az anyámhoz. Így aztán nekem elnézték, hogy én akkor megyek a moziba, mikor akarok, de szigorúan ellenőrizték, valóban ott kötöttem-e ki?

A szülők: Gábor Béla és felesége Ilona az 1930-as években a Balatonnál

- Székesfehérváron a két világháború közti időszak légkörét, szellemiségét nagyban meghatározta Prohászka Ottokár megyéspüspök tevékenysége, Kaszap István kultusza. Ön mit érzékelt ebből?

- Osztálytársaim között is akadtak olyanok, akiken ez a szellem érződött. Volt

valami furcsa..., valami beteges a jó magaviseletükben. Lehet, hogy azért, mert később aztán már nem érdekelt a tanulás. Ha visszagondolok például a tanári karra, érdekesen alakult a viszonyom hozzájuk. Említhetem például Varga Gábort (4), aki egyszer, 1947-ben eljött megnézni engem egy Shaw darbban játszottam. Bejött az öltözőmbe, az öreg református tanár. Meglátogatott. Nekünk vasárnap kötelező volt a fél 9-es istentisztelet. Alakja bennem úgy maradt meg, mint aki elég szigorú osztályfőnök volt egy pár évig. Valami nagyon becsületes, tisztességes ember emlékét őrzöm akit gondolatban most is tisztelek. Akkor is tiszteltem.

- Az iskolai értesítőben láttam, hogy Ön kitűnően vívott. (Nevet.) Hogy zajlott le egy vívó óra az Ybl Miklós Főreálban az 1930-as évek végén?

- Vívtunk (5), és ez később teljesen természetes vált, hiszen színiakadémián is tanultunk vívni. Szerettem csinálni, és elég jól ment a vívás. Szerettem teniszezni is. Volt az iskolában egy tanuló tenisz- pálya, hátul elkerítve. Míg mellette a nagy teniszpálya az iskolával szemben helyezkedett el.

- Kérem, beszéljen még tanárairól!

- Volt egy fiatalabb irodalom tanár, aki az utóbbi években jött- hetedikben vagy nyolcadikban. A mi tankönyveinkben akkor, még a 30-as években, Ady Endrét csak úgy emlegették, hogy nagyon tehetséges, dekadens, meg erkölcstelen költő. Ez az irodalom tanár úgy tanított minket, mintha ez a tankönyv nem is létezne. Nekünk úgy tanította Ady költészetét, igazi nagyságának megfelelően. Egyszer rajta csípett, mert Berzsenyiről kellett írni dolgozatot. Én akkor nem tudtam sokat Berzsenyiről, meg nem is nagyon érdekelt. Inkább a modernebb irodalommal foglalkoztam, amit az is bizonyít, hogy a Nyugatban felfedeztem Füst Milánnak egy Berzsenyiről szóló tanulmányát. *(Nevet)* Gondoltam, a feladatot egyszerűen meg lehet oldani. Ki olvassa a tanulmányt Fehérváron? A tanár úr biztos nem. Úgyhogy az írást szépen kivonatoltam a füzetembe. A tanár úr jelest adott rá, és azt a megjegyzést tette, hogy" Kissé túlságosan ragaszkodik Füst Milánnak a Nyugatban megjelent tanulmányához" *(Nevet)* Igazság szerint a tanári karra, például a Demeter Dezsőre (6) szívesen emlékszem. Különösen két szép lányára. Aztán mindenféle dolgokat pletykáltunk róluk, mivel rendkívül csinosak voltak. Náluk is lakott egy osztálytársam, akit a barátomnak mondhattam. A tanár úr is úgy maradt meg az emlékezetemben, mint egy rokonszenves, de kissé gyámoltalan ember, akivel elég sokszor kitoltunk, de akit azért szerettünk. Az igazgatóról nekünk az volt a benyomásunk, hogy piál. Természetrajzot tanított. Nálunk csak helyettesített, néha bejött órákat tartani. Előfordult, hogy természetrajz órán elaludt. *(Nevet.)*

- Visszatérve a mozihoz, Ön mindig azt mondta, hogy az egy rendkívül érdekes hely. Kérem, beszéljen erről!

- Az Uránia (7) kis koszos mozi volt. Sűrű... Valami fantasztikus hely. A szaga... *(Beleszippant a levegőbe, mintha most is az orrában érezné a szagot.)*

- Kik jártak oda? Katonák, cselédek? A közönség szigorúan elkülönült?

- Nem volt ott hátul egy páholysor is. Amikor már nagyobb lettem oda szoktam beülni. *(Nevet.)* Nem tudom pontosan, hogy is volt az Urániával s az Árpád mozival (8). Az Árpád számított az előkelőbbnek. De arra emlékszem hogy az első hangos filmet az Urániában játszották. Singing Foot, Al Johnsonnal. Borzasztó hatással tett rám. Sikított az anya, akinek a fia beteg volt, vagy meghalt. Ezt tragikus volt hal-

lani. Vetítették Kertész Mihály egy filmjét az özönvízről, ha jól emlékszem. A film vetítése előtt ő maga magyarul beszélt a mamájához. Ez a gesztus rettenetesen meghatotta a közönséget. Amerikai rendező, a mamájához, a hazájához szól. Ezek szerint az Uránia mozi korábban egy előkelőbb korszakot élt meg. Én két dolgot örököltem az apámtól: a mozit és a könyvtárat. Apámnak majdnem ekkora könyvtára volt, mint nekem. Az övének egy része megvan itt. Ez engem hozzásegített ahhoz, hogy ne legyek túl életrevaló, hanem egy képzelt világban éljek. Aztán elég nehezen jöttem rá - talán sohasem sikerült teljesen -, hogy a valóság hogy is néz ki. Én, amikor csak tehettem, beültem a moziba. Egy filmet megnéztem kétszer, háromszor. Akadt olyan film, amit kívülről tudtam. Magától értetődően sok havert szereztem. Elkísértek a moziba. Apám azért időnként beengedte őket, de a jegyszedők is ismerték a brancsot. Én is mindig ott ültem az első vagy a második sorban. Az volt az igazi... Nem is tudom, hogy színész lettem volna-e, ha nincs ez az élmény. A filmek viszont azt is jelentették számomra, hogy kitágult a világ, ott a nézőtéren megismertem magyar, amerikai, francia embereket. Kezdtem kamasz lenni, már minden érdekelt, már a Nyugatot olvastam. A komoly filmeket szerettem, akkor különösen a franciákat, köztük is Gaben filmjeit. A Ködös utak óriási hatást tett rám. A magam kamaszos kis sznobériájával néztem ezeket, de mégis csak rám ragadt valami. Nem véletlen, hogy 1945-ben Várkonyi Zolinál Cocteau Rettenetes szülőkjében kiugrottam. Akkor éppen ezekből az élményekből táplálkozva, olyan magától értetődően játszottam, hiszen a közeget egyrészt ismertem apám könyvtárából, Cocteau-t is ismertem, az akkori modern francia irodalmat, másrészt tudtam, hogy egy francia ember hogy néz ki, hogy viselkedik. Elég nagy tájékozottságot adott nekem a film az első pillanattól kezdve.

- *Érdekesen beszél egy nyilatkozatában a szülők házasságáról. (9)*

- Én akkor nem estem a zsidótörvény alá. Elvégeztem a Színiakadémiát. Rögtön leszerződtetett ösztöndíjasnak a Nemzeti Színház. Mikor beadtam a papírjaimat, akkor kiderült a származásom, és egy hónap múlva egyszerűen felmondtak. Közölték: nem érvényes a szerződésem, mert az apám zsidó volt.

- *Ez a második zsidótörvénnyel függött össze?*

- Nem, akkor rám még nem vonatkozott a zsidótörvény (10). Ezután leszerződtem a Madách Színházba Pünkösdi Andorhoz, illetve nem is Pünkösdi Andorhoz. Eljátszottam két szerepet, vezető váltás lett, akkor jött Pünkösdi Andor. Egyszer csak behívattak az igazgatósághoz, és nagyon barátian közölték, hogy a Színész Kamara - amelynek elnöke Kiss Feri (11) volt - nem engedélyezi, hogy leszerződtessenek, mert náluk már szerződést kapott Várkonyi Zoltán, aki szintén fél zsidó, és Tapolczai Gyula is, akit már nem szabadna befogadni, de elnézik, mert mindkettő olyan tehetséges ember. Ám a törvény csak egy státust engedélyez. „Viszont nincs jogunk rá, hogy felbontsuk a szerződésedet, arra kérünk, mivel felléptetni nem tudunk, hogy fél gázsit adhassunk." Úgy hogy kifizették a fél gázsit a Madách Színházban, de nem léphettem fel.

- *Ez pontosan mikor történt?*

- 1941-ben. Tehát ezek dumák, amit itt leadnak, hogy a kirekesztés akkor kezdődött, mikor a nyilasok jöttek. A valóság másként nézett ki. Egyrészt már akkor érvényben volt az első zsidótörvény, másrészt - ez igaz - nem tartották be. Az érem-

nek ez két oldala. Egyrészt a Madách Színház, Pünkösdi Andorral az élen, aki szerződtetett engem, és a másik oldal a Színész Kamara, Kiss Feri elnökletével, aki nem engedett játszani. Ezt így kell nézni: volt ez is, meg az is. Nahát erről tanúskodtam én Kiss Feri igazolásakor. Kérdezték, hogy mi a helyzet a Kamarával? Működött a Kamara, de csak látszat szerint. Egyszerűen a saját törvényeiket nem tartották be. Egyébként, mikor kiszabadult Feri, eljött engem megnézni a Hamletben... Egészen más ember lett, mikor kiszabadult. Hallottam, hogy 56-ban mindig csak azon volt, hogy békítsen, békítsen, békítsen, szegény Földes Gabival.

- Az édesapja érezhette ennek a városnak a légkörét, mert a helyi sajtó a 30-as évek végén kimondottan antiszemita jellegű írásokat közölt.

- Igen, de más beállítottságú újságra is tudok példát. Például a Friss Újság.

A szülők, Székesfehérvár, 1940-es évek

- Édesapja a zsidótörvények miatt, a gyerekei miatt, az édesanyja hatására, vagy üzleti megfontolásból keresztelkedett ki?

- Nem. Ő akkor keresztelkedett ki, mikor elvette anyámat, tehát én, hogy úgy mondjam, nem voltam zsidó soha effektíve.

- Ebből soha nem volt hátránya, hogy ezt valahol mindig számon tartották?

- Nézze, engem azért mindenki úgy kezelt, ahogy viszszaemlékszem, hogy ez alak úgy is valami csodabogár: vagy ez lesz, vagy az lesz, de ebből komoly ember nem lesz. Nem bántottak ezért. Tisztelték a színészi tehetségemet és rajtudásomat. Elismerték a képességeimet. Később én aztán már nem voltam ilyen jeles tanuló. Hetedikben félévkor matematikából még meg is buktattak, aztán év végére javítottam. De az mindig úgy ment, hogy elnézték felkészületlenségemet. Varga Gábor tanár úr az utolsó évben mindenkivel ugyanazt a tételt feleltette nyolcadikban, mint amit a vizsgán kérdezett. Ez úgy öröklődött a diákok között, hogy mindenki abból fog érettségin felelni, amit az öreg eddig begyakorolt vele. Nálunk volt egy kis krach az érettségin, mert véletlenül valahogy összekeveredtek a tételek. Én például olyan tételt kaptam történelemből, amiről gőzöm nem volt.... Azt a kétségbeesést, ami az arcán megjelent! Lapozott előre, hátra. El kezdtem halandzsázni össze-vissza. Szerencsémre az érettségi biztos kiment cigarettázni. Akkor a vizsgabizottság döntött: gyorsan beírták a megfelelő osztályzatot, és el volt intézve. Ebből is látszik, hogy nem vettek komolyan.

- Ebben szerepet játszott a származás vagy a foglalkozás?

- Igen, igen, de azért úgy szépen meg voltak húzva a határok, tudja?

- Később?

- Egy láthatatlan fal volt emelkedett köztünk, amit folyton lehetett érezni. Az apám bizonyos társaságba nem kerülhetett be. Az lehetetlenségnek látszott, hogy az

én apám a megyei, vagy a városi előkelőségekkel közelebbi kapcsolatba kerülhessen. Aztán ő eljött Fehérvárról. Én viszont oda vonultam be katonának. Engem igazság szerint munkaszolgálatra kellett volna beosztani. Ennek ellenére a tüzéreknél szolgáltam...

- *Hogy sikerült a munkaszolgálatot elkerülni ?*

- Úgy hogy a tisztikar, a négyes tüzéreknél egészen egyszerűen bújtatott. Azt kell, hogy mondjam. Nem beszélt róla senki. Bekérték az életrajzomat, mikor kellett. Én karpaszományos, úgynevezett önkéntes voltam. Nem küldtek tiszti iskolára. Hagytak békében. Tehát, mikor kimentünk a frontra, nekem nem volt csillagom. Odakint aztán egyszerre kettőt is kaptam. Tizedessé léptettek elő. Azért, mert Árnyi Gyula, a tüzér üteg parancsnoka - mienk a második üteg volt -, nagyon szeretett. Tudom, hogy akadtak olyan tisztek, akik folyton berzenkedtek, hogy engem ki kellene rúgni, ez később kiderült. De a parancsnokság, a tisztikar többsége megvédett. Bújtattak. Sőt, egy másik ütegnél is volt egy hozzám hasonló félzsidó. Nem tudom, aztán később, mi lett vele? Tehát ezt megúsztam. Lehetséges, hogy ebben szerepet játszott színészségem. Addigra már játszottam egy filmben, és amikor bevonultam, azzal kezdődött a katonaság, hogy ott, a színházban rendeztem egy tüzér ünnepséget.

- *Népszerű lett?*

- Lehetséges, hogy ez is hozzájárult elismertségemhez, de említettem, ez mással is előfordult. Nyugodtan állíthatom, hogy a tisztikar túlnyomó többsége rendesen viselkedett. A kiugráskor, 1944. márciusában egy napig arról volt szó, hogy ellenállunk, ha jönnek a németek.

- *A németek bevonuláskor ön Székesfehérváron volt?*

- Igen. A négyes tüzéreknél, a Budai úton. Pontosan emlékszem, hogy nekünk reggel kiosztották az éles lőszert. A lövegeinket - tíz és feles lövegeink voltak - a laktanya bejárata felé fordítottuk, a falak felé: ha a németek be akarnak törni, akkor ellenállunk. Ez körülbelül fél napig tartott így. Esteledett. A német katonák megérkeztek, sokáig ott álltak motorbiciklivel, meg mindennel a kapun kívül, mi meg belül, és feléjük irányozva a lövegek. Valamikor estefelé kaptuk a parancsot, hogy vissza. Leadni az éles lőszert, lövegeket vissza a helyükre! Attól kezdve egy német és egy magyar katona állt őrségben, egymás mellett. Ez lett az „ellenállásból". Mi azt hittük, hogy szembe fogunk szállni velük. Szóval, ezt is Fehérváron éltem meg. Hasonló élményt egyébként kint a fronton is átéltem egyszer, 44 októberében.

- *Ezt a Kicsi Világ Háború című kötetében le is írta.*

- Igen. Megírtam.Valóban, nem tudtuk, hogy mi történik. Csak a rémhírek terjengtek, de ott is megtörtént, hogy majdnem megfordítottuk a lövegeket a németek felé. Aztán visszafordítottuk Azt tapasztaltam, a katonák a fronton is csak arról ábrándoztak, hogy lehet hazajönni. Meg se fordult a fejükben, hogy nyerhetünk is. A tisztekében, gondolom igen, de a katonák nem áltatták magukat. Mi jobban éreztük a bőrünkön, hogy mi a reális erőviszony... Ez az egyik oldal, de a másik oldal mégis csak az, hogy egyrészt valami végtelen közönnyel vették az egészet, másrészt pedig azért nekünk is megvoltak a magunk hóhérlegényei. Ezért aztán úgy döntöttem, hogy ebből elegem van. Mikor hazajöttem, Pestre kerültem. Én a félelmet itt ismertem meg, nem a fronton.

- A szüleit hol találta meg?

- Akkor már szüleim Pesten laktak, említettem hogy korábban felköltöztünk. A végén már csak Zalaegerszegen volt mozink. Hála az istennek, hogy így döntöttek. Nem maradtak Zalaegerszegen, mert az ottani zsidó barátainkat... *(Sóhajt)* Szóval, azért az ország többségének semmi kifogása nem volt az ellen, ami nálunk történt, hogy finoman fejezzem ki magam. Közönyösen nézték az eseményeket, a deportálást a legtermészetesebb dolognak tartották. Ezt a közönyt tulajdonképpen én nem vagyok képes felfogni. Nem természetes, hiszen az európai országokban érezhetően kiálltak a zsidók mellett, bár csúnyább volt a helyzet, mint azt egy ideig feltüntették. Franciaországban is... De nem voltunk dánok, az biztos. *(Nevet, nevetünk.)*

- Kérdezhetem önt tárgyakról, például a tükörről?

- A tükör. Valamikor a színészek készítették még a maszkjukat, ma már nem. Azért az ember, ha színpadra lép, megnézi magát. Maszkot nagyon szerettem készíteni, nagyon élveztem.

- A tükör egyrészt eleve férfihoz, Nárcísszusz történetéhez kötődik, másrészt munkaeszköz. Hogyan alakul át a művész egyes szerepeiben? Milyen a kapcsolata a saját tükörképével?

- Én a magam részéről nem látom kívül magamat, mikor a színpadon vagyok. Az az állapot valami furcsa közérzet inkább. Tehát nem arról van szó, hogy nem nézem meg magam a tükörben. Számomra a szerep azt jelenti, hogy elképzelek egy figurát, és ez mindig a közérzetem egy bizonyos változásával jár együtt. Egyszer csak el kezdem érezni, hogy a szám másként áll. Például játszottam Lukács Györgyöt. Megnéztem néhány róla készült filmfelvételt, és láttam hogyan tartja a szivart, és a szivartartástól miként deformálódik a szája. Ahogy néztem, magamban úgy utána játszottam, kvázi. *(Megváltozik az arca, szája, mintha szivarozna)* Először az izmaimmal kezdtem, hogy hogyan is van, mikor így néz ki? Utána, mikor a darabról fényképeket készítettek, és megláttam ezeket, akkor rendkívül meglepődtem, mert nem úgy néztem ki, mint Lukács György, hanem úgy, mint én, csak a szám állt másképpen. De azért a mozgásom és az egész magatartásom megváltozott, de ez a fényképen nem látszott. Tehát én nem látom, csak elképzelem a figurát, annyiban látom. Az akkor igazi, ha az ember teljesen átalakul, sőt, a szerep közérzetté válik. Egyszerűen nemcsak arról van szó, hogy én kívülről hogyan látom magam, hogy milyen pofát vágok, mintha tükörben nézném magam. A közérzetem változik. A vonásaim változnak, ahogy a számat érzem, a lábaimat, a karomat. Sőt, ahogy a fényképnél mondtam a tükörkép még meg is zavar, mert éppen azt tükrözi vissza, hogy ez nem is annyira sikerül, mint amennyire én hiszem. Már pedig ez a belső meggyőződés hozzátartozik az átváltozáshoz, hogy én úgy nézzek ki, mint, ahogy én szeretném. Tehát a tükör, ilyen szempontból, legalább is nekem megtévesztő... Mondjuk, munkaeszköz. Természetesen, az ember megnézi, hogy hogyan áll a nyakkendője, vagy a kosztümje, amit felvesz. De én nagyon ritkán nézek tükörbe. Mikor fiatalabb voltam, akkor igen. Az ember lassan leszokik a tükörről. Egyre kellemetlenebb lesz, vagy egyre kevésbé kellemesebb. *(Nevet)*

- Ön ragaszkodik a tárgyakhoz? Gyűjtő típus?

- Én tulajdonképpen nem gyűjtök semmit, még a könyveket sem igazán. Én nem vigyázok a könyveimre. Nem érdekel, hogy milyen kiadás. Nekem teljesen arra való

a könyv, hogy olvassam. Ez azt jelenti, hogy belefirkálok. Szeretem a puha táblás könyvet, ha szétesik, nem zavar. Az bánt, ha elveszik egy oldal. Nem úgy őrzöm, mint egy tárgyat, nem olyan viszonyban vagyok vele. Aztán mikor hosszú időn át összegyűlnek körülöttem akkor azt kell látnom, mégiscsak valami dekoráció. Jó, ezeknek a könyveknek nagy részét elolvastam, de tulajdonképpen kevés olyan kötet akad, amit még egyszer a kezembe veszek. Tulajdonképpen nem tudom hogy mit jelent egy ilyen könyvtár az ember életében. Emlékeztet? A lehetőségét rejti annak, hogy ha még egyszer, kiveszem azt a könyvet, például Maupassant novelláit - amit nem olvastam harminc-negyven éve már -, akkor speciel nekem megjelenik a Szajna és a Szajnán csónakázó fiatalemberek. Olyan, mintha egy képet látnék. Megidézi. Sőt, a kiadásnak is úgy látszik, van valami hatása. Előfordult, hogy megvettem olyan könyvet, amelyik megvan régebbi kiadásban is. Nem szeretem eldobni a régebbi kiadást, amit olvastam. Ha eldobom, akkor hiányzik egy idő után. Ez azért lehet így, mert arról a kötetről, a szagáról, a tapintásáról eszembe jut sok minden. Az újabb kiadásnál semmi nem jut eszembe. Ezek szerint mégis kialakul valami személyes kapcsolat a könyvekkel... Általában nem gyűjtök, nem teszek el semmit. A tollakat igen, azokat nagyon szeretem. Az asztalomon úgy ott maradnak a tárgyak.

- A művész úr ír naplót?

- Ilyenkor, mikor egy könyvön kezdek el dolgozni, akkor nem. Különben igen.

- Mikor kezdett el naplót írni?

- Akkor kezdtem el, mikor a frontra kerültem. Az a kis könyvecske, A Kicsi Világ Háború ezekből az első feljegyezésekből állt össze. Ennyit a tükörről, a könyvekről és a tárgyakról. Nem vagyok igazán bensőséges viszonyban olyan tárgyakkal, amelyeket nem használok. Szenvedélyem a tollak, aztán itt van a szövegszerkesztő. Ez, ez egy téboly. Csapda, amibe beleesik az ember. Tényleg megszerettem, rendkívül hasznos dolog.

Madách: Az ember tragédiája - 1983. októberében a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színházban, Luciferként Szalma Tamással (Ádám) és Fekete Gizivel (Éva).

Jegyzetek

1. György Oszkár (Budapest, 1882 Auschwitz, 1944) költő, műfordító. Egyetemi tanulmányait Budapesten és Párizsban végezte magyar, francia szakon. 1920-tól Székesfehérváron az Ybl Miklós m.kir. Főreálgimnáziumban tanított. A Nyugat munkatársa, Babits, Kosztolányi barátja. Önálló verseskötetei mellett 1917-ben a „Rossz virágai" címmel elsőként jelent meg Magyarországon Baudlaire fordítása. A Székesfehérváron kiadott Vár c. folyóirat szerkesztője. Jeles tanítványai közé tartozik Gábor Miklós színművész, Jankovics Ferenc író, költő.

2. Gábor Miklós az 1929-30-as tanévben kezdte tanulmányait a székesfehérvári Ybl Miklós Főreálgimnáziumban. Iskolai ünnepségeken rendszeresen fellépett szavalataival. A Vörösmary Önképzőkör titkáraként már 7. osztályos növendékként a Hazugság című novellájáért külön önképzőköri dicséretet kapott. (Ybl Miklós m.kir. Főreálgimnázium Értesítője, 19301939.) Az említett novella töredék valószínűleg erre az írására utal.

3. György Oszkár felesége Friedmann Katalin volt. 1921 karácsonyán kötöttek házasságot.

4. Varga Gábor 19331938 között, V-VIII-osztályban volt osztályfőnöke Gábor Miklósnak.

5. A vívást Scheppeld János tanár, a torna és játékszertár őre oktatta a harmadik osztályos növendékeknek. Az 193132-es tanévben a reáliskolások kétszer győzelmet arattak a ciszterci gimnazisták és a kereskedelmisták csapata felett. Ennek a csapatnak volt a tagja Gábor Miklós is. (Ybl Miklós m.kir. Főreálgimn. Ért. 193132. 23. oldal.)

6. Demeter Dezső 19291933-ig volt osztályfőnöke Gábor Miklósnak.

7. Székesfehérváron az „Uránia Mozgószíniláz" egykor az Szent István és a Petőfi utca sarkán volt. (Arany János u. 22.)

8. Székesfehérváron az Árpád mozi a szecessziós stílusban épült Árpád fürdő épületén belül volt. Az Árpád fürdő medencéjét nyáron feltöltötték vízzel. Nyári szezonban az uszodai páholyokból és az erkélyekről lehetett mozit nézni. (Független Fehérvár, 1995. 2. szám, 9. oldal. Margit Patrícia: Szerelmem Fehérvár.)

9. „Ami a polgári családot illeti... Apám zsidó volt, illetve nem volt zsidó, csak zsidó származású, kikeresztelkedett. Református volt, én már reformátusnak születtem. „

A családi életükről, a viharos veszekedésekről édesapja nőügyeiről stb. visszafogottan nyilatkozik. Mester Ákos interjúja Gábor Miklóssal: Az életem szerelem és kaland. Magánbeszélgetések közügyben c. kötet, 1989. 31. oldal.

10. Az említett zsidótörvények: 1938: XV. tc. „A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról" viselte. A 2. § rendelkezik a sajtókamara, illetve a színművészeti és filmművészeti kamara felállításáról. Ezeket a művészi tevékenységeket csak kamarai tagság mellett lehetett folytatni. A zsidók kamarai tagságának arányát 20 %-ban határozta meg. E törvény miniszteri indoklása: „Tagadhatatlan ugyanis, hogy a magyar szellemiségnek aligha lehetnek aggálytalan kifejezői a zsidóságnak azon elemei, amelyek a magyarságnak csak külső vonásait vették fel, de nem eresztettek mély gyökeret több nemzedékkel a magyar talajba."

Az u.n. II. zsidótörvény (1939: IV.tc. 911.§) tovább szűkítette, (6%) majd az 1.220 M.E/1944 sz. rendelet teljesen törölte a zsidók kamarai színművészeti, filmművészeti, kamarai tagságát 1944. április 30-ig bezárólag.

11. Kiss Ferenc színművész Székesfehérváron született (18921978).

Oidipusz király szerepében
Madách Színház, 1969. Gábor Miklós rajza

Szigethy Gábor

Gábor Miklós önarcképei

- Hol tanult rajzolni? - kérdezi képzőművész ismerősöm, miközben elmélyülten tanulmányozza Gábor Miklós rajzait a *Hamlet rajzol* című emlékkiállításon, mely október végén nyílt a Hevesi Sándor Színház emeleti előterében a Kossuth-díjas színművész halálának 5. évfordulója alkalmából.

- A székesfehérvári gimnáziumban, a rajztanártól - válaszolom, s látom szakértő szemében megvillanni a kétkedést.

Számtalan festő, szobrász, grafikus gondolta, hitte - rajzai, grafikái, akvarelljei alapján - szakmabelinek Gábor Miklóst. S hitetlenkedve csóválta fejét, amikor valaki arról próbálta meggyőzni őt, hogy a színész csupán kedvtelésből rajzolt, s egyáltalán nem foglalkoztatták a szakma, a képzőművész *szakma* fogásai, fortélyai, titkai.

Gábor Miklós minden porcikájában színész volt, s egész életében a színészmesterség rejtélyei izgatták. Színész volt, amikor színpadra lépett, színész, amikor mindennapi életében önmaga elől is rejtőzködve, érzelmei útvesztőjében bolyongva *életet* játszott; színész, amikor tollat ragadott s szavakból épített várfalakkal próbálta személyisége titkos zugaiban született gyerekeit - Romeót, Jágót, Hamletet - birtokba venni, körülbástyázni; színész, amikor fehér papírlapon vonalakból és színekből igyekezett halhatatlanná varázsolni az álmait.

Színész volt és egész életében a színészmesterség rejtélyei izgatták. Rajzolni meg csak úgy rajzolgatott.

Ruttkay Éva kislányával Gábor Júliával 1954-ben

Katona korában, miközben a többiek bámészkodva várták, hogy továbbinduljon a trén, Gábor Miklós a kezébe került papírlapra lerajzolta a bámészkodó katonákat, a szekérbe fogott csont sovány lovakat, a semmiben elködlő látóhatárt - a világot, ami éppen abban a pillanatban körülvette őt.

Fiatal színész korában, a negyvenes évek végén, a Nemzeti Színházban színésztársait rajzolgatta. Mészáros Ági elbűvölő mosolyát a társalgóban, turcsi grimaszát a színpadon. Balázs Samut, amint próbaszünetben, a nézőtéren félrehajtott fejjel álmodozva elbóbiskol. Makláry Zoltánt Molicre-maszkban. Ilosvay Katalint nagy fehér kalapban. A titokzatos Bajor Gizit - Cleopátrát a gyilkos kígyó szorításában. Rátkai Mártont, amint gunyorosan pillantgatva mérlegeli, merre van még kiút a labirintusból. Somlay Artur szigorú szemét, Bánky Zsuzsa cirógató szemvillanását - játszótársai tekintetét *Valahol Európában...*

Ifjú férj, fiatal apa: az ötvenes években Ruttkai Éva pici lányával foglalatoskodik, Gábor Miklós szorgalmasan rajzolgat. Anya és lánya egy boldog apa szeme tükrében. Néha a lángoló tekintetű Szent Johanna babusgatja a gyereket, néha a mandulaszemű olasz szépség, Zilia, olykor a titkos-titkolt mélységekben borongó Nyina. Színész életében a gyerekfürdetés, szoptatás, altatás is - színház.

Amikor Hamlet megformálására készült a hatvanas évek elején a színész, s amikor már estéről estére Helsingőr falai között merengett a Madách Színház színpadán - *Lenni vagy nem lenni...* - Hamlet *mozdulatait* rajzolta Gábor Miklós. Egy jegyzetfüzetben sorjáznak a tusrajzok: Hamlet pillanatról pillanatra változó arcvonásai. Színes rajzlapokon fekete tusfoltok: Hamlet égre tárt két keze. Krétarajzok: Shakespeare-portrék. A színész számára Hamlet: meghódítandó birodalom. Harcol érte, megküzd vele, birtokba veszi: eljátssza a színpadon, beszélget vele éjszaka naplóírás közben, lerajzolva magáénak bűvöli a papírlapon.

Szerelmes lesz, pillanatonként kerül elő a ceruza, a kréta, a tustoll, a szén... De színházban vagyunk: Vass Éva az ötvenes évek végén minden rajzon - Cherubin a Figaró házasságából. Cherubin Gábor Miklós életében: megfejtendő, meghódítandó titok. Szerelmi bújócska színpadon, életben, rajzlapon.

Arcát tenyerébe rejti a felesége: gótikus katedrális szorításában az égbolt. Gábor Miklós újra és újra, és évek múlva megint lerajzolja Vass Éva kiismerhetetlen mozdulatát. Az arcot félig eltakaró kezek mögött a színésznő néha kacér, néha rejtőzködő, néha szemérmesen visszahúzódó, néha kedves, néha indulatos, néha kihívó, néha elutasító tekintete.

Színház az egész világ...

Gábor Miklós színész volt és egész életében a színészmesterség rejtélyei izgatták. Rajzolni meg csak úgy rajzolgatott. Régi rajzfüzet. Barnásvörös krétarajz: bájos női fej. A szemközti oldalon a bájos női fej hajszálpontos tükörképe. Első ránézésre grafikai bravúr. Amúgy meg szakszerűtlenségből következő elbűvölő véletlen: a színész a krétarajzot elfelejtette fixálni. Miután elkészült a rajz, behajtotta a füzetet, évekre megfeledkezett róla, újabb és újabb rajztömbök, könyvek, albumok tornyosultak a régi rajz fölött, s a krétarajz *átütött* a szemközti oldalra.

A múlt szembenéz önmagával. Gábor Miklós játszott, írt, rajzolt: szembenézett önmagával.

Bolyonghatunk önarcképei labirintusában.

Vas Éva, 1959.

Önarckép, évszám nélkül

Ruttkay Éva, 1961.

Makláry Zoltán, 1947.

Borbás György:

Egy évtized a magyar kultúra szolgálatában a Mura mentén és a Kárpát-medencében

Tíz éves a Lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet[1]

Ünnepi rendezvénysorozat 2003. november 6-7.

…Én dolgozni akarok. Elegendő
harc, hogy a múltat be kell vallani.
A Dunának, mely múlt, jelen s jövendő,
Egymást ölelik lágy hullámai.
A harcot, melyet őseink vívtak,
Békévé oldja az emlékezés,
S rendezni végre közös dolgainkat,
Ez a mi munkánk; és nem is kevés.

József Attila: A Dunánál

Idén fennállásának tízéves évfordulóját ünnepli a Lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. Az intézet Lendván (Alsólendva), a mai Szlovénia legkeletibb, a szlovénmagyar határtól alig négy kilométerre levő kisvárosban (Lendava) székel. A település a kiegyezés után, a 19. század végén már járási székhely volt. A Millennium idején 1683-an lakták, ebből 1520 magyar, 153 vend és 10 német élt itt. Az I. világháború után a SzerbHorvátSzlovén Királyság része volt, majd a '40-es években rövid időre ismét Magyarországhoz került, azután Szlovénia kiválásáig Jugoszláviához tartozott. Ma a 7-8 ezres muravidéki magyarság kulturális és szellemi központja a jómódú, barátságos kisváros, élénk kereskedelemmel. A mura-vidéki magyarság a környékbeli falvakban, kisebb-nagyobb szórványban él. Valamennyi községben megalakult a Művelődési Egyesület és legalább egy amatőr művészeti csoport működik.[2] Immár tíz éve, hogy a Szlovén Köztársaság Alkotmányának 64. cikkelye értelmében, a *Mura-vidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség* elhatározása nyomán, 1994. január 1.-én alapító okiratba foglalták a *Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet* működését[3] - igazgatójának kinevezték az intézetet ma is sikeresen irányító *Göncz Lászlót* - és létrehozták az Intézeti Tanácsot. Az utóbbinak az első két ciklusban *Zver Ilona,* ma pedig a Dobronaki Magyar Nemzeti Tanács elnöke, *Cár Anna* tanítónő az elnöke.

Az ünnepi alkalomra megjelentetett, az évtized kulturális és szellemi életének történetét bemutató, gazdag eseményei közül a legfontosabbakat felidéző *Muratáj* (az intézet irodalmi, művelődési, társadalomtudományi és kritikai folyóiratának) különszáma méltán választotta mottóul *József Attila* filozofikus mélységű, látnoki bölcs gondolatait. A szakintézmény megalakulása percétől odaadással és hozzáértéssel, szakszerűen fogja össze, szervezi és irányítja a muravidéki magyarság kulturális örökségének, hagyományainak ápolását, mozgalmas történelmének tudományos feldolgozását, anyanyelvének megőrzését.

Gondolatok a *Muratáj* tanulmányaiból: *„Alapfeladatai szerint a maga heroikus mindent vállalásával, a kisebbségi muszájherkules megkér-*

dőjelezhetetlen legitimitásával igyekszik rendet vágni közösségszervezés, közművelődés, tudomány ezernyi feladata között."[4]

„S miként egy világítótorony, az intézet folyamatosan küldi jelzéseit szerte a vidéken, hogy aki tájékozódni akar, ne tévelyegjen a tájékozatlanság és a kisebbségi magány sötétjében. Jelzéseket ad, hogy az emberek jobban megismerhessék saját közösségük értékektől roskadozó múltját, azaz saját múltjukat, jelenüket s ígéretes jövőjüket, felismerjék hovatartozásukat."[5]

„...a magyarság ún. sorskérdései iránti affinitásuk számos, kárpát-medencei nagyságrendű rendezvény, kulturális program meghatározó erőivé emelte őket. Nem véletlenül szervezték éppen ők hosszú éveken át a Régiók Találkozója programsorozat Identitás Klubját, nem véletlenül jártak éppen ők az élen az újra integrálódó regionális magyar közösségek együttműködésének intézményesítésében."[6]

A szomszédos országok közül minden bizonnyal Szlovénia alkotmánya, illetve kormányának kisebbségi politikája biztosítja leginkább (parlamenti képviselet megadásával is) és támogatja költségvetésében is a határon túli magyar közösség kulturális életének hivatalos intézményesülését. Ebben a nem korlátozó légkörben jöhetett csak létre évek során a tartalmas hetilap, a Népújság (szerk.: *Bence Lajos), a* magyar nyelven is működő Muravidéki Magyar Rádió (szerk.: *Végi József),* a települések művelődési egyesületeinek hálózata, a mura-vidéki irodalom és könyvkiadás kibontakozása[7], a nemzetiségi érdekvédelmi szervezetek, szövetségek szervezetei, a Muratáj (szerk.: *Varga József)* szellemi műhelye, a magyar TV-szerkesztőség (szerk.: *Zver Ilona),* az írócsoport, a Mura-vidéki Magyar Tudományos Társaság, a Lendvai Várgaléria Múzeum (ig.: *Gerics Ferenc),* keletkeztek helytörténeti gyűjtemények, megnyílott a Bánffy Magyarnyelvű Könyvesbolt és még sorolhatnánk. A kezdeményezésekhez a szlovén állami költségvetési forrás mellett igyekeztek előbb a szomszédos *Zala* és *Vas* megyék szakemberei és szakintézményi segítségét, majd a rendszerváltás után egyre inkább az anyaország állami és pályázati támogatását is megnyerni.

Az eltelt rövid tíz esztendő alatt a térségben mintegy ezer különböző színvonalas rendezvény, program valósult meg, járult hozzá a nemzeti közösségi érzés erősítéséhez, a művelődési szokások kialakításához, a teljesebb élet formálásához - egyben a szlovén többség számára is élményt kínáló találkozásokra, együttlétre. A folyamatos pénz-szűke, gazdasági nehézségek közepette a helyi igények, lehetőségek területi sokfélesége ellenére sikerült az értékteremtő, szakmaiságot érvényesítő minőségi munkára helyezni a hangsúlyt. Nehezítette a helyzetet, hogy a korábbi időszakban a tényleges magyar értékek háttérbe szorultak az egykori szövetséges államban különösképpen divatos *„nemzetek feletti jugoszláv"* értékekkel szemben. A magyar köznyelv gyakorlása és az egyetemes magyarság összetartozására irányuló műsorok szervezése akkoriban szinte lehetetlen volt. A Magyar Művelődési Intézet, miközben a tudatos nemzeti program következetes, szívós megvalósítására törekedett, kerülte a konfliktusok szítását, türelmesen, toleránsan kezelte a helyenként jelentkező, vagy éppen alkalmanként felerősödő, az együttélést megkérdőjelező, mesterségesen szított ellentéteket. A legelmérgesedettebb nemzetiségi poli-

tikai pillanatokban is kompromisszumokra törekedett, és az adott helyzetből a legtöbbet igyekezett kihozni.[8]

Ily módon is sikerült bebizonyítani, mindenki számára nyilvánvalóvá tenni az elvégzett munka létjogosultságát, az intézet küldetésének őszinteségét, hitelét.

A hagyományőrzésben kezdetektől a legfontosabb szerepet a műkedvelő, amatőr együtteseknek szánták. Jelenleg a vidéken mintegy 25 művelődési egyesületben 35 műkedvelő csoport működik. Műkedvelő tevékenységet folytatnak, azaz magyar hagyományokat ápolnak a falvakon kívül a kétnyelvű *(Lendvai* 1. sz., *Göntérházi, Dobronaki* és *Pártosfalvi)* általános iskolákban is. A csoportok évente összesen mintegy 150 szereplést vállaltak az egész Kárpát-medencében (Vass Lajos Népzenei Verseny, Szatmárnémeti „Hajnal akar lenni" egyéni népdaléneklési verseny). Szlovénia magyarlakta vidéke gazdag népzenei kincsének felkutatása, dallamkincsének betanítása a közelmúltban elhunyt Lenti zenetanár, *Horváth Károly* nevéhez fűződik. Az idősebb korúak alkotják a *Hetes Citeraegyüttest;* még a dobronaki kétnyelvű iskolában kezdtek citerázni a *Lusta Banda* tehetséges ifjú zenészei (a napokban jelent meg első CD-jük). A néptánccsoportok a zalai, vasi és somogyi táncokat kedvelik. Hosszú ideig a zalaegerszegi *Orsovszky István,* a Zalai Táncegyüttes koreográfusa, majd a nagykanizsai *Papp Ferenc* segítette munkájukat. Hetven évvel ezelőtt majdnem minden magyarlakta településen volt színjátszó csoport. A kilencvenes években azonban már csupán néhány kimagasló - köztük a dobronaki és a hosszúfalusi - színjátszócsoport működik. Munkájukat és a szavalóversenyek részvevőinek felkészítését a nagykanizsai *Schmidt István* irányítja évek óta sikeresen. A hét hímző- és három faragó-szakkör igényes, szép munkáival legutóbb ez év tavaszán mutatkozott be a Zalaegerszegi Építők Móricz Galériájában szépszámú érdeklődő előtt (Felkészítő szakkörvezetők: *Kapros Anikó* és *Kondor Lajos). A* lelkes műkedvelők egyik legnagyobb erkölcsi elismerésének számít a minden év márciusában kiosztott Kulturális Nívódíj.

Az MNMI vezetősége megalakulása kezdetén felkarolta és segítette a térségben dolgozó nagykanizsai dr. *Kerecsényi Edit* és *Bellon Tibor,* a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, azóta elhunyt vezetőjének kutató munkáját. 1995-től évente 10-15 fiatal tölti itt nyári terepgyakorlatát. A Muravidéki Magyar Néprajzi Kutatótábor keretében több ezer muzeológiai tárgyat gyűjtöttek a Kapornaki Helytörténeti és Néprajzi Gyűjtemény, a leendő Hetési Néprajzi Gyűjtemény és a lendvai Galéria-Múzeum részére. Az Intézet 1996-tól rendszeresen képviselteti magát (1999-ben Lenti Város Önkormányzatával pedig a lendvai várban közösen rendezték) a Magyar Néprajzi Társaság évi szemináriumán, amelyen a kárpát-medencei magyar közösségek legjelesebb néprajzi szaktekintélyei vesznek részt. Kiemelkedő eredmény a néprajzi kötetek (tíz kötet!) kiadása, kiállítások rendezése és néprajzi témájú előadások szervezése.[9]

„Nálunk az anyanyelv még szorosabban összefügg a közösség lelki állapotával talán még fontosabb a túlélés szempontjából, mint másutt. Egy ilyen kis közösségnek a nyelv a végső menedéke, hiszen anyanyelvünk mélyen egybefonódik önazonosságunk tudatával. Mélyen a tudatunkba vésődött az a „szabály", hogy minden nemzet egyik fő

meghatározója az anyanyelv, mert amíg az megmarad, a nemzet is él." - írja bensőséges hangvételű tanulmányának bevezetőjében az Intézet igazgatóhelyettese *Kepe Lili.*[10]

Nyelvművelő és irodalomtörténeti előadások *(Czine Mihály, Kányádi Sándor, Pomogáts Béla)* kiváló előadókkal; irodalmi vetélkedők, szavalóversenyek, Petőfi Sándor Tanulmányi Verseny, irodalmi pályázatok; magyarországi (Zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház), magyar színtársulatok, bábosok és előadóművészek vendégszereplése; fővárosi színházi látogatások, történelmi, honismereti táborok (Kelepelő tábor, Mátyás király tábor, Kutatlak tábor, balatonberényi tábor, szőcei Pásztor tábor). Íme, néhány rendezvényforma és évenként ismétlődő esemény a sok közül.

A rendszerváltás előtti korszakhoz viszonyítva jelentős eredménynek számít, hogy a magyar nemzeti tudat erősítését szolgáló szimbólumok, emlékhelyek, emléktáblák terén nagy előrelépés történt. A kivitelezés egyik mozgatója az MNMI volt - számolhatott be Göncz László igazgató. A korábban elhelyezett *Széchenyi-* és *Kossuth*-emléktáblák mellett ma már megkoszorúzhatják *Petőfi Sándor, Deák Ferenc* (Zsitkóc), *Fehér Jani* (Hosszúfalu), *Zala György, Kakasdi Hajós Mihály, Hadrovics László (Lendva)* emléktábláját. Felállították Alsólendván *(Király Ferenc)* és Dobronakon (székelyföldi szobrászművészek) István király szobrát.[11]

„Gondolhatjuk, hogy történelmi léptékkel mérve tíz év egy pillanat csupán. A Művelődési Intézet eddigi sorsában ez a tíz év megítélésünk szerint döntő fontosságú időszak. Céltudatos, okos tevékenységgel telt minden hét, minden hónap, minden év. A legnemesebb célú közszolgálati intézményként lankadatlanul építette az itteni magyarság egyik szellemi katedrálisát kulturális értékeinek megőrzésével, létrehozásával és közvetítésével. A jubiláló Intézet igazgatója 1994-ben írta egyik tanulmányában: „Amennyiben érvényt kívánunk szerezni nemzeti kultúránknak, anyanyelvünknek, akkor mindenképpen kemény munkára van szükség. Annak ellátása nem lehet néhány 'tántoríthatatlan elkötelezett' feladata, hanem nagyobb létszámú csoport gyötrelmes munkája hozhat némi eredményt."[12]

A 10 éves a Lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet ünnepi rendezvénysorozat meghívott muravidéki, magyarországi és határon túli szakemberek, valamint partnerszervezetek képviselői részvételével megszervezett: *„Eszme- és tapasztalatcsere az egyetemes és a mura-vidéki magyar kultúra jövőjéről, különös hangsúllyal a Lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet jövőbeni szerepére"* tanácskozáson elhangzott igazgatói beszámolóból meggyőződhettek a hallgatók, hogy az Intézet és munkatársai - a fogyatkozó számú magyar közösségtől igényelt és megkapott bizalommal, széleskörű társadalmi, valamint hathatós szakmai segítséggel - igyekeztek sikeresen megfelelni a kihívásnak. A hozzászólásra jelentkezett meghívottak elismerték és példaértékűnek minősítették a tíz év munkáját.

Pomogáts Béla, az Anyanyelvi Konferencia elnöke a közelgő EU-csatlakozásra való felkészülés jegyében kívánatosnak tartaná és javasolta egy, a nyugat pannonvidék önálló arculatát felvázoló, az érintett szlovén-magyar-burgelandi térség kisebbségi és anya-

országi szervezetei bevonásával szervezendő érdemi konferenciát. Felvetette a Makovecz Imre által tervezett kulturális központ építésének és leendő tulajdonlásának kérdését. ***Pozsonyecz Mária*** országgyűlési képviselő, Lendva Város alpolgármestere válaszában a befejezéshez még szükséges anyagiak előteremtésének gondjairól, a költségek közel másfélmilliárd tollárnyi összegéből (~ forint) a szlovén és a magyar kormány részt-vállalásáról szólt.

Dudás Károly, a Vajdasági Kulturális Szövetség elnöke az elhangzott beszámolóból a Mura-vidék kulturális, szellemi építkezéséről győződött meg. A Vajdaság a 60-70-es években előbbre tartott az európai követelményekben. A 90-es években bekövetkezett rombolásból mára megkezdődött a visszatérés, a felemelkedés. A magyar kormány gyorsan és helyesen intézkedett a vízumok kiadásának kérdésében. A lendvai MNMI mintájára a jól működő civilszervezetek munkájának összehangolására, a több lábon állás jegyében, a korábban központnak tekintett Újvidék helyett, Zentán és Magyar Kanizsán terveznek intézetet létrehozni.

Kálóczi Katalin, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztérium Nemzetiségi és Etnikai Főosztályának főtanácsosa nagyra értékelte, az intézményesülés követendő példájának állította az intézet szakmai munkáját. Fontos jövőbeni feladatnak tartotta az akkreditált, megélhetést is biztosító szakmai képzést.

Huszár László, a CSEMADOK Dunaszerdahelyi Területi Választmány titkára a CSEMADOK szervezetek kulturális missziójáról, a Duna-menti gyermek báb- és színjátszó fesztivál hagyományos sikeréről, a szakmai képzés területeiről és eredményeiről számolt be. Az átépítés befejeztével hamarosan létrejön a Szövetségi Művelődési Intézetet. Fontosnak tartja az együttműködést és az információ cserét.

Dáné Tibor Kálmán, az EMKE, az Erdélyi Magyar Kulturális Egyesület titkára szerint a Mura-vidék tíz éve nagy siker. Romániában sok szakmai civilszervezet és alapítvány, köztük az EMKE, a Kriza János Néprajzi Társaság, a Múzeumi Egyesület, a Comunitás Alapítvány segíti a szakmai munkát. Romániában egyelőre még hiányzik az intézetalakítás törvényi háttere.

C. Tóth János, a Határon Túli Magyarok Hivatalának kulturális referense szerint is szükséges a 2400 intézmény munkáját összefogó csomópontok rendszerét kialakítani. Megfelelni az intézményesítés és a szakmaiság követelményeinek. Támaszkodni lehetne a magyar igazolványokat kiadó információs irodákra, az egyházi szervezetekre. Elismeréssel szólt a Muravidék és Lendva sikeres tíz esztendejéről.

Szőllősi Vágó László, a Vajdasági Magyar Kulturális Szövetség képviselője Szabadkáról Ericson indiánok közötti kutatásainak riasztó tapasztalatait idézte intő példának a kisebbségi apátia, a „lelki csíra fáradtsága" és az önfeladás fenyegető rémképeit ecsetelve. Védelmet az aktivizálás, a kulturális érdeklődés felkeltése jelenthet.

Pozsony Ferenc, a kolozsvári Erdélyi Kriza Alapítványi Társaság elnöke, a Bábes-Bolyai Tudományegyetem magyar-néprajz tanszék tanára igazán határon kívülinek a moldvai csángók elszigeteltségét tartja. A kutatás és kiadványok megjelentetését, a dokumentáció- és információs bázisok elérhető szolgáltatásainak kiépítését sürgette és ajánlotta a meglevő Kolozsvári dokumentumtár használatát.

Görföl Jenő, a CSEMADOK országos főtitkára tájékoztatott, hogy a Komáromi Sellye János Egyetemen és Nyitrán is folyik népművelő-képzés. A 80-as években a szervezet állami feladatokat látott el. 450-500 településen élő aktivistái segíthetnek a kezdeményezések megvalósításában.

Tomka György, a lendvai Muravidéki Magyar Önkormányzat elnöke a politikusok felelősségéről, a szövetségesek megszerzésének szükségességéről beszélt.

Mézes Rudolf, a CSEMADOK Galánta Járás Területi Választmányának titkára szerint feltűnő volt a Felvidék képviselőinek aktivitása. Hasonlóan eleven, tartalmas az év közbeni, „hétköznapi" együttműködés is. A Kodály hagyományok megtartó erejéről, a Népművelők Vándorgyűlése alkalmainak jobb kihasználásáról szólt. Sajnos Kárpátaljáról nem érkezett résztvevő.

A kétnapos ünnepi rendezvényen TV-filmeket vetítettek, a vendégek megtekintették a rövidesen megnyíló Bánffy Kulturális Központ épületét. A helyszíneken ismerkedhettek a Mura-vidékre jellemző hagyományőrző munkával és a vidék kulturális értékeivel.

Az MNMI munkatársai 1994-2003: Bacsi Zsuzsanna *művelődésszervező,* Cseke Boján *technikai munkatárs,* Dancs Anna *művelődésszervező,* Gomzi Brigitta *titkárnő,* Göncz László *igazgató,* Göncz Renáta *művelődésszervező,* Göncz Vaupotic Elvíra *elárusító a Bánffy Könyvesboltban,* Graj Magdolna *titkárnő,* Halász Alfréd *elárusító a Bánffy Könyvesboltban,* Karakatic Betti *elárusító a Bánffy Könyvesboltban,* Kepe Zoltán *művelődésszervező,* Kepe Lili, *művelődésszervező, igazgatóhelyettes,* Lesnjak Ildikó *elárusító a Bánffy Könyvesboltban,* Patyi Zoltán *művelődésszervező,* Simon Mónika *elárusító a Bánffy Könyvesboltban,* Varga Deán, *technikai munkatárs,* Vida Szimóna *a „Szülőföldem magyarul" program referense.*

JEGYZET - a Muravidék ünnepi számának tanulmányaiból:

[1] Göncz László: Egy évtizede a magyar kultúra szolgálatában a Mura mentén és a Kárpát-medencében, p. 12.
[2] Bacsi Zsuzsanna - Patyi Zoltán: Működvelő tevékenység - a nemzeti tudat megőrzésének egyik legszilárdabb védőbástyája, p. 119.
[3] Cár Anna: Köszöntő, p. 11.
[4] Szarka László: Lendvai impressziók, p. 95.
[5] Komlós Attila: Muravidék világítótornya, p. 91.
[6] Kálóczy Katalin: Együttműködésben a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézettel, p. 88.
[7] Bence Lajos: A könyvkiadás 10 éve. p. 109.
[8] Zver Ilona: Velünk és értünk, p. 105.
[9] Lendvai Kepe Zoltán: A muravidéki magyarság művelődési intézete a néprajztudomány szolgálatában 1994 és 2003 között, p. 111.
[10] Kepe Lili: A nemzeti identitás és az anyanyelv szolgálatában, p. 107.
[11] MNMI Szakszolgálat munkatársai: Tettek Értékek Események Tíz esztendő válogatott krónikája képben és szövegben, p. 19.
[12] Kútszegi István: Tisztelgő gondolatok a 10 éves Lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet évfordulója alkalmából, p. 97.

Második számunk impresszumában jeleztük, ez év októberétől a Lendván élő költő-szerkesztő, **Bence Lajos** tölti be lapunk főszerkesztő-helyettesi tisztét. Ezzel a megbízással is kifejezésre akartuk juttatni, hogy a jövőben a korábbinál szorosabban szeretnénk együttműködni a Muravidék irodalmi-kulturális életével, alkotóival. Bence Lajos 1956-ban született Göntérházán, a középiskolát Lendván végezte, majd Budapesten, az ELTE bölcsészettudományi karán szerzett diplomát, Czine Mihály kedves tanítványaként. (Amit a Szíves-szívtelen című első kötetének ajánlása is jelez.) Tanulmányai elvégzése után visszatért Lendvára, középiskolában tanított, magyar irodalmat adott elő a maribori Magyar Tanszéken. 1993-tól a Népújság főszerkesztője, a Muratáj című folyóirat szerkesztője. Megjelent kötetei: Szíves-szívtelen, 1981, Vlaj Lajos (kismonográfia), 1983, Létlelet, 1989, Napraforgó-papagáj, gyermekversek, 1991, Írott szóval a megmaradásért, tanulmányok, 1994, Ráolvasások, válogatott és új versek, 2000. A versek mellett fontos szerepet játszik publicisztikai tevékenysége, mellyel a Népújság mellett számos más lapban, folyóiratban jelentkezett Szerkesztői munkájához sok sikert kívánunk!

Október 28-án nyílt **emlékkiállítás Gábor Miklós rajzaiból** a Hevesi Sándor Színházban, a Kossuth-díjas színművész halálának ötödik évfordulója alkalmából. Megnyitót mondott Ruszt József, Kossuth-díjas rendező; a kiállítás december 10-ig látható.

Október 30-án kezdték ismét játszani - a májusi bemutató után - **Háy János: A Herner Ferike faterja** című darabját Hevesi Sándor Színház házi színpadán, Pinczés István rendezésében. A darab a Magyar Drámák Fóruma program keretében került bemutatásra, mely ezen kívül még három kortárs magyar drámaíró művének színre vitelét biztosítja ebben az évadban, a Soros Alapítvány támogatásával. Forgách András Tercett című drámáját januárban Merő Béla állítja színre, s a későbbiekben még Németh Ákos: Müller táncosai című játékát és Tömöry Péter Faust átdolgozását láthatja a közönség.

A **Magyar Írószövetség delegációja** november 12-én látogatott Zágrábba, a Horvát Írószövetség meghívására. A delegáció tagjai voltak: Kalász Márton, a szövetség elnöke, Jókai Anna, Kossuth-díjas író, Mezey Katalin költő, a Széphalom Könyvműhely vezetője, Papp Mário költő, műfordító, Péntek Imre és Bence Lajos a Pannon Tükör és a zalai-mura-vidéki irodalmi élet képviseletében. A kapcsolatokat, műfordítás-cserét elősegíteni kívánó szakmai eszmecserén horvát részről Slavko Mihalic költő, a szövetség elnöke, Dinkó Sokcevic alelnök, akadémikus és Nedjeljko Fabrio Herder-díjas író ismertette véleményét a kívánatos együttműködésről. Kalász Márton köszöntő szavai után Kiss Gy. Csaba irodalomtörténész és Mann Jolán, a zágrábi egyetem magyar tanszékének tanárai, Ratzky Rita, a Petőfi Irodalmi Mú-

zeum főigazgatója ugyancsak bekapcsolódtak a szövetség székházában rendezett tartalmas, kétnyelvű diskurzusba. Dinko Sokcevic ismertette a Rijeka folyóirat magyar különszámát, valamint bemutatásra került Zelka Corak költő, művészettörténész fordításában a Himnusz horvát fordítása. A tanácskozás után a Jókai Anna irodalmi estjét rendezték meg a vendéglátók, melyen az írónő novellai hangzottak el horvát nyelven ismert színművészek tolmácsolásában.

November 14-én Zalaegerszegen, a Zala Megyei Művelődési és Képzési Központban rendezték **a Muratáj (Lendva) és a Pannon Tükör új számainak bemutatóját.** A Muratájat Bence Lajos, Bence Utrosa Gabriella és Zágorec-Csuka Judit képviselte. A Pannon Tükör képviseletében Péntek Imre, Bakonyi Erzsébet és Gyenes Imre jelent meg a bemutatón. Közreműködött Lackner László író és Kapiller Imre történész.

Szerzőinkről:

Demény Péter (1972; Kolozsvár) költő, kritikus, szerkesztő. Garai László (Szeged) kritikus. Gergely Anna (Székesfehérvár) történész. A székesfehérvári és a Fejér megyei zsidóság tragédiája (1938-1944) című kötete az idén jelent meg. Győri László (1942; Budapest) költő, legújabb könyve: Bizonyos értelemben. Válogatott és új versek, József Attila Megyei Könyvtár, Új Forrás Könyvek, 2002. Lackner László (1943; Zalaegerszeg) prózaíró. Kakukkfióka című regénye a Pannon Tükör könyvek sorozatában jelent meg 1997-ben. László Zsolt (1964; Székesfehérvár) költő, legutóbbi kötete az Árgus Kiadónál jelent meg Pernye és pecsét címmel, 2003-ban. Kabdebó Tamás (1934; Newcastle, Írország) költő, prózaíró, esszéista. Legutóbbi kötete: A hal(l)ottakról jót vagy semmit! (Tizenkét irodalmi esszé), Árgus Kiadó, 2002. Karinthy Márton (1949; Budapest) színházi rendező. Kilián László (Veszprém) prózaíró, esszéista. Igenkönyv című esszékötete az Árgus Kiadónál jelent meg 2003-ban. Kránitz Rita (1968; Zalaegerszeg) költő, Ararita címmel 1999-ben jelent meg első verseskötete. Mezey László Miklós (1953; Budapest) kritikus, irodalomtörténész. Sárándi József (1945; Leányvár) költő, prózaíró. Az írás iszonya című kötetét a Barbaricum Könyvműhely adta ki 2002-ben. Széki Patka László (Veszprém; 1948) költő, legutóbbi kötetét a Művészetek Háza, Veszprém jelentette meg, Amorgos II. III. címmel. Szigethy Gábor (1942; Budapest) irodalom- és színháztörténész, legutóbbi kötete: A kövér Szendrő, Budapest, Nyitott Könyvek Kiadó, 2002. Vasy Géza (1942; Budapest) irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: Illyés Gyula, Elektra Kiadó Ház, 2002.

Helyreigazítás. A Pannon Tükör 2003. II. negyedévi számában három fotó rosszul, illetve hibás felirattal jelent meg. A 37. oldalra a Deák tér sétánya helyett Pozsony látképe került az országgyűlés épületével, míg a 38. oldal illusztrációján nem képeslap, hanem Háry Gyula rajza szerepel, mely az Osztrák Magyar Monarchia írásban és képekben című, 1895-ben megjelent kötet számára készült.

A 80. oldalon lévő kép a magyar országgyűlés megnyitását ábrázolja 1865-ben, egy ugyanakkor készült litográfián. A 39. oldalon a cikk értelemzavaró mondattal kezdődik. Helyesen: 1903 őszén jelentek meg az első híradások a zalai sajtóban arról, hogy az ország és Zala vármegye Deák Ferenc születésének 100. évfordulója megünneplésére készül. Olvasóink és a szerzők szíves elnézését kérjük.

PANNON TÜKÖR

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Következő számaink tartalmából

Papp Márió, Tari István, Aranyi László, Búzás Huba, Tóth Erzsébet, Halász Albert, Nagy Zsuzsa, Balazsek Dániel, C.Toplák János versei; Forgách András drámája; Mátyus Aliz, Horváth Péter, Major-Zala Lajos, Horváth Lajos, Gaál Zsuzsa, Karay Lajos, Csepregi János prózája, novellája; összeállítás a Zalai Írók Egyesülete alkotóinak műveiből; Lackner László interjúja Király László zeneszerzővel, Ferencz Győző és Tar Ferenc helytörténeti írásai; Tüskés Tibor, Vasy Géza, Göncz László, Bence Lajos, Borbás György, Tóth Imre, Gyenes Imre tanulmánya, kritikája; Kostyál László, Simonffy Szilvia, Hagymás István képzőművészeti írásai.

2003

Ára: 300 Ft